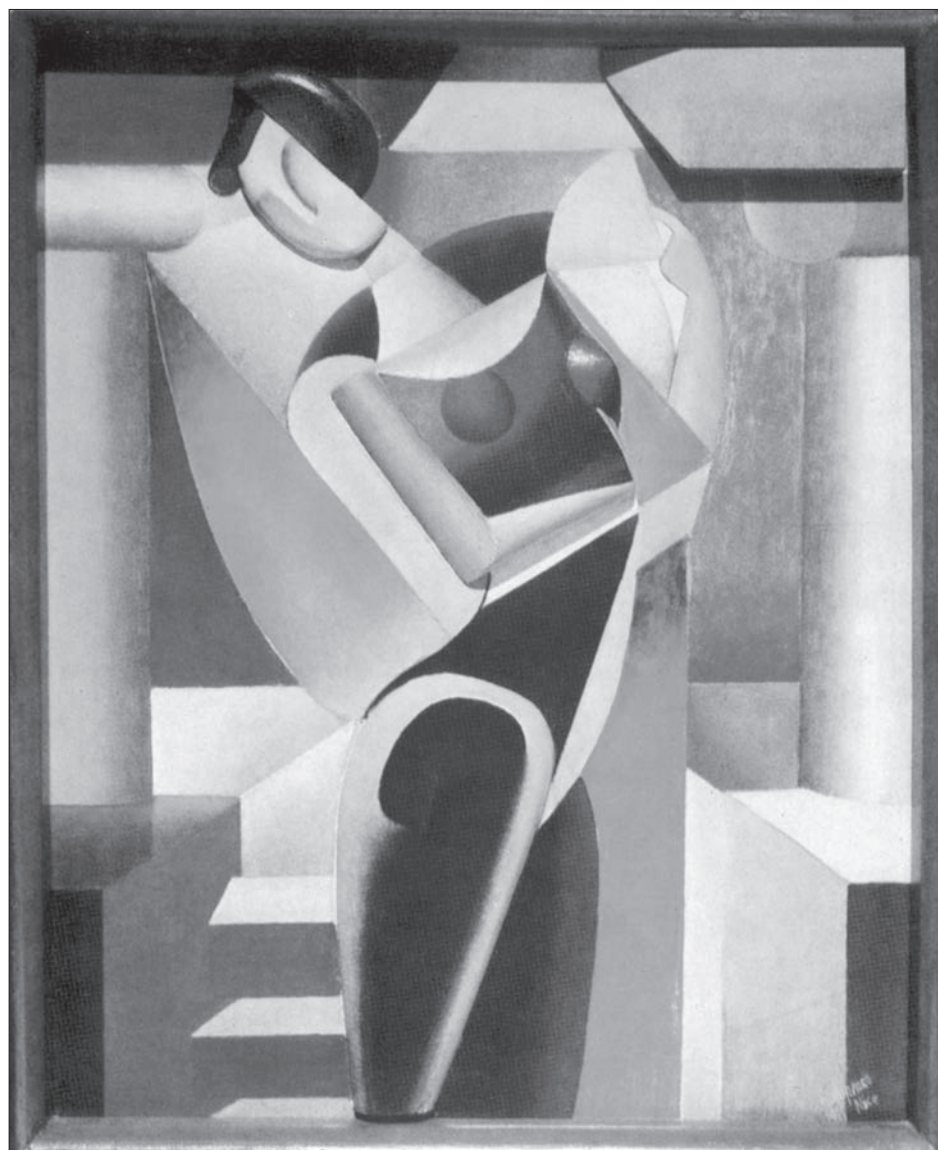

ДУЖАЯ

№ 4 2026

літературно-мистецький
та публіцистичний жур-
нал. Видає Спілка україн-
ських письменників
Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajín-
ských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: august 2026

Realizované s finančnou pod-
porou Fondu na podporu kul-
túry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік – 3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5
Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box
164,82014 Bratislava 214,
e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk
ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Петро Засенко	
Плугом часу зорана стерня	2
Антоніна Листопад	
Не торкай мою землю, бо священна вона	21
Василь Шкляр	
Чорний Ворон	30
Микола Жулинський	
До України його голос	52
Лариса Голуб	
Василь Шкляр відзначає 75-річчя	56
Наталія Ребрик	
Мілітарна проза Петра Ходанича	58
Василь Шкіря	
Його поезії – гуцульський дух	64
Ігор Набитович	
Бенкет уяви під час тортур	68
Мирослав Левицький	
Нове про тріску в чужому оці	72
Олег К. Романчук	
Війна і мобілізація	79
Олег Баган	
Як Україні співіснувати з російською цивілізацією?	89
Йосиф Шелепець	
Пасіка Тетяни Ліхтей	95

ПОЕЗІЯ

Петро ЗАСЕНКО

Плугом часу зорана стерня

ЯК ДО СВОЄЇ МАТЕРІ

Як до своєї матері – так само
Звертаюся до тебе словом сина:
Благословенна Україно-мамо,
В бентежнім часі вся твоя родина.

На КАБи й кров змінилися орала,
Світ задивився в тебе, Україно...
Окрадена – стожильною постала,
Проти москви не стала на коліна.

У бурях подвигів, у стогонах, риданнях,
Які в кобзарських думах пророкочуть,
Словами честі, наче в сповіданнях
Вони ввілються в образи пророчі.

Історія росії – чорна змова –
Брехня і кров – ідуть єдиним слідом...
Там на гербі – потвора двоголова –
Із пугінім злигалась – з трупоїдом...

Він Україну прагне геть зітерти,
З лиця Землі зіпхнути в прірву з кручі...
Та сам себе пошле у пекло смерті –
Він сам себе прикінчить неминуче.

О, Україно, і мечем і словом
Твоя відвага нелюдів карає...
Сьогодні йдеш ти у вінку терновім,
Вінок лавровий Доля виплітає.

Росія краде жито і пшеницю –
Ти ж – на кордоні Заходу і Сходу
Даруєш людству хліба паляницю
І щедрика, що любий всім народам...

На глобусі вже не шукають: «Де ти?!»
Європу заслоняєш від розбою...
На грудях теплих у Землі-Планети
Засяєш Пектораллю Золотою.

На історичних смертоносних зламах
Стогнала ти під хижою москвою...
Вже триста літ висить Мазепи замах,
Як арбалет з тугою тятивою.

До тебе мовлю рідними словами:
О терпелихо, о козацька мамо,
Про подвиг твій в історії запишуть...
Лиш пам'ятаймо!...
В тебе за плечима
У невсипущій, зловорожій тиші
росія й спить з розкритими очима...

ОЧИМА ТАРАСА

Царі Вкраїні викололи очі,
Коли вона край битви знемогла...
Пішла у світ, як ходять поторочі –
Уже ніким... Без радості і зла...

А їй була накладена покута –
Приречено нести тяжкий обіт –
На ріднім полі стомлена й забута
Чужинську ниву жати триста літ.

З московщини холодна безнадія
І сатаніла і родила зло...
І хата й степ – усе Малоросія,
А України наче й не було.

Поет з росії душу приколише –
Він свій, він наш, та слово добира

Чуже про «край, где всьо обільєм дишет,
Где рекі льються чіще серебра».

Душа хохлацька – покруч-дивовижа,
Йй все одно – чи Київ, чи москва...
Скацаплений про Україну пише,
Та імені її не назива.

Тут справді рай... Царі ж цей рай одначе
Вподобали – як вотчину свою...
А Україна, вбога і незряча
Блукала попідтинню в тім раю.

Московською хвалою подавилась,
Вже думала: з порогів... без весла!..
Але ЙОГО очима подивилась –
Прозріла... встала... із Дніпра умилась –
І непокору в серці понесла.

ПАМ'ЯТІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

Серед статечних і юних
Хтось мене часто питає:
Де ж оце Григiр Тютюнник,
Чом його з нами немає?

Де ж він – нещадно потертий
В жорнах жорстокого часу,
Дужий козак-характерник,
Справжній достойник Парнасу?

З болем виходив на люди –
Ні, не ховався за спину.
Де ж він, і гнівний, і любий –
Муж із душею дитини?

Там, де він мешкав, – з простору
Віють вітри – аж чотири...
Сумно на Байкову гору
Дивляться вікна квартири.

В Шилівці, може? В колиці
Рідного слова? В Полтаві?
Там не присутній у списках –
Там він присутній во славі.

Бачите, згорблені гноми
І потаємні убивці, –
Два напрацьовані томи
Стали на вічній полиці.

Там типажі всім відомі,
Мова – речиста, сторіка...
Кожна сторінка у томі –
Нашої долі сторінка.

Рідний з усім нашим родом,
З доброю славою в парі –
Він розмовляє з народом
На всенароднім базарі.

Рад би, та ніяк додому –
Поле житейське безкрає...
Деся він до третього тому
Горе народне збирає.

КОСАРІ

Воїнам-хліборобам
Ми косили жита на широких дніпровських роздоллі,
Нас вечерять не ждять по домівках, як ждали колись.
Нас не вбито тоді на кривавому ратному полі,
Просто ми, косарі, ночувати в степу остались.

В узголів'я собі ми поклали накошене жито
І снопами лягли, і стулили скорботні вуста...
Спить ся нам по трудах, нас на ратному полі не вбито,
Просто жнивна ця ніч простяглася на довгі літа.
Ясен місяць сія на престолі небесному синім,
Спить звірина і птах, не зустрінеш душі навкруги.
Ми встаємо вночі і тривожним ключем журавлиним
Через поле ідем, косим сиві сипучі сніги.

Ми такі мовчазні, ми співаєм пісні безгомінні,
Як зерно з колосків, з наших душ випадають чуття,
Мимо сонних осель ми проходимо мовчки, як тіні,
А по нас вироста сизопера трава забуття.

Не тривожте себе, не шукайте, де наші могили,
Матері і жінки, не чекайте сьогодні на нас.
Нам вертати не час – ми планету не всю обкосили,
Ми б хотіли прийти, та вертати додому не час.

На вітрах молодих наші коси видзвонюють легко,
Перед нами лани непочатих майбутніх століть...
Нам обід не несить – від домівок зайшли ми далеко,
Тільки думу про нас у серцях назавжди понесить...

МАМО – ВІКУ ТИ МІЙ

Мамо – віку ти мій,
Сива птице зозуле,
Не зозуль, прочини у світанок вікно.
Пережиті жалі ловлять літо заснуле,
Пада листя з тополь, як в німому кіно.

Тріпотить серед поля кофтина в горошок,
Дріботить через гони дощинок горох.
Із легеньких твоїх павутиночок-зморшок
Можна виткати смуток на кілька епох.

Від'їжджають літа, наче гарби по степу,
Висне день тягарем на твоєму плечі.
Налетять журавлі із голодного неба
І насиплять тобі до дороги плачів.

По тобі модельєри не шили костюми –
Тільки труд по тобі, та чекання, та жаль...
Ти ніде не була далі житньої думи,
Так чому ж у очах кругосвітня печаль?

Одбулося, пройшло, загубило начало,
Вдоста горя взяло, наробилось за всіх...
Біля років моїх ти як доля стояла,
Я ж невміло стою біля років твоїх.

Мамо – віку ти мій,
Сива птице зозуле,
Не зозуль, прочини у світанок вікно.
Пережиті жалі ловлять літо заснуле,
Пада листя з тополь, як в німому кіно.

НА СВЯТО ДО МАМИ

Як злодій, ходжу між домами,
Знаходжу дорогу, як суть, –
Я нині зібрався до мами,
На серці волошки цвітуть.
Гуляє Дніпро під мостами,
Зоріє зоря світова...
Я їду сьогодні до мами,
І міст піді мною співа.
Сумні забуваються драми
І смуток втекти поспіша, –
В стремлінні до рідної мами
Моя оживає душа.

На трасі машини рядами
Несуться сюди і туди...
Мені ж на схід сонця – до мами,
Як завжди було, як завжди.

За Дарницею, за борами
В автобуснім бачу вікні –
З ласкавістю тихою мами
З'являється сонце мені.

Колись те бувало: з братами –
Утрюх, як орли молоді, –
Злітались ми в хату до мами
Зігрітись в родиннім гнізді.

Самі вже ставали батьками,
Та мов до живої води
Тягло нас додому, до мами,
У край лепехи й лободи.

Брати мої часу морями
Спливли у човнах домовин...

До нашого двору, до мами,
Уже поспішаю один.

Біжать осоки рядами
Обабіч дороги в село,
А сонечко з ласкою мами
Дарує осіннє тепло.

Село задиміло димами –
Повсюди димлять димарі,
У хатах таких, як і в мами,
Пильнують вогонь матері.

Село задиміло димами –
Стовпи піднялися до хмар...
І тільки над хатою мами
Не дихає в небо димар.

Стою в самоті коло брами,
Шукаю очима в вікні
Лице незабутньої мами,
Що бачу так часто вві сні.

На ґаночку брязну ключами,
У двері зайду тихкома...
Повіяло смутком, бо мами
У маминій хаті нема.

Немає її й за полями –
Згубилися в росах сліди...
Я ж їхати буду до мами,
Як завжди було, як завжди.

В леваді верба під вітрами
У мене про неї пита...
І холодно в світі без мами,
Хоч сонце теплом огорта.

Немає її й за горами,
Та думка святиться одна:
Якщо поспішаєш до мами,
То, певно, – є в світі вона.

МАТЕРИНІ ГУСИ

Мати гуси продавала в місті на базарі,
Йшла у гаморі людському з самотою в парі.
Вся вона, як давня пісня в давньому звучанні,
Обступали її думи польові, жнив'яні.
Прикупила хліба-солі – їй не до бісквітів,
Зустрічали її люди без промов, без квітів.
Тихо йшла, як час вечірній сходить на квартали,
Голубі авто шалені матір обганяли.
Обганяли її люди, обганяли роки,
Обвівали її постать всіх вітрів потоки.
На зарібку трудодневім, наче на припоні,
Гнались літа за літами в бісовім розгоні.
Дві долоні почорнілі – долі два наділи.
Стіни, білені до свята, буднями темніли.
Крізь продуті наскрізь вікна блисли днів сигнали,
Зупинялись на хвилину – потім далі гнали.
Роки, влади, брехні, правди пронеслися зримо
Мимо зору, мимо двору, мимо, мимо, мимо...
Доля щасна, доля люта в три неолі гнута –
Історичними вітрами хата вся продута.
Полетіли сірі гуси, розгубили пір'я,
Змарнувалися надії, наче легковір'я.
Полетіли сірі гуси по чужих городах,
По базарах велелюдних хтось літа розпродав.
...Мати гуси продавала в місті на базарі,
Йшла у гаморі людському з самотою в парі.

БАЛАДА

Платівку озера день розкрутив.
Злітає над хвилями синій мотив.

Кофта червона, косата верба.
Є в дівчини мрія, як світ, голуба...

Серце пташино над плесом летить,
Спинися, на горі настояна мить.

Платівку озера все кружеля,
І крутяться думи, і серце, й земля.

Синій мотив над водою зрина...
Вже місяць, як матір сховала вона.

В ніч на Купала в сумному бору
Фашисти повісили першу сестру.

Друга в облаву втікала з села –
Трояндно вона на снігу одцвіла.

В Мексиці третя. Не дівчина – птах,
Чаїно кигиче в чужинних портах.

Чорну домівку четвертій дано –
Ковтнув її голод ротатий давно.

Золото кохання – на мідний п'ятак.
(Повигубив п'яту ревнивий юнак).

Шоста священно сплатила життям –
Себе замінила манюнім дитям.

В горі, як в озері, донь-глибина...
А сьома, а сьома, а сьома... вона.

Кофта червона, косата верба.
Є в дівчини мрія, як світ, голуба...

Платівку озера день розкрутив.
Коханий, коханий – солодкий мотив.

З Києва їздить він. Кльошем штани.
Гуляють удвох по суботах вони.

Завтра він муж їй, хоч ниньки жених.
І знову сім дочок народиться в них...

Є ТРИВОЖНЕ ЗНАМЕННЯ ЦІЄЇ ДОБИ

Є тривожне знамення цієї доби –
Вимирають по селах старенькі баби,
Випадають із літ, як сніпки із гарби,
Стугонить по Україні земля об гроби.

Кожній бабці правління колгоспу в ці дні
Видає по новенькій сосновій труні:
В ній бабуса лежить на потертім рядні,
На яким рахувала свої трудовні.

Трудовні! – знай будили куранти в Кремлі.
Трудовні... Ані крихти нема на столі...
Трудовні й трудоночі в пекельній імлі
Позгинали стареньких бабусь до землі.

Чоловіченьків їхніх давно вже нема –
Тих – в обійми холодні взяла Колима,
Той – тікав од сім'ї та й помер крадькома,
Тих – війна узяла,
Тим – тюрма задарма.

Пережито, неначе сто сорок віків,
Перечитане поле в рядках буряків,
Передумано дум про заблудлих синків,
Що по службах пішли до чужих чужаків.

Домовик на печі стереже торбинки,
На яких благовісти легкої руки...
Гарбузове насіння, евшан, сушняки...
Може, внуки навідають... Де ж бо таки...

Може, внуки дістануть з запилених скринь
Нелинялі узори сільських берегинь...
І не знають бабусі, йдучи на спочин,
Що із ними минає епоха рабинь.

Порожніють хати. В них, буває, вночі
Гучномовці говорять – старі брехачі...
Вимирають бабусі. Навіки йдучи,
Залишають у дверях онукам ключі.

О, УКРАЇНЦЮ, ДОБЛЕСНИЙ ГЕРОЮ

*Світлій пам'яті Воїна-Героя,
офіцера Збройних Сил України
Романа Пономаренка*

О, українцю, доблесний герою,
Життя Вкраїни у твоїй судьбі,
Вона ж тобою горда далєбі –
Московський дух не владний над тобою.

Війна прийшла до тебе – за тобою
В чужій вимові і в чужій злобі...

О, українцю, доблесний герою,
Життя України у твоїй судьбі.

Козацтву вірні, бережімо зброю –
Словесну й мілітарну – при собі.
Слабим – зневага, бо вони слабі...
Хай буде вічна пам'ять із тобою,
О, українцю, доблесний герою!..

* * *

По сто коханок біля хати
В пахучих любощах пеклось.
Густе вино зеленкувате
З чадного місяця лилось.

Жалібних рук шалений спалах
Скипав над трунками імлі.
І сонні лебеді на хмарах
Поміж деревами пливли.

І світ був люб, щемляче-пишен,
У тиші ніс екстазу грім...
Панікадила білих вишень
Гойдалися в диханні земнім.

Кущі задушливого безу
Світили синню каганців.
Очей дівочих стиглий безум
Немилосердним жалем цвів.

А ніч текла поміж руками,
Торкала вії голубі...
І повногубими дівками
Баби наснилися собі.

* * *

Одлюбилось. Витихло в болінні.
Вже байдуже до принади згуб.
Чебрецем синіють далечіні,
В'яне слово на калині губ.

Ниньки я з любовного похмілля
Мов з дрімучих вибрався борів.
Там, де брів високих божевільля,
Наздогад я попід ними брів.

Вже любов не ходить, як сліпиця,
Слід її гарячий перечаях.
Рук твоїх ласкава повитиця
Тихим сном не мліє на плечах.

Я нову світлицю вересневу
У тони пригашені ряджу.
Ходять полем витихлі дерева,
Я із ними витихлий ходжу.

І на сині води чебрецеві
Зеленисті погляди стелю.
Тільки ж чом у голубому меві
Ходиш знов під окликом «люблю».

ДЕНЬ ДОБРИЙ, НОЧЕ

День добрий, ноче, чорна ворогине,
За світла-сонця я до тебе йду –
Поки жага тебе в постіль не кине,
Поки в страмнім не плаваєш чаду.

Не мруж мені своїх очей черешні,
Солодку славу в мене не шукай.
І не вертай в цілунки безчережні,
Любить схотівши – більше не питай.
Все, що було, то тільки втеча, втеча
Із поля слави, де любов, як щит...
В тобі, я знаю, буйна колотнеча
Медами тіла пахне, аж мовчить.

В мовчанні мовиш (аж голосиш) тілом,
В мені ж ти ждеш колишнього мене.
Себе кохання красти відкортіло,
Його із нас ніхто не дожене.
Воно ж було жагуче, аж билинне,
Ночей перунних м'яло чорний шовк...

День добрий, ноче, чорна ворогине,
В сіянні дня до тебе я прийшов.

ОСВІТИ, ЧОТИРИ

Ліхтарів жовтих світлі пунктири,
Чиста вулиця в дивній красі...
Там адреса: Освіти, чотири –
Найдорожча мені над усі.

Це ж туди восьмий номер трамваю
Кожен день молодисто дзвенить...
Де б не був я, не раз пригадаю
Ті літа, що прийшлося там прожити.

Осокори і танці до втоми,
І забуті конспекти в садку.
Гуртожиток у сяйві м'якому
В ніч весняну бузково-п'янку.

Коли хочеться всім догодити,
Перейти несходимі путі,
Всіх любити і всім говорити
Найніжніше, найкраще в житті.

Крадькома всі бузки обламати,
Як Солом'янка сонна давно,
І засипати ліжка дівчатам
У розчинене навстіж вікно.

Догулятись і стукати в двері
Ніяково – збудить не збудить...
Мовчки вислухать докір вахтера,
А на завтра це знов повторить.

Ще тут будуть і стрічі, й прощання,
Будуть інші приходять сюди.
Я назву його вузом кохання,
Гуртожиток цей, юний завжди.

Не один тут пісень проспівась,
Ще тут буде любить не одна...

Моя ж юність вінки доплітає,
Квітів їй вистачає сповна.

Де ж ви, дні першокурсницькі, де ти,
В коридорах розкотистий спів?
Позичав я тут гроші й конспекти,
Та мені не позичить років.

Я відпусток тепер не прохаю,
Щоб поїхати на день у село...
Мене вуз назавжди відпускає,
Давши в руки жаданий диплом.

П'ять років понеслися у вирій...
Сотні раз пригадається десь
Та адреса: Освіти, чотири –
Найдорожча із знаних адрес.

МІЙ НОКТЮРН

Блукають тіні, наче сонні страхи,
І добрий вечір над селом зачах.
Сидять коти на призьбах, наче маги,
Із місяцями жовтими в очах.

Тьмяніє обрій, як велика скиба,
Одвалена недбало плугарем,
Старенький місяць над порогом хлипа,
Над розв'язанням вічних теорем.

Про землю,
Про людину,
Про дерева
На білих снах він пише письмена.
Течуть віки під місяцем, як меча,
Їх плин куражить вічний сатана.

Він затіває війни, і лукавить,
І каламутить часу течію.
Людина ж – бог,
І їй не треба слави,
Давай, природо, грати внічию.

Кажі:

«Я сном натрудженика повню –
Сон м'ятно тане в стомлених тілах».
Почили роки з війнами й любов'ю
В столітніх запрацьованих дідах.

Трава й любов – усе перейде в невідь,
А потім знову присне квіту рань...
Дівчата пісні закидають невід
На щемну радість, на жагу кохань.

* * *

Щось крикне у полі – аж острах бере...
До всього на світі байдужа
Колгоспниця-осінь манаття старе
Пере у холодних калюжах.
Полоще квапливо – скінчити б лишень,
Покіль не застала хуртеча,
Завішує сірими ряднами день –
І скапує з них мокротеча.
Пачосами морок вечірній звиса,
Бреде, наче вовк чорнолозом;
Посічена осені сива коса
Тече із небес у чорнозем.
Мовчання зніміло. І час не іде,
Загруз у ріллі біля прачки.
В схололому полі нікого ніде,
Лиш б'ються чорти навкулачки.
Та шуляться хтось там. І хоче у дім,
Де вогником блима надія...
В якому столітті, у часі яким
Оця відбувається дія?..
І сіється з неба нудьга світова,
І чорт виглядає з-за бурту...
В забутому полі
Забута вдова
Збирає картоплю забуту.

Прийшлося Україні – не зняти крила,
В міжбрів'я націлене дуло...
Тоді вона пісню на «ой» почала,
Немов їй під серцем кольнуло.

«Ой, Боже...», «Ой, нене...»
«Ой вийду на шлях».
«Ой горе тій чайці небозі...»
Ой скільки тих «ой» простогнало в віках
На цій українській дорозі.

Козак у Стамбулі в обличчя паші
Співав співомовки зухвалі,
Хоч ойкання в небо злітало з душі
Як тіло тремтіло на палі.

І пісню про Гриця, в якій знемогла
Душа українки в коханні,
Чурай із болючого «ой» почала,
Неначе спіткнулась о камінь.

Державу-незграбу тягла на горбі
Стражденна колгоспниця-мати,
«Ой горе нам, горе», – шептала собі,
Співала, аби не стогнати.

А думоньку кожну, а кожне слівце
Чужі підминали копита...
У нашої пісні тривожне лице,
Душа її кров'ю омита.

Ніщо їй катівні, і час, і прогрес,
Підвладна своєму закону:
Шугає, сягає холодних небес,
А гріється в серці незлому.

І все те у спадок дісталось мені,
І як ту журу приневолю...
На «ой» починаються наші пісні –
Вони з українського болю.

ЗВИЧАЙНЕ

Я відвідав її по останнім снігу.
На порозі спинивсь, оглянувся назад –
Лиш мої самотні чіткі ступіні
Від воріт на поріг простували.

Чорні руки її, наче два заступи,
Коло неї лежали як зайві.

«Скоро буду вмирати», – казала вона.
Це звучало буденно і просто, немов
«Скоро буду города копати».

«Скоро прийде по мене ота, що мовчить».
Це звучало буденно і просто, немов
«Скоро пенсію будуть давати».

«Та чи зійдуться люди мене схоронить,
Бо осталася я самотня».
Це звучало буденно і просто, немов
«Треба торфу машину іще привезти,
Бо осталося на раз протопити».

...Я до неї ішов, як сніги ізійшли.
У порожній хаті нікого, ніко...

На божниці, здалось, потьмянілі святі,
Безліч віч з фотографій дивилось...
Піч не дихала.
Від порога нічиїх слідів не було:

Ні моїх, ні її, ні отої,
Що приходила мовчки по неї...

Все сніги понесли,
А на стежці
Чувся голос нової трави.

Я їДУ В КИЇВ

З дитячих літ було далеко в Київ,
Як з літ оцих у космос голубий.
А хто у Київ їздити не мріяв,
Тим більше ми – дитинства люд простий.
Там Київ наш. Удвох з Дніпром вони,
Вони удвох – брати великородні –
З безокої глухої давнини
Наш рід ведуть за руку у сьогодні.
Він там як батько.
У його очах
Гойдається сага Дніпрова дика.
Мое село, загублене в степах,
Йому рідня, та ще й рідня велика.
...І раптом вість до мене поспіша,
Через луки хвилюється травною –
Мій дядько завтра в Київ вируша,
Бере й мене малого із собою;
Вже мчить душа, немов мале лоша,
Що вирвалося раптом із застою.
Не сплю.
А ніч із зоряного цвіту
Повісила під стріху абажур...
Я їду в Київ.
Я у Київ їду.
В думках – поїхав. Сам іще лежу.
Вже одягаю чисту одежину,
Такий слухняний і неговіркий,
І спішимо із дядьком на машину,
Що у район везтиме огірки.
Трьохтонка мчить.
Кричу я на півсвіту
Хатам, городам.
Крутиться земля.
Я їду в Київ.
Я у Київ їду.
За кілька днів вернуся звідтіля.
Від хати й поля це ніяк не втеча –
Це перший крок жагучої мети:
Хто Києва не бачив – то малеча,
Малому ж страх як хочеться рости.
Мені отут свого не стерти сліду –

Тут корінь мій, моя тут верховіть...
Я їду в Київ.
Я у Київ їду.
Мою корову, хлопці, попасіть.
Спасибі, що пустили, мамо й тату,
За кілометри дальні й голубі.
Я повернуся в нашу рідну хату,
Та привезу і Київ у собі...
Столице наша, знана всьому світу,
Шепчу тобі найкращі слова
В глибинах душ нестертого завіту...
Я їду в Київ.
Я у Київ їду.
Назустріч ВІН Дніпро переплива.

* * *

Давно те небо одлетіло,
Криниць нема, що нас поїли.
І чорний хліб, і сало біле
Ми всмак із веснами поїли.
Той дзвін повисіався з відер –
І навіть шуму не вродило.
Листки слідів позгонив вітер,
А сонце яре допалило.
Нас там немає.
Синій вигін
І голосів зелені луни.
Бредуть під райдуг дивний вигін
Корів задумані парсуни.
Натуралізм нам був за метод –
Пірнали голими в глибини.
Писалась крівцею, не медом
Свята історія хлібини.
З клубків розмотують дороги
Вже інші там,
У іншим плані,
Де колоски збирав убогі
Я у самотньому риданні.
Де я почав ладнать удила
На неслухняне перше слово,
Де доля чесно так ділила
Добра і зла пооднаково.
Де я маленькими стопами
Ходив широкими степами.

Антоніна ЛИСТОПАД

**Не торкай мою землю,
бо священна вона**

ЛЮБІТЬ УКРАЇНУ!

Вродився...
І в першу вже мить
Відчуй Родовитість.
Магічно!
Любіть Україну!
Не просто любіть.
Жадайте у пристрасті
Вічно!

Мужнієш...
І рвешся в блакить.
Іди крізь терні.
Прямовисно!
Любіть Україну!
Не просто любіть.
А дихайте нею, мов киснем!

Мудрішаєш.
В сонмі століть!
Примнож Родового Таланту!
Любіть Україну!
Не просто любіть.
Самі Україною станьте!

УКРАЇНСЬКА ЗЕМЛЯ

І не зробиться темно.
І не зникне весна.
Не торкай мою Землю.
Бо священна вона!

Не втомлюся кохати.
Не зімнеш благодать.
Не торкай мою Хату!
В Хаті діточки сплять.

Не погасиш Свічада.
Не посушиш води.
Не торкайся розсади.
Не для тебе плоди.

Не зійдеш і на Гору.
Не схолодиш вогні.
Не торкай моє море!
Бо утопишся в нім...

Не зайдеш у Фортецю.
Не спорожниш об'єм.
Не торкай моє серце.
Своїм вибухом вб'є!

Не зупиниш і літа.
Не скоротиться Вік.
Не торкай моє Світло!
Промінь – на Цілий Світ.

І не зробиться темно.
І не зникне Весна.
Не торкай мою Землю!
Бо священна вона...

ІСТИНА

Істина звикла до часу чекання.
Завжди на чатах перо голубе.
Дітям достанеться жебракування.
Поки не будем любити себе.

Все перекреслить багрянець криничний.
Не зацвітуть ні барвінок, ні без.
Брат проти брата, як іноязичник.
Поки не будем любити с е б е.

Тяжко любити. Радіє злорадько.
Падає хмара. З безхмарних Небес.
Син не повернеться в Хату до батька.
Поки не будем любити себе.

Поки свій хрестик в загальній мережці
Не покладемо на віко вербен.
Мати дочку не впізнає на стежці.
Поки не будем л ю б и т и себе!

Так, щоби – навпіл! Усе – через вінця.
Істина боса. Чекання слабе.
І в Україні не буде Вкраїнців.
Поки не будем любити с е б е!

А ПРАВДА...

А Правда наша ще і досі бранка.
Не відвертайся. І чола не морщ.
Моя Земля – повія.
І повстанка!
Як гріх і святість, блискавка і дощ!

Віками платимо за блуд оцей.
А не признаємось і наодинці.
Моя Земля – немов яйце-райце.
Чому ж раюють в ній лише чужинці?!

Вже Воля є. Лукавимо невлад.
І знов невірним віддаємо владу.
Моя Земля – як Гетсиманський Сад.
У кожній кроні загніздилась зрада.

Сичить. Сміється. Чистить чорні вушка.
І кидає сміття. До Свят-Ікон!
Моя Земля – сирітка-попелюшка.
Та буде ще і в неї Княжий Трон!

Ще побудуємо Святі Палади.
Вже з нами є Михайлівський Собор.
Моя Земля, як Сам Господь, – терпляча.
Дала їй Божа Мати о м о ф о р.

У рушниках, в поезіях, в піснях...
Моя Земля, як полотняне поле.
На Небі має свій Чумацький Шлях.
Не втратимо родинний слід н і к о л и.

Із чужини вертаються вже діти.
Сильнішаємо в часі навзаєм.
Моя Земля – бандура і трембіта.
Моя Земля – Український Вифлієм!
2000 року Божого

НА СПОВІДІ

Ми всі потрохи любимо Україну.

Михайло Шевченко

Ми всі потрохи ... губимо Україну.
Глибокі тіні – на ясне чоло!
Той викрав в неї пісню лебедину.
А той собі зломив своє крило.

А той посіяв вітер.
На руїнах!
Аби останні замести сліди.
Щодня в журі палає журавлина.
Луна щоночі падає. В льоди!

...Ми всі п о т р о х и любимо Україну.
Ну, як її, скажімо, не любить?!
Крізь сльози, а сміється.
Мов дитина.
Покорена, нескорено ячить.

В шапках козацьких сивіє чуприна.
І сумно по могилах козакам.
Ми всі... потрохи згадуєм Україну.
Коли це вигідно буває нам!

Але коли вона в неслав'ї гине...
Несе вдовині сльози по росі.
Коли її, невинну, судять, Сину,
Чи ж пригортаємось до неї всі?!

Коли недоля круто гне їй спину,
Чому ти, Дочко, не зупиниш Час?!
...Ми в с і шануємо тоді Україну,
Коли вона віншує щедро нас.

...І знову вкотре, знову – Божий Глас.
І знову хмари – споловілим клином!
Бодай на с п о в і д і признаємось раз:
МИ В С І п о т р о х и ГУБИМО ВКРАЇНУ.

1993 року Божого

КОЛЬОРИ

За «зелені» продаються не тільки «червоні».

Володимир Черняк

Продаються усі.
Хто за ласку, а хто – за спокусу.
А хто навіть за теплий куточок чужого хлівця.
І не кожен,
Далеко не кожен спокутувать мусить.
Бо забувся насмерть!
Все, що нам на життя обіцяв.

Продаються вночі.
А частіше удень продаються.
І не вірять, що зрадили.
Навіть не вірять собі!
Небезпечний азарт. В золотій торговельній науці!
Всі червінці – червоні.
Усі карти, як завжди, рябі.
Бо ж на те є і гра.
А гравці є слабкі і сильніші.
Хтось угору жене. А отой покотився згори.
...Продаються не всі.
Але проданих?
Проданих більше!
І не винні ні в чому.
Невинні святі кольори.

ВЕРХОВНА АРЕНА (сорочина тьма)

Подивлюся в їхні очі.
Чи то ява чи то сон?!

...Той шепоче, той регоче.
Той сичить у телефон.

Кожен – вилита сорока.
Разом – сорочина тьма.
Той – впівбока, той – впівока.
А й людиноньки нема.

На ту схизму подивися...
Хто, на кого бочку пре?!
Той спізнився, той скривився.
Кожен свій смітник пере.

Голоси молотять всує.
Де ціпи? Щоб вціпенить!
...Та, як писанка, фасує.
Той з похмілля ще тремтить.

Очі вилізають з перцю.
А на лобі – лиш манто.
Той сміється, той плаюється.
І не дивиться ніхто.

Той табун, неначе в клуні...
А у стійлі лиш ропа.
Що за дійство на трибуні?
В кого – піна, в кого – пай.

То не буйволи. Й не коні.
Благородства не позич.
В мікрофоні, як в долоні.
Тільки слина і язик.

Тільки видиво безкрає.
Вже неможоту той плов.
Той, ще сонний, позіхає.
Той, ще й в двері не зайшов.

І щодня та сама кваша.
І щоночі – той же крес.
В Голови – у роті каша.
Хоч хотів би – ні бельмес...

М'ясоїдних – ціла купа.
Всі – з ікрою. Аж іскрить!

І заступниця, як ступа.
Все – наліво берендить.

Кожен – беркут. Змій-отруя.
Змій укусить і ловця.
Той фарцює, той жартує.
А той грає без кінця.

Кожен вип'є ціле море.
Не відчує жодних мук.
Всі говорять. Всі говорять.
Нема слухати кому.

Подивись на їхній одяг.
І побачиш слід відзнак.
Усі ходять. Усі ходять.
І не всядуться ніяк.

Ні у тюрми, ні у ряси...
Ціла висипка екзем.
А гримаси, як обчаси.
Нижчий вищого везе.
Знову сніг упав на Юра.
Знову кров тече з чола.
Всі гравюри, як в баюрах.
Запечатані до тла.

Погукаймо скалолазку.
Сковирнути їх пора!
Той, дивися, скинув маску.
А отой вдягнув якраз.

Чи свої, чи то варяги...
Одна псарня – в один час.
Неповага, наче брага.
Ні до себе, ні до нас...

Всі фізично є присутні.
Та нема нікого з них!
Засмієтесь на кутні.
Жоден зуб в куті не зник.

Біль лежить в моїм прискринку.
Не торкайся. Не чіпай.
Наче в пеклі – вся картинка.
А для них – то наче рай.

Бо ж ніхто тут не працює.
А зарплату мають всі!
Ще Пандора потанцює.
Задихнетесь у вівсі.

рівнює підбори.
Той гарцює на вінці.
Спопеліють і офшори.
Погорять усі кінці.

Той в безодню заглядає.
Той з провалля – до очіль...
Той ще й в носі колупає.
На арені – циркачі.

На арені – купля-продаж.
Підкилимний абордаж!
Продали повітря й воду.
Продали і простір, й час.

Подивлюсь на їхнє стойло.
Китобійня – у котлу.
Сором!
Сором, недостойні!
Господи, спусти мітлу...

07.09.2016

Я – УКРАЇНА

Я помирала... у братній любові.
Кидали камінь в жіноче плече.
Я – Україна. Втопилася в крові.
Через Батурин до Львова тече.

Знову воскреснула. Посеред раю.
Боже, злодії у райським вінку!

Я – Україна. Сльозами вмиваюсь.
Але молюся на Свят-рушнику.

Чи ж то не чую і чи ж то не бачу?!
Кожному сину дала по зерну.
Я – Україна. Всесильна... жебрачка.
Руки до Господа лиш простягну.

Кожна дочка, як ота Пенелопа.
Стільки чекання в предвічній росі!
Я – Україна. Колиска Європи.
А колискової прагнуть усі.

Шлях мій Чумацький іде попід кручу.
Що покладу на гарячу черинь?
Я – Україна. Калина пекуча.
Вже обпеклося аж сім поколінь.

Ходим обпечені. Звечора й зранку...
Всім простягаємо жар із долонь.
Я – Україна. Чи вічна повстанка?!
Де мої статки? І де мій вогонь?!

Все погоріло?.. Достатньо роботи.
А безробіття накрило стави.
Я – Україна!
Воскресну й усоте.
Тільки би знов не спізнилися ви!

Страдне терпіння сягнуло до Неба.
А Полинова Зоря – у траву!
Я – У К Р А Ї Н А.
Дивуюсь із себе.
Вірю. Надіюсь. Люблю.
І ж и в у!

Василь ШКЛЯР

Чорний Ворон

(Уривок з роману)

2

Досі не можу собі пояснити, що то за радість така була перед кожним боем, яка тремтіла в усьому тілі, мовби жива істота.

Серце співало, в очах розвиднялося, лоскіт бігав долонями. Оце як є твердий рішенець, що сьогодні виступаємо, чи хай там навіть узавтра, то вже місця собі не знаходиш, щось аж трусить тобою зсередини. Я бачив, що так було не тільки зі мною, кожного з нас постигала ця втіха, тільки всяк переживав її по-своєму.

Той походжав, як півень, той начищав уже вкотре рушницю, ще хтось мугикав-насвистував, а той сидів непорушно – тільки очі горіли лихим вогнем. А коли раптом бій відміняли, напосідало таке, якби ото молодиця враз відмовила тобі в останню хвилину і ти залишився сам на сам зі своїм хотінням.

Ні, не було у нас зовсім страху, він звітрився разом з надією, бо коли в чоловіка уже й надія пощезла, то який може бути страх?

І немає тут чим хвалитися, сказала б сліпа ворожбитка Євдося, до якої прийшов я тоді, коли все починалося, тож я прийшов до сліпої Євдосі, котра вміла забрати біль із людського тіла, вміла навіть зцілити душу, прийшов і сказав: «Забери у мене, Євдосю, дві штуки нетребні, вийми їх із моєї душі, аби й знаку не залишилося». – «Які такі штуки нетребні?» – тихо всміхнулася невидючими очима Євдося, як усміхаються сліпі. «Страх і жаль, – сказав я. – Вийми з мене насамперед страх, тоді жаль». – А вона похитала головою: «Не можна без цього зборонцеві, без страху й жалю швидко себе загубиш», – сказала тоді сліпа Євдося, і я ще не раз пригадаю її слова, коли рубатиму голови, і це вже стане для мене ніяким не бойовиськом, а буденною роботою, від якої тільки болітимуть руки ночами.

Так було і тоді, коли ми захопили в полон китайців. Та який там полон, не було в нас ніякого брану, ворогам ми відразу давали раду шаблями, не тратячи куль, тож і того разу підвели косооких до колоди і я показав їм, аби поклали на неї голови. Теж не знаю, що то за чуднота така була, що китайці, які потрапляли нам до рук, мов заморожені, підставляли ший під наші шаблі. Ніяких тобі благань про пощаду, жодного писку, цілковита згода з тим, чого не минути. І от, коли вже кільканадцять голів покотилося в багрянину від крові траву, до колоди підійшов останній. Худий, невеличкого зросту, ноги колесом, мені здавалося, що якби я вхопив його за коліно і пожбурих чимдалі, то він і котився б, наче те колесо, хтозна куди, нещастя та й годі.

Але от що цікавого було в тому нещасті: голова спереду поголена, а чуб на потилиці заплетений у косичку, і коли він став навколiшки й поклав голову на колоду, то раптом узяв ту косичку й задер на тiм'я. Це мене розсiмшило.

Вiн що – боявся, щоб таку «красу» не вiд'єднали вiд голови? Чи прибрав її з потилиці, аби не заляпати кров'ю?

Рука моя опустилася. Я не знав, чи сміятися, чи що, але добре бачив, що в цьому косоокому немає ні краплі страху, ніби він вирушав прямісінько в рай і, сучий син, боявся тільки одного – аби в тому раю його косичка була цілою, чепурною і не забризкана кров'ю. Тоді я вхопив його за того хвоста, різко підвів з колін і повернув до себе обличчям. Ні, жодної тіні страху не було в чорних шпаринах його очей, він дивився на мене з якоюсь тихою цікавістю і розумінням. А потім сказав:

– Чань воєсть за тот, кто дайт кусять. Ти дайось кусять – Чань будет воєвать за твоя.

Я відпустив його косичку і замість того, щоб знову кинути косоокого на колоду, обернувся до хлопців:

– А що, заберемо цього ходю¹ з собою? Може, обтешемо і вимуштруємо, як собаку.

Тоді я ще не знав, що настане та чорна година, коли я залишуся в лісі тільки з оцим китаєм, і ми з'їмо з ним першу сиру ворону без солі.

«Черный Ворон – непримиримо хитрый и упрямый враг. Возраста около тридцати лет. Высокого роста, черная борода, длинные черные волосы до плеч. Глубоко посаженные глаза тоже темные, взгляд тяжелый, медлительный, выражение лица суровое. Политически грамотен, бывший офицер царской, а потом петлюровской армии. Одет в защитное. Опоясан двумя португезями, говорит, что с ними родился. Якобы мать ему рассказала, что когда он появился на свет, то был вот так накрест опутан пуповиной. Теперь имеет привычку постоянно закладывать руки за португеи, так как очень неторопливый, почти неуклюжий в своих движениях. Даже странно, как при этом ему удается быть отличным наездником и метким стрелком.

Сын лесничего, сочиняет стихи. Отряд Черного Ворона в настоящее время насчитывает около 300 пеших и 75 конных хорошо вооруженных бандитов. Оперирует преимущественно в Звенигородском, Черкасском, Чигиринском уездах, в частности в том же Холодном Яре, Лебединском и Шполянском лесах.

По последним сведениям, толи убит, толи тяжело ранен в бою с 102-м батальоном, в результате которого батальон потерял помощника комиссара, разведчика, 23 бойца, тачанку, три лошади. Смертельно ранен командир батальона.

Уполномоченный Какавишников».

(Із донесення уповноваженого Кременчуцького губчека в Чигиринському повіті від 4 листопада 1921 року.)

І тільки вранці, коли випав легенький сніжок, він здогадався, що означали її слова.

– Завтра ти снідатимеш на білій скатертині, – сказала тоді сліпа Євдося, і її сині, молоді, як у дівчини, очі тихо всміхнулися.

– Це ж у яких таких панів мені доведеться снідати? – спитав Чорний Ворон, зводячись на лікті у твердому дерев'яному ліжку, трохи закороткому для його отаманського зросту.

¹ Ходя – так тоді називали китаїців.

– Не у панів, а в панни. У білої панни, – знов усміхнулася сама до себе Євдося.

Її хата стояла глибоко в лісі серед боліт, що тяглися вздовж вузьенької річечки Ірдинь, і, дивлячись здалік, можна було подумати, що цю хижу не-теча-трясовина поволі всмоктує в себе. Але ні – гніздилася вона на твердому глинястому острівцеві і якщо й осідала, то тільки від старості.

– Зараз я змию з тебе всю хворість, і вдосвіта ти підеш, – сказала Євдося. – Скільки я можу тебе калавурити²?

Серед кімнати стояла широка дубова кухва, наповнена до половини брунатною купіллю, від якої сходив гарячий трав'янистий дух. Поруч на долівці парували ще два казани з окропом.

– Кажеш, піду отак просто до білої панни? – перепитав Чорний Ворон.

– Атож. Може б, хоч до неї зголив свою бороду? Я тобі дам шмат окіска. Він гостріший за вогонь.

– Ще не вродилася та краля, заради якої я зголив би свою бороду.

Ворон зняв цупку полотняну сорочку і, коли залишився у самих спідніх, знічено глянуv на Євдося.

– Скидай, не соромся, – підохотила вона. – Однак я нічого не бачу. А як захочу, то й так роздивлюся що мені треба.

– Еге, не бачиш. А бороду як запримітила?

– Хіба ж тільки бороду? Я тебе обмала всього, поки латала. Та й не одну бороду знайшла на тобі, аж дві.

– Як це – аж дві? – спитав Чорний Ворон і враз прикусив язика, зніжковів ще дужче.

– Ти таки трохи твердоголовий.

Вона дивилася нерухомими очима десь крізь Ворона, але він, скидаючи спідні, все-таки затулився однією рукою, і коли нарешті заліз у кухву, відчув неабияку втіху. Темна гаряча вода огорнула його по груди.

– Скільки ж це я провалявся у тебе, Євдося? – спитав він.

– Трохи не з місяць. Кінь тебе приніс непритомного.

– Де він? Де мій Мудей?

– Стоїть у повітці, жує сінце разом з козою Галькою. У нього було надрубане вухо, але вже загоїлось. Ти за нього не переживай, за себе подумай, – водила віхтем по його м'язах Євдося. – Може б, кидав тинятися лісом та брався до якогось діла. Не буде вже пуття з вояцтва вашого. Це я тобі кажу.

– Так мені казала й моя сестра Марія.

– А ти що?

– Витяг шаблю і хотів зарубати. Але ж... сестра все-таки.

– То це ти й мене можеш зарубати? – зумілася Євдося.

– Можу, – сказав він.

– Лихим ти зробився. Зачерствів. Кажуть, навіть своїх убиваєш, тих, що піддалися на амнестію³.

– Ті, що піддалися на амнестію, не мої. Чека їх все дно знищить, але спершу витрусить душу і все випитає. Тут один шлях – або сюди, або туди.

Євдося примовкла, а коли змила йому волосся лугом⁴, сказала:

² Калавурити – стерегти.

³ Амнестія – застаріла форма слова «амністія».

⁴ Луг – водний настій попелу, що вживався замість мила.

– Але якщо ти й мене зарубаєш, то не матимеш нічки золотої, яку я тобі наворожила.

– Якої ще нічки?

– Побачиш. Прийде до тебе сьогодні вночі дівчина славна. Поділитися з нею своїм здоров'ям.

...І вона прийшла, дівчина славна і чиста, що пахла понтійською азалією, духмяним кадилом і дикою орхідеєю, які росли на заболочених берегах річечки Ірдинь (багна, що ніколи не вимерзали, вберегли рослини дольодовикового періоду), і їх Євдося кидала в купіль. Тож вона, ця дівчина славна, прийшла і лягла біля нього, Чорний Ворон не бачив її у темряві, тільки чамрів од чистого повіту волосся і тіла, відданого йому на поталу, і, пригортаючи до себе дівчину славну, вроджену з того вулкану, що мільйон років тому вивергнувся на місці теперішнього Холодного Яру, він ділився із нею своїм здоров'ям, ставав коренем понтійської азалії, дикої орхідеї, кадила духмяного і переливав у них свою міць, а сам пив силу з її грудей, і так вони ставали єдиним колобігом.

– Озовися ж до мене хоч словом, – просив Чорний Ворон, відпускаючи її уста зі свого цілунку, та вона не подала навіть голосу, тільки стогнала леготом орхідейним, а коли вже пішла від нього, то Ворон подумав, що це була химера-мана, яку наслала на нього Євдося, чи, може, то й сама Євдося прийшла до нього, позичивши у своєї молодості однеденьку золоту нічку, хто його знає, але щось тут було нечисте з цією дівочою чистою, бо, коли вона щезла, на тому місці ще довго тремтів сніп білого світла.

3

Вранці Чорний Ворон осідлав Мудея (до всього ще вкоротив праве стремено, бо його поранена права нога не розгиналася до кінця, тож була трохи коротшою за ліву), пристрожив дончака-рознаку Мудея і, коли рушив своєю дорогою, то здогадався, що означали Євдосині слова про сніданок на білій скатертині. Цією скатертиною і був йому ось цей білий сніжок, що вперше сьогоріч притрусив землю і ще й тепер ліниво пролітав над Ірдинськими болотами. Біла панна зима тихо ступала йому назустріч.

Застояний Мудей поривався до бігу, поспішав розім'ятися – й відразу пішов дриндом, таким собі граційним клусом, від якого і вершник одразу вирівнювався у спині і розправляв плечі.

А за плечима у Чорного Ворона ще був карабін, кишеню чумарки відтягувала французька граната «кукурудза», і він дивувався, як з усім цим добром Мудей доніс його, непритомного, до Євдосі, як здогадався, що пораненого отамана треба доправити саме до знахарки. Ворон знав, що Мудесві розуму не позичати, кінь рятував його вже не раз, але як те в нього виходило – важко сказати. Останнє, що Ворон пригадував із минулого бою, – це те, що лежав на землі геть розчавлений, не міг навіть звестися на ноги, і тоді Мудей також ліг біля нього, тихенько заіржав, припрошуючи в сідло. У тій коловерті вони загубили тільки Воронову смушеву шапку, за якою тепер він дуже шкодував, не так за самою шапкою, як за чорним шликом, на котрому було вишито два слова дівочою рукою: «Вертайсь росою».

Він і тепер сидів у сідлі простоволосий, ріденький лапатий сніжок падав йому на довге волосся, падав на тихі дерева, на ще не замерзлу землю, і позаду залишалися сліди від копит, підбитих добрими японськими вухналями.

Довший час Ворон не правив конем, тут, серед боліт, Мудей знав дорогу краще за нього, він знав твердий путівець не оком, а чув його своїми копитами, чув усією душею, бо Ворон був певен, що в його товариша є душа. Тому він ніколи не міг повірити, що холодноярський отаман Василь Чучупака загинув через коня. Усі як один стояли саме на цьому – винували отаманову кобилу Зірку (вона мала білу зірку на лобі), яка, мовляв, знатурилася, зірвалася за жеребцем, і коли Василь утікав від червоного ескадрону, його хтива англо-арабка зачула позаду іржання коня, розвернулася й понесла вершника на ворожу кінноту, понесла прямісінько чортові в зуби. Василь застрочив зі свого «люйса», скосив кількох кіннотників і ще встиг поміняти на кулеметі кружок, та коли вистріляв усі набойі, то вихопив бравнінга і приставив собі до скроні.

Прокіп Пономаренко на прізвисько Квочка, який тоді уцілів, казав, що Василів передсмертний крик докотився аж до Мотриного монастиря:

– Живи-и-и!!! – на весь голос закричав Чучупака, і не знати було, до кого звертався він в останню хвилину – чи до брата, чи до свого гайдамацького полку, чи, може, до України.

Але Чорний Ворон міг покласти голову під копито своєму Мудесві, що все це було не так. Василя Чучупака не могла занапастити кобила. Так, того квітневого дня вона, його Зірка, справді поводитися норовисто. Василь їхав до хутора Кресельці в лісництво на раду отаманів, його супроводжували ще брат Петро Чучупака, боровицький отаман Павло Солонько, Гриб, Квочка, Юрко Залізняк. Усі були в гуморі – раділи першому, вже по-справжньому теплому сонцю і сміялися з найменшої абищиці. Сміялися і з отаманової кобили Зірки, яка, зачувши весняну теплінь, втратила сором і терлася об Солонькового жеребця, поки сідлом розірвала штани самому Солонькові. Той скипів: «Здай, Василю, її на мило, бо наберешся біди!» – «Я на Зірці ще увійду до Києва, – засміявся отаман. – А штани ми тобі залатаємо, скидай хоч зараз». – «Я б уже краще на козі їздив», – плюнув спересердя Павло Солонько.

А в хаті лісника Гречаного вже пахло упрілим борщем, однак до столу не сідали – мали надійти ще хлопці. Поки їх піджидали, сіли грати в підкидного, і Василь Чучупака до драних штанів ще й навішав Солонькові погонів. Той геть похнюпився, перестав з Василем і балакати. Коли це раптом бахнув постріл вартового, всі повискакували надвір і побачили, що лісництво оточила ворожа кіннота. Наші хлопці теж кинулися до коней, та не всі встигли. До того ж схарапуджені коні, прив'язані до тину, намертво позашморгували вузли на поводях, і Василь Чучупака шаблею розрубав того вузла, аби мерщій відв'язати Зірку. Він першим вихопився на пагорб і за мить уже міг розчинитися в лісі, але озирнувся й побачив, як скручують-в'яжуть його рідного брата і Павла Солонька...

А тепер стій-но, хлопці, знімімо шапки і добре подумаймо своїми твердими головами, як сказала б Євдося. Тепер нехай хтось пояснить мені ось яку штуку: якби хтива англо-арабка Зірка сама розвернулася на тому пагорбі й помчала на іржання чужого жеребця, то чи не зміг би Василь Чучупака вчасно зіскочити з неї або й угатити кулю кобилі у вухо? Зміг би, ще й як!

Але ж він побачив, як в'яжуть його брата, та хай би навіть не брата, в'яжуть боровицького отамана Павла Солонька, який щойно журився за розірваними штанами, сердився, що Василь навішав йому погонів, а тепер прощався з життям. І якби ж то тільки з життям! Попереду були катування

в чекістських мордовнях, де, перш ніж стратити, тобі виколють очі й відріжуть язик. Василь це знав, може, краще за інших. Знав. І, йдучи на свій ріппенець, не вагався ані секунди.

Тож хай там знатурилася чи не знатурилась англо-арабка, але він сам розвернув її наопач і помчав назад, щоб розсіяти ворожу лаву зі свого вірного «люйса» і визволити Петра й Павла. Я навіть переконаний, що Зірка несла його рівно і легко, бо добрий кінь завжди відчуває свого вершника, добрий кінь, повірте мені, уміє відчутти запал і радість боротьби. А коли не вдалося розсіяти лаву, коли на другому кружку захлинувся розпечений «люйс» і Василь опинився в тісному кільці кінноти, то підніс до скроні бельгійського бравнінга, і покотилася довга луна від яру до яру, від хутора Кресельці аж до Мотриноного монастиря:

– Живи-и-и!

І тоді до нього, вже мертвого, підійшов вислозаций командир ескадрону Митрюха Герасімов, підійшов із жалем великим, що не вдалося живцем захопити отамана, але спершу він здивувався, бо замість страшного бандита побачив хлопця років двадцяти п'яти з білявим волоссям і блакитними очима, які дивилися у квітневе небо і всміхалися першому, вже по-справжньому теплому сонцю. Митрюха Герасімов не витримав, ударив мертвого чоботом, тоді вихопив у когось гвинтівку і кольбою став гамселити в усміхнене, нестерпно красиве лице. Його орда сприйняла цю лють як наказ, кацап'юги юрбою налетіли на мертвого – дрібні, кривоногі, але дуже мордаті, з плоскими, налитими кров'ю мармизами, – вони з дикунським гел'отанням і матючною також почали гамселити отамана кольбами, і так гамселили, що прибулда із недалекого Жаботина Федька Песков, котрий показав їм дорогу на хутір Кресельці, напужив у штани, і довго не міг допетрати, що це воно таке гаряче (чи не кров?) стікає по литках. Перелякався в смерть вилупок, хоча й не знав, що через тиждень загойдається в зашморгу на сухій гілляці.

А кацапидли ніяк не могли вгамуватися, і хтозна, скільки б вони ще зганяли злість на мертвому, аж тут гримнув ще один постріл – то вже Митрюха Герасімов вихопив мавзера і пальнув у сине квітневе небо.

– Давольно, придуркі! Кто нам поверит, что это сам Чучупака! Атвезьом-ка лучше бандита к его радной матушке! Пусть палюбуется.

І вони прив'язали пов'ичене тіло до коня й поволокли аж у Мельники.

Слідом їхала підвода, на якій везли зв'язаних Петра Чучупака і Павла Солонька. Петро сидів скам'янілий, а Павло закусив нижню губу, і тоненька цівочка крові стікала йому на підборіддя.

4

Перед Чорним шляхом, що пролягав через ліс, Ворон потяг за повід ліворуч, але Мудей став як укопаний. Став, застриг вухами, і Ворон ще раз завважив, що праве вухо коня живе – навскіс надрубане, трохи вкорочене, проте чутливе і сторожке.

Зовсім недалечко заскрекотала сорока, видно, угледіла простоволосого вершника, а може, запримітила й когось іншого, бо чого б це Мудей зупинився ні сіло ні впало, коли йому велено було «цоб». Ворон зняв з-за спини карабін, взяв його напереваги і повів очима поміж дерев, поки зачепився поглядом за густу вільшину. Проте нічого не застеріг, то приклав до рота долоню човником і тихо каркнув. За мить у вільшині теж почулося «кар», але

якесь несміливе, тонкоголосе, мовби це ота сорока-білобока перекиривляла Ворона. Втім, він добре знав, що це не сорока, і клацнув замком карабіна.

– Вороне, ти живий? – почувся голос, а за тим голосом із вільшини виплив вершник на легкому, як тінь, коні, при шаблі, у короткому кожному й сивій високій шапці з блакитним шликом. – Ти живий...

Леле, це була Дося Апілат, грушківська молода козачка, яка воювала в холоднороському гайдамацькому полку ще з Василем Чучупакою, і Ворон бачив її, може, разів зо три, але так, не в бою. У бою, казали хлопці, це була сатана, вона рубала з обох рук, ординські голови сипалися, як кавуни, і в найгустішій ворожій лаві за нею залишалася кривава просіка. Ворон мало йняв тому віри, бо яка могла бути диявольська сила в тендітному тілі дівчини, хай і гінкому та пружному, але все-таки дівочому тілі, ліпленому не для того.

Що було насправді могутнім у Досі, то це її довга розкішна коса, яку не просто було сховати навіть у глибокій папасі, – Дося заправляла під шапку свій скарб по-факірському якимось особливим фасоном, із таким викрутасом, що Ворон аж рота розкрив, коли це побачив за першої їхньої зустрічі на подвір'ї Мотриного монастиря.

«Прив'язати?» – грайливо примружила ясні оченята, в яких гарцювало два скупаних у смолі чортиська. Він подумав тоді, що такою косою не одною можна світ зав'язати, але сказав:

«Не треба. Я вже прив'язаний». Чорти в її очах застигли від подиву, Дося так крутнулася на підборах новеньких хромових чобіт, що з острогів посипались іскри.

Після того вони бачилися ще двічі, й щоразу вона глузливо перепитувала у нього: «То як, Вороне? Ти ще на припоні?» Якщо зараз вона знов це спитає, він не подивиться на холод, стягне її з коня й отут, прямо на білій скатертині, покаже, чия шабля замашніша.

Тільки... звідкіля тут Дося взялася?

– А чутка пішла, що тебе вбито, – сказала вона.

– Спершу я теж так подумав.

– Ти часом не привид? – вона підїхала до Чорного Ворона впритул, і тепер у її очах посміхалося двоє лагідних янголят. – Можна доторкнутись до тебе?

– Якщо не боїшся.

Дося провела пальцями по його бороді, злегенька торкнулася вуст.

– А звідки вертаєш?

– Та з того світу.

– І шапку там загубив, еге?

– Подарував, – Ворон примружив око на Досиних янголят. – А ти як тут опинилася? – здивовано спитав він, хоч дивуватися не було чому: Чорним шляхом вона завжди поверталася в Грушківку, тож і тепер їй лежала така дорога, тільки цього разу Дося їхала в своє село надовго, вважай, до весни, адже на зиму лісовики йшли під землю. Майже до середини березня вони осідали в землянках, і Досі там було б, може, й весело, але трішки незручно і страшно – не тому, що вона така пані, але... зрозумій мене, Вороне, я все-таки жінка, мені треба вчасно й помитися, і розчесатися, і ще дещо зробити, а це не так просто, як вашому братові. Хоч воно кожному важко жити кротом.

– А мені й під землею весело, – сказав він.

– У гурті, може, й так, – погодилась Дося. – Але... ти ж не любиш, коли від жінки пахне козою?

– Якщо молодію і чистою, то чого ж?

Ворон сіпнув ніздрями – відчув якийсь невловимо знайомий запах, що легенько війнув від Досі. Дразливо приємний, але невгаданий.

– А що, хлопці не можуть вирити для тебе окрему земляночку?

– Хіба що на двох із тобою, – засміялася Дося так білозубо, ніби хто жменю перлів сіпнув перед ним, і сміялася виключно й довго, поки на очі їй не набігли сльози. Вона враз притихла й міцно стулила губи.

– Досю, – сказав він, – пробач.

– За що?

– Не знаю... – Ворон так зніяковів, аж Мудей переступив із ноги на ногу.
– Ти така гарна...

– Не бреш. Давай краще попросаємось, Вороне, га? Попрошаймося до весни. – Вона підняла праву руку вгору, він зробив так само, і їхні відкриті долоні спершу притулилися одна до одної, а потім зімкнулися в дружньому потиску. Це був чоловічий жест прощання, але ж Дося мала вояцьку славу, а отже, і право на козацький звичай.

Потиск її руки був міцний, ця рука справді вміла тримати і шаблю, й рушницю, тільки ж на Ворона знову війнуло не порохом, а... чим, чим? – чимось невловимо знайомим, що могло сходити лише від жінки.

– До весни? – подивилася йому глибоко в очі.

– До весни.

Дося торкнула коня острогами, і він, легкий, мов тінь, поплив убік Чорного шляху. Та від'їхавши кроків на десять, вона враз натягла повід.

– Гей, Вороне! Тримай!

Він і не зоглядівся, як у повітрі майнула сива папаха з блакитним шликом, і Ворон випростався у стременах майже на повен зріст, аби її упіймати.

– Це щоб не замерз у Холодному Яру!

Довга важка коса, вивільнена з-під папахи, розгорнулася, мов жива, обвилася довкола шиї, сягнула пояса й лягла аж на круп коня.

Вершниця щезла за деревами, а він, спантелечений, ще довго тримав у руці ту шапку, поки нарешті накинув на голову.

Накинув – і швидко зняв, припав обличчям до її ще теплого споду.

Ні, не може бути. Подих йому перехопив запах понтійської азалії, кадила духмяного і дикої орхідеї...

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

1

«В Гуннском лесу опять появилась банда Веремия в количестве 80 штыков и 30 сабель при 2 пулеметах «максим» и 5 «люисах». Бандиты среди белого дня совершили внезапный налет на Златополь, ограбили волисполком, телефонную станцию, захватили в плен начальника милиции, который, по некоторым сведениям, работал на них. Известно, что среди бандитов существует обычай, когда один из них берет себе псевдоним погибшего главаря, однако есть основание считать, что атаман Веремий не погиб и продолжает свое кровавое дело. Предпринимаются все попытки выяснения этого факта.

Уполномоченный Дьяконов».

(Із донесення уповноваженого Кременчуцького губчека в Чигиринському повіті від 6 грудня 1921 року.)

Вони підїхали чотириколісною бричкою до хати – це край села, біля Кривого Узвозу, де жили Веремієва мати та його молода дружина Ганнуся, і спершу спокійно так почали розпитувати, де їхній господар, чи не давав знати про себе, коли він востаннє навідувався додому? Мати й Ганнуся в один голос божилися, що не з'являвся він хтозна й відколи, як завівся десь ще в Пилипівку, то тільки його й бачили.

Високий приходень у шкірянці з тонкою гусячою шиєю, обсіпаною прищами, сказав, що коли чоловік завівся невідомо куди, то треба піти в управу і заявити: мовляв, він одкинувся од хати, від жінки і матері, то й вони, жінка і мати, відмовляються від нього; а не зречетесь – будете відповідати перед соввластю, якщо він подався у банду чи в петлюрівську шайку.

Та як же ми будемо відмовлятися од нього, – мати на те, – коли невідомо, чи він хоч живий, чи, мо', вже його кісточки десь у сирій землі, гріх же великий – відмовлятися од мертвого.

А що, може, чули щось про загибель його? – ще дужче витягнув гусячу шию той у шкірянці. Та де ж бо ми чули, як ні слуху ні духу від нього, – низала плечима Ганнуся й мимохіть приклала руку до свого лона, де віднедавна почула, що воно вже ворухиться.

Вона справді не знала, що з Веремієм, – докотилася чутка, що загинув під Гунським лісом і там його поховали, а потім люди казали, що ні, то брехня, отаман не з тих, кого так легко вбити, він тільки поранений і переховується в надійному місці, то він лишень підманив так червоних, поклавши в труну іншого чоловіка у брилі й вишиванці, аби його більше не шукали і дали спокій жінці та матері. Десь, мов, прохопився словом його ад'ютант на прізвисько Чорт, що начебто отримав чудернацьку записку від Веремія, – Чорт прийшов до клуні, де вони з отаманом умовлялися стрітись, якщо розминуться в бою, та замість отамана знайшов там тільки записку, нашкрябану його рукою:

«Мене буде поховано в Гунському лісі за двадцять кроків на схід од старезного дуба».

Але хто ж це знає наперед, коли жде його смерть і де його закопають?

Потім ще люди стали шептатися, що козаки поховали Веремія на старому цвинтарі в їхньому-таки селі, поховали серед ночі, так, щоб навіть жінка і мати не знали, бо рано чи пізно викажуть своїми слізьми могилу отамана. Довго мучилися-вагалися Ганнуся з матір'ю, не хотіли брати гріха на душу, та й страшно було, але невідання було ще тяжчим, і тоді вони вдвох уночі таки пішли на старий цвинтар, де вже давно не ховали нікого, пішли і знайшли там свіжу могилу серед запалих гробків та похилених трухлявих хрестів. І стали копати, й докопалися, грішники, до труни, натерпілися страху до холодного поту, тільки та свіжа труна також була без небіжчика, але... лежала в ній закривавлена Веремієва вишиванка.

– Ага, ні слуха ні духа, значіт, – рипнув своєю шкуратянкою той, що мав прищаву гусячу шию. – І атказиватся ат нево ви не сабіраєтесь. Ну так сматріте же! Єслі вдрут етот слух ілі дух паявітся, тагда пеняйте на себя! Тагда і вас пахаронят зажіво.

Заброди пішли, але Ганнуся знала, що це тільки початок. Вони б давно зїли їх із матір'ю живцем, та не зробили цього тільки тому, що сюди ще міг навідатися Веремій. Вони не відчепляться від них, поки не знайдуть його

живого чи мертвого. Серце підказувало їй, що Веремій живий, інакше чого б ото замість небіжчика клали в труну лише його одяг? – така омана була для неї незрозумілою і навіть зловісною. Ганнуся тільки розуміла, що хтось затіяв зухвалу гру, і цей хтось скоріше за все був її чоловіком, а раз так, то він – живий, мертві не годні на жарти, навіть якщо за життя вони були вдатні до найхімерніших витівок. А якщо Веремій живий, то все, що він робить, має свій глузд, і рано чи пізно чоловік неодмінно до неї обізветься чи подасть якийсь знак.

Так собі міркувала Ганнуся, стоячи біля причілка хати, аж поки вгледіла на вершечку акації чорного ворона. Той сидів трішки надутий і сонний, але Ганнуся побачила в ньому недобру прикмету, відчула якесь лихе віщування, аж млість підкотила до горла. Її навіть знудило, але це вже було не вперше відтоді, як вона зачула важкість у лоні, і даремно Ганнуся нарікала на ворона – той був настільки старий, що вже не міг і не хотів нічого віщувати. Він просто спостерігав зверху за людською метушнею, бо це було єдине, що його ще цікавило в цьому нескінченному житті. Марнота над марнотами, все намарне, – думав ворон, дивлячись услід бричці, яка віддалялася від Кривого Узвозу.

Котяться ці колеса в один бік, а потім знов повернуть назад.

І чи віщував він, чи ні, а наступної ночі хтось постукав у вікно – дрібно так, як це робив Веремій, – вони з матір'ю обидві кинулися зі сну, але то був якийсь чужий чоловік. Він не сказав нічого, лиш передав Ганнусі вісточку, писану друкованими літерами:

«Якщо хочеш мене побачити, то приходи у суботу після заходу сонця до Високої Греблі».

2

Ніколи я не був мародером, та завжди з якимось дурним лоскотом у грудях любив потрусити потайні чужинські кишені, планшетки й портфелі, які носила не дрібнота, а здебільшого «риба» серйозніша, – в суконних френчах, шкірі і хутрах. Траплялися там, звісно, й коштовні речі, та ще цікавішими були всякі папери, що стосувалися нашого брата більше, ніж кого іншого. Я не кажу про більшовицькі агітки, які годилися нам хіба що на «козячі ніжки», а от їхні приписи та настанови були для мене справжніми знахідками.

Чого коштувало бодай оте «суворе попередження», яке я знайшов у планшеті головного черкаського «бебеха»⁵ Яші Гальперовича, котрий так необачно відважився дістатися на автомобілі аж до Кременчука – непоказного містечка, якому, мабуть, ніколи й не снилося, що воно стане губернським містом, але хай низенько вклониться Холодному Яру та його лісовикам, – це через них виникла ігвалтовна потреба створити новий губернський центр ближче до «осинового гнізда бандитизму». І потяглися до Кременчука всі оті губревкоми, парткоми, БеБе, губчека, військкоми та всілякі інші «коми», яких наплодила комуна.

Однак я не про те, я хочу сказати про головного черкаського «бебеха» Яшу Гальперовича, який наважився вирушити в таку небезпечну дорогу на авто лише з чотирма чекістами-охоронцями, якщо брати до уваги й шофера. А

⁵ «Бебехи» – від аббревіатури ББ – спецчастини, призначені для боротьби з бандитизмом.

наважився Гальперович показиритися на американському «пірсі» з відкритим верхом тільки тому, що довкола головних доріг кишіли тоді регулярні частини червоних, котрі день у день прибували цілими ешелонами на станцію Бобринську й розповзалися, як мурашва, в напрямку Чигирина, Кам'янки, Черкас, Звенигородки, Знам'янки... Були то невеличкі на зріст, карячконогі, пихаті й нахрапісті москалі, довготелесі, товстошкурі латиші з крижаними очима, вовкуваті й вічно голодні китайці, яких наші селяни називали «сліпими», юродиві з лиця чуваші та башкири, і в усіх на язиці крутилося одне загадково-страхітливе слово «Хальоднияр». Усі вони думали-гадали, що ж воно таке, цей «Хальоднияр», що ж воно за сила така незвичайна, на яку їх перекинули з найвіддаленіших фронтів, проте цього ніхто не міг до пуття розтлумачити. Москалі казали, що Хальоднияр – це якась древня фортеця ще князя Долгорукого, де всі люди велетенські і довгоруки, чуваші та башкири вважали, що Хальоднияр – це ім'я якогось великого полководця, щось таке, як Чингізхан, котрий так розперезався, що не хоче визнавати комуну, китайці сподівалися, що це така закраїна, обгороджена високим муром, де хоч і холодно, зате повно рису і всілякого їдла, але тим їдлом не хочуть із ними ділитися, а латиші нічого не думали, вони просто були латиськими стрільцями і мовчки ждали наказу.

Отож головний черкаський «бебех» Яша Гальперович сміливо, з вітерцем і форсом вирушив у відкритому американському «пірсі» на Кременчук, і так не дуже далеко й заїхав, як за Худоліївкою вигулькнуло йому назустріч кілька кіннотників у рогатих шапках-будьонівках з величезними ганчір'яними зірками на лобі.

Яша Гальперович звелів водієві зупинитися, аби розпитати в будьонівців, чи не чути тут на дорогах контри.

– Какой часті? – спитав він суворим командирським голосом, завваживши, як кіннотники обступають «пірса» з усіх боків. Либонь, такого ще й не бачили.

– А что – не відно? – пика будьонівця, який нагнувся над Яшею, аж лисніла від посмішки.

– Я спрашиваю, какой часті!

– Особово назначенія, – відповів нахаба. – Ілі я на вовкулаку похож?

Я ледве не розреготався, спостерігаючи за цією комедією, бо то й справді був мій хорунжий на прізвисько Вовкулака. Сам же я сидів верхи у придорожному лісочку, щоб не сполохати чекістів довгим чубом і бородою.

– Попрошу пред'явить документи! – Вовкулака впер дуло карабіна в нагрудну ліву кишеню френча.

– Да как ви смеете? – верескнув Яша Гальперович, і його бурякове від злості лице раптом взялося крейдою. Він побачив, що кіннотники, які з усіх боків милувалися «пірсом», в одну мить звели рушниці. До горлянки шофера навіть було приставлено довгу кавалерійську шаблю, і коли в того від хвилювання ворухнувся борлак, то на ньому з'явилася червона цятка.

Яша все зрозумів, його напружена позитура ураз зів'яла.

Один чекіст викликав у мене повагу. Він потягся правою рукою до нагрудної кишені, начебто дістати документи, та зненацька в тій руці, мов з рукава, з'явився маленький, як іграшка, револьвер «кобольд», бідолаха приставив його до підгорля й натиснув на спуск. Постріл був зовсім тихенький, мій Мудей після відра ячменю пахає голосніше, а це так – ніби комар чхнув, і слава Богу, бо в наші плани не входила стрілянина. Але й після того

слабенького пуку голова чекіста якось так чудно тріпнулася, і він, уже мертвий, зовсім спокійно відкинувся на спинку сидіння, викликаючи в мене не тільки повагу, а й схвалення.

Хлопці, щоб не заляпати таку гарну машину кров'ю, витягли з неї зомлілого Гальперовича та ще двох напівпритомних чекістів і потягли в лісочок. Вовкулака, вмостившись поруч із водієм, наказав правувати за ними.

По правді сказати, я лише тут, у переліску, дізнався, хто потрапив у наші сіті. Коли переглянув їхні документи, серце моє заспівало.

Гальперович, трохи оговтавшись, попросив мене відійти убік поговорити віч-на-віч.

– Ви – Чьорний Ворон?

– Білих воронів не буває, – пояснив я йому.

Яша Гальперович нервово кивнув, навіть спробував усміхнутися. Потім, натужно ковтаючи повітря, прошамкотів:

– Маїх папутчікав следует немедленно ліквідувать. Тагда я, как начальник уезднаво ББ, смагу вам пригадїтсѧ.

– Цікаво, – сказав я. – Чим же?

– Для сваїх придумаю версію, как я чудом вирвалсѧ із бандітскїх кахтей. А патом, немнога спустя, смагу передавать вам через связних очень важную інформацію.

– Наприклад? – подав я надію Яші.

– Наприклад, где і кагда на вас гатовітсѧ аблава. Ілі кто среди вашїх людей является нашїм агентом.

Мене вразила його дурість. Напевно, страх потьмарив Гальперовичу мізки, бо він плів нісенітницю. Я сказав:

– Для початку ти сам зліквідуєш своїх. Зарубаєш їх шаблею.

– А можно с револьвера? – облизав він сухі губи.

– Ні, не треба лякати горобців. Ти їх зарубаєш.

– Я, знаєте, не кавалеріст, не умею арудовать саблей.

– А ти бий тупим боком, – порадив я. – Поміж вуха. Як кролів.

– Тагда поставте всех траїх рядишком спіной ка мне.

Ми підійшли до чекістів, що тремтіли в оточенні моїх хлопців, і я наказав їм стати рядком один біля одного.

– Страчувати вас напросився таварїщ Гальперович, – сказав я, подаючи йому шаблю. – Повернітсѧ до нього спиной і станьте на колїна.

– Іуда, – процїдив рудий вирлоокїй «бебех», схоже, що вихрест, але першим повернувся і став навколїшки. Він знав, що так легше вмирати, тому ще й нагнув голову. Те саме зробили й інші – мовчки, з якоюсь викличною покорю.

Цього вирлоокого Гальперович, звісно ж, і рубонув першим.

Проте вдарив не тупим боком, а гострим, і я подумав, що шаблю він тримає не вперше. Рубав не по шиї – по тім'ю. Жертви без жодного звуку падали ницьма з розколотими черепами, червона юшка бризкала Яші на чоботи й галїфе.

Головний черкаський «бебех» подивився на мене з псячою відданістю й почуттям виконаного обов'язку:

– Ну как?

– Іуда, він і є іуда, – зітхнув я. – Не хочу об тебе навіть шаблю поганити. Повісити його.

Він упав на колїна, благав його вислухати, щось белькотів про «секретное

сотруднічство», а потім загриб п'ятірнею жменю землі, змішаної з кров'ю і мозком його «таваріщей», запхав до рота й почав жувати.

– Не веріте? Клянусь вам... Я готов землю гризть!

– Вона не твоя, – сказав Вовкулака.

Яша Гальперович так заївся збагрянитою землею, розмазавши її по всьому писку, що мені стало бридко. Несосвітенна мара вилупила до мене великі, мов курячі яйця, баньки, белькотіла якесь безглуздя, а потім ухопила мене за чобіт і припала до нього своїми закривавленими губами.

Я махнув хлопцям, щоб не зволікали. А мої хлопці полінувалися зробити це врочисто, звисивши з міцної гілляки кругленький зашморг. Вони нагнули молоду березу, прив'язали за шию Яшу Гальперовича його ж таки паском майже до вершечка і відпустили. Гнучке деревце не вирівнялося, лишень шарпнулося вгору й загойдалося так, що Яша час від часу діставав ногами землі, але, метляючи ними, тільки відштовхувався вгору й бовтався на бідній березі, мов яка потороча.

Жаль було залишати в лісочку «пірса», проте їхати битими шляхами нам не годилося, а для лісу цей тарантас не підходив.

За ліпших часів він би нам знадобився, чорноліський отаман Пилип Хмара таку машину колись запрягав кіньми й катав дівчат, але то ж Хмара, він навіть випускав власні гроші у своїй окрузі – ходили в його Цвітній та по інших селах тільки такі кредитки Тимчасового уряду, на яких стояла печатка-тризуб і підпис «Хмара». Нам, сірим, зараз було не до того. Ми тільки забрали з машини скриньку гранат «мільса», кулемет «шоша», взяли також ящик доброго вина з печеною поросятиною та паляницею. Розжилися ще на два новенькі парабелуми, три револьвери «штаер» і вже згаданий німецький «кобольд», але цю іграшку важко назвати трофеем, бо вона годилася хіба що для дам та самогубців. Мене більше потішив планшет Гальперовича.

Хлопці повкидали мертвяків назад у машину, навіть Яшу Гальперовича відчепили з берези й поклали туди, де взяли. Наїдивши з бака бензину, облили трупи й викотили «пірса» на дорогу – з вогнем у лісочку не бавилися, бо ще покійний Василь Чучупака постановив давати по двадцять шомполів «на голе тіло» кожному, хто занапастить бодай одне дерево. Лише тут, на дорозі, Вовкулака, закуривши цигарочку, кинув сірника на мокрого Яшу.

– Обсохни, стерво!

Ми вже були далеченько, коли рвонув бензобак і над «пірсом» закурів чорний дим.

У планшеті Гальперовича я знайшов давно відому нам пожовклу «Інструкцію агитаторам-комуністам на Україні», яка, між іншим, мені дуже подобалася. Наче писав її не Троцький, а сам Симон Петлюра. Чого варт була хоча б ось така правда-матінка:

«Вы должны помнить, что коммуны, чрезвычайку, продовольственные отряды, комиссаров-евреев украинский крестьянин возненавидел до глубины души. В нем проснулся спавший сотни лет вольный дух запорожского казачества и гайдамаков. Это страшный дух, который кипит, бурлит, как Днепр на порогах, и заставляет украинцев творить чудеса храбрости. Это тот самый дух вольности, который давал им нечеловеческую силу в течение сотен лет воевать против своих угнетателей – поляков, русских, татар и турок...»

Але це було невинне застереження порівняно з тим приписом, що я знай-

шов у планшеті. Мені він нічого нового не відкривав, однак потрібен був козакам, які, виморені роками боротьби, змучені лісовим життям, ні-ні та й подумували про амністію. Таких я навчився розпізнавати здалеку. Зажуриться чоловік, ходить, як припутень, не їсть, не п'є, світ йому не милий. Я силоміць не тримав нікого, відпускав заломлених та зневірених під три вітри. Забороняв тільки покидати загін самовільно, без попередження, і брати з собою зброю – там, голубе, скажеш, що воював косою. І якщо когось видаси, то знаєш сам: дістанемо й на тому світі.

Той припис мав гриф «Совершенно секретно»:

«Поддавшихся на амнистию бандитов националистической окраски поначалу ни в коем случае не расстреливать и не брать под стражу, а наоборот, после тщательной проверки привлекать к работе в соворганах, в частности в милиции, использовать в качестве агентов, секретных сотрудников, информаторов для оперативного выявления оставшихся в лесу банд и подполья. Амнистированных главарей немедленно отправляют в Харьков якобы для дальнейшего осведомления и только там после допросов уничтожают».

Коли ми повернулися до Лебединського лісу, я зібрав козаків, прочитав уголос цей папір і передав його шеренгою, щоб кожен міг роздивитися на власні очі. Втім, усі й так знали, що в більшовицьку амністію може повірити лише дурень. Але змора і безпросвітність боротьби робили своє.

Папір повернувся до мене, я зіймакав його, кинув під ноги і наступив чоботом. Потім сказав:

– Ще раз повторюю вам, що нікому не боронитиму явитися на амністію. Це приватна справа кожного. І так само присягаюся вам, що особисто я залишатимуся в лісі доти, поки зі мною буде хоч один козак. А там як Бог дасть.

3

«Вертайсь росою» ... Завжденний сум оселився в Чорному Воронові після того, як зустрів її – ту, що колись присоромила його, бравого офіцера з трьома Георгіївськими хрестами на грудях, устидала тяжко й негадано, розбудивши в ньому приспаний гонор.

У Ворона (тоді ще не Ворона, а штабс-капітана Черноусова – зробили в армії з Чорновуса) за плечима вже була Омська школа прапорщиків, була війна «за царя і отечество», потім за «душку Керенського», де він сам напросився до ударного батальйону смерті і не раз ходив попідручки з кістлявою свашкою. Першого «георгія» отримав за те, що під обстрілом німців зняв із колючого дроту вже мертвих трьох юнкерів. І ось нагорода самої долі – перед Лютневою революцією він дістав призначення до Другої дивізії, яка дислокувалася тоді в Умані, за п'ятдесят верст од його батьківської домівки.

Прибувши до штабу дивізії, зайшов до канцелярії, де черговий офіцер оформляв документи, і тут Черноусова піджидав отой випадок, що перевернув його сонну, прибиту війною душу. У кімнаті сиділо ще дві молоденькі панянки, які, пирскаючи смішком, перешіптувалися між собою, й одна з них так подивилася на незнайомого штабс-капітана, що той почав затинатися.

Сірі насмішкувати очі, коротка русява стрижка, а далі – не питай. Туальденорова блузка з чорною краваткою, легенька ситцева спідниця, а нижче – тримайтесь, панове офіцери! – рожеві фільдеперсові панчохи щільно обля-

гали ноження в черевичках на високому підборі. Московським модницям – стулити варги⁶ й не дихати.

Штабс-капітан Черноусов, відповідаючи на запитання поручника, затаївся, немов контужений:

– В Мос-скве я п-поначалу бил пріпісан к восьмому гренадѣорскому полку, а п-п-потом...

– Хвилинку! – раптом озвалося це диво в рожевих фільдеперсах. – А чому ви розмовляєте по-московському? Хіба ви не українець?

Тут георгіївському кавалеру зовсім заціпило. Вона що – знущається? Чи це в них такі жарти? Він розгублено повів бровою у бік штабіста, на обличчі якого заграла змовницька усмішка.

– А й справді, – відклавши ручку, поручник теж заговорив українською. – Настає наше время. Армія українізується. Треба ловить момент. Ви де хочте служите – в Умані чи, може, в Черкасах?

– У Черкасах, – не довго думаючи, відповів він: звідти ще ближче було додому.

– Ну от і добре. Там якраз у двісті дев'яностому полку є місце ротного.

– Дякую. З такої okazji дозвольте запросити вас, пане поручнику, і вас, милі панни, на келих шампанського.

Він обернувся до панночок, але бачив тільки одну – в її сірих очах тепер було більше цікавості, аніж насмішки. Може, тому, що він зопалу попросився на службу в Черкаси, погордувавши таким славним містом, як Умань, де навіть у військовому штабі водилися он які шляхетні красуні.

– Давайте знайомитись, – сказав він, хвилюючись і радіючи, що з якоїсь бентежної далини до нього повертаються рідні слова.

– Афанасій Карпович Калюжний! – поручник майже вискочив із-за канцелярського столу, виструнчився і, подаючи руку, пристукнув підборами. – А я з самого ранку думаю, чого це ніс свербить? Да, дозвольте представити! Це наші... е-е-е... штабні співробітники...

– Манюня, – панночка з яскраво напomadженими карміновими губами та штучною «мушкою» на щоці, зробивши граційний кніксен, піднесла йому майже до губ гладеньке зап'ястя.

Він узяв її руку, але, перш ніж поцілувати, перепитав:

– Манюня – тобто Марія?

– Ні, – засміялась вона. – Просто Манюня.

О, це була ще та пересмішниця, іншим разом він би з нею пожартував не так, але зараз... поруч стояла панна з такими вельможними очима, що Манюня біля неї враз розчинилася в повітрі разом зі своєю «мушкою».

– Тіна, – вона подала йому тонку прохолодну руку, він затримав її у своїй, і знов, цього разу вже геть по-дурному, спитав:

– А Тіна – це... Валентина?

– Тіна – це я, – сказала вона.

Увечері вони вчотирьох сиділи в ресторації «Софія», неподалік знаменитого уманського парку, де колись князь Потоцький розсипав замість снігу гори цукру, щоб серед літа покатати на санях свою примхливу пасію Софію; штабс-капітан Чорновус (уже Чорновус) замовив для пани шампанське «Абрау», для панів офіцерів – карафу житнівки, попросив принести кав'яру, доброї смаженини і ще всякої всячини.

⁶ Варги – губи.

– Да-а-а, запуталі вас баришні со своїмі іменами, – сказав поручник Калюжний, який після другої чарки почав зриватися на російську говірку. – Ну, что ж, вазьмом, к примеру, хоть і мене. По матрікулу я Афанасій, а мати, родние і білзкіе всегда називалі мене Фаней. Фаня, і всьо.

– А ми вас будемо звати Панасом, – суворо подивилася на нього Манюня. – Може, тоді ви пам'ятатимете про українізацію армії.

– Да, пробачте, – знітився поручник. – Називайте мене Панасом, якщо вам так більше наравиться. А тут, за столом, можна і Фаньою.

– Ні, – заперечила Манюня. – Фаня – це по-баб'ячому. А ви, Панасе, все-таки старшина. Давайте вип'ємо за ваші хрестини, за ваше нове ім'я. – Чорна «мушка» затремтіла на її щоці.

Вони випили ще і ще, поручник Калюжний так розм'як, що більше скидався на Фаню, ніж на Панаса. Відкинувшись на спинку стільця, він розчулився:

– Ах, харашо-то как, друзья мої!

Справді, було хороше, трішки меланхолійно й тривожно, як то завжди буває за першого знайомства із вродливою жінкою.

А тут ще ця мелодія! Скрипаль у чорному фракку з білим нагрудником і довгими, схожими на пташиний хвіст фалдами, скидався на печальну со-року, і ця несусвітня сорока, окільцьована пейсами, не грала, а малювала смичком якийсь позахмарний світ – з медовими ріками й цукровими снігами.

– А ви звідки родом? – Сірі очі відкрито дивилися на Чорновуса з-під руського чубчика.

– Я народився в Лебединському лісі під волоським горіхом.

Це була правда. Його батько був лісником, жили вони в лісництві, а пологи приймала стара повитуха Перчиця – матінка сліпої Євдосі.

– Ми земляки, – сказала Тіна. – Я зі Шполи. І, мабуть, зривала горіхи з того дерева, під яким ви народилися.

– А я вот із самого Києва, – вліз, як середа в тиждень, Фаня-Панас. – Із Шулявкі. І балакаю не по-руські, а по-шулявські, ви мене понялі? І все ми землякі, все із Київської губернії. Так шо, земляк, давай! Вип'єм за твою службу в Черкасах.

– Фаня у нас поліглот, – похвалила його Манюня. – Він уміє розмовляти по-малоросійському, по-хохлацькому, по-шулявському і навіть українською, коли тверезий. Правда ж, Фанічка?

– Так точно, душа моя, – радо погодився поручник. – І не токо розмовляю, но і пою. Жалко, шо нет гітари.

– Ну, чому ж немає? Гей, музики! – Манюня пішла до оркестрового помосту, де стояла фісгармонія, трішки там пошептала й повернулася з гітарою. – Тільки дивись мені, Панасе, бо за струни відповідаю я.

Поручник Калюжний провів пальцями по струнах, трохи їх підладнав і заспівав хрипкувато-солодким голосом:

Ах, зачем ты меня целовала,
Жар безумный в груди затая,
Ненаглядным меня називала
І клялась: я твоя, я твоя!
А тепер ти на сцене шантана пойшо,
За брільянти, за деньгі, наряди
Старікам ти себя продайшо
Раді грешной порочной усади...

— Браво! — вигукнула Манюня, і «мушка» на її щоці знов лукаво тріпнула крильцями. — А ти, Фаню, й по нотах співаєш?

— Не, токо по женських компаніях! — відказав поручник.

Чорновус подивився в сірі очі — у них не було й іскорки сміху. Вони, ці очі, дивилися десь далеко-далеко.

— А вам не підходить наша жіноча компанія? — спитала в нього Манюня.

— Чому ж?..

— Ну, ви ж не захотіли служити в Умані.

— Я, между прочім, ещю могу всьо ізменить, — поручник Калюжний ревниво подивився на Машоню. — Ми можем оставить штабс-капітана і в Умане.

— Не варто, — сказав Чорновус. — Жереб випав.

Вечір не скінчився так, як малювала йому скрипка. Він сподівався, що проведе Тіну додому, можливо, вона ще покаже йому Софіївський парк з його темними гротами, призначеними для потаємних зустрічей і перших цілунків. Та коли вони вийшли з ресторації і зупинилися під блідим газовим ліхтарем, вона подала йому тонку прохолодну руку.

— Щастя вам, пане капітане. Дасть Бог — побачимось.

* * *

Наступного дня він уже був у Черкасах, куди також докотився грім революції. Той грім розбудив Україну, яка, здавалося, не прокинеться вже ніколи. Колись офіцерові ударного батальйону смерті Черноусову навіть уві сні не могло привидітися, що він стане курінним 25-го Черкаського куреня і, зупиняючи ешелони на станції Бобринській, ставитиме до муру тих солдатів та офіцерів, з якими пліч-о-пліч ішов за «царя і отечество».

Але й більшовицька пропаганда робила своє. Виморені війною і затуркані обіцянкою «земельки», багато вояків утікало додому, дехто кинувся «грабувати награбоване», повсюди вешталися ватаги дезертирів — своїх і чужих, які перетворилися на бандитів і головорізів. Зрештою і в його курені залишилося всього-на-всього двадцять сім козаків, одрізаних від розпорошеної Армії УНР, й одного разу на станції Цвіткове на них посунула хмара п'яних москалів-дезертирів, що вивалила з вагонів у пошуках легкої здобичі. З образливою матючною та улюлюканням вони заходилися зривати з козаків жовто-блакитні військові відзнаки. Якийсь дикун з розхристаною на всі груди гімнастеркою — чи не їхній ватаг — під загальний регіт підійшов до курінного Чорновуса й потягся п'ятірнею до його лівого рукава, на якому золотів тризуб.

— А ето што за цацкі?

Чорновус на вагання часу не мав: вихопив шаблю, махнув з усього плеча, і чужа рука, відтята по лікоть, упала на землю.

Натовп ураз принишк, очманілі москалі, потупивши голови, дивилися на відрубану руку, яка ще жила й ворушила розчепіреними пальцями.

— А теперь всем по вагонам! — скомандував Чорновус. — Станція окружена, за непослушаніе растрел на месте!

Юрба, мов дим, повалила назад у вагони, підмівши й свого верховоду, який від болю та жаху здурів — оглядаючись на перон, він поривався забрати мертву руку.

У тій колотнечі з вошивою кацапнею наздогнала біда й Чорновуса — він підхопив тиф. Довго біла його трясця, марив днями й ночами, і навіть тоді,

коли побачив над собою її сірі очі, думав, що йому привиджується. Та ні. Немає лиха без добра, тож і цього разу так випала карта, що доправили його знов-таки аж до Умані, до земської лікарні, де вже лежало чимало наших. А поміж сестер-жалібниць, котрі доглядали за ними, якимось дивом опинилася Тіна. Не дивом – сама напросилася, коли почула, що хворим бракує догляду, адже мало хто мав охоту ходити біля тифозних.

Диво було тільки в тому, що тут вона побачила знайомого штабс-капітана. Лежав худий, змарнілий, обстрижений наголо.

– Це... ви? – ворухнув пошерхлими губами, які спекла вогневиця.

– Ми, – всміхнулася вона.

– Де я?

– У Лебединському лісі під волоським горіхом. Оце вдруге народилися на світ. Я – ваша повитуха і зараз буду вас сповивати.

Тіна тоді не лише виходила його, а й ще раз вирвала з обіймів тієї кістлявої свахи, що любила ходити з ним попідручки. Якось до Умані вдерлися москалі і, певна річ, наскочили на лікарню.

Спершу в коридорі почувлися тупіт і крик, потім у сусідній палаті бахнули постріли. Один, другий, третій... За якусь мить прибігла Тіна з сувоєм марлі і ні сіло ні впало почала обмотувати йому руки – від долонь аж до ліктів: «Скажеш, обкидало виразками».

Щойно скінчила, як до палати зайшло двоє вилицюватих з наганами.

Ще зовсім молодий козак Петрусь, який лежав на сусідньому ліжку і шепотів собі нищечком молитву, не витримав, натяг на голову простирadlo. До нього першого й підійшли.

– Нам твоя галава не нужна, ти нам ладошкі свої пакажі! – Вони здерли з Петруся простирadlo і втупилися в його руки. – Ага, всьо панятно, ну так палучай!

Гахнув наган – Петрусева голова підстрибнула на подушці, і він навіки затих із дірочкою в лобі, навіть не зрозумівши, що вони вгледіли на його руках. А що? Коли долоня порепана й мозоляста, то, виходить, ти пролетар, а якщо чиста і чепурна, то – буржуй.

– А его што за варешкі такіє? – убивця витріщився на Чорновусові забинтовані руки.

– Язва, – сказала Тіна російською. – Страшние язвы обсипали его руки.

– Сібірская, што лі?

– Єщю пострашней. Прежде, чем сюда входіть, вам следовало би одеть марлевие маскі.

– Тваю мать! Ємеля, рвьом когті атседова!

Москалюги миттю звітрилися з палати, можна було перевести подих, але поруч лежав мертвий Петрусь, за стіною стогнали поранені, і Чорновуса раптом охопив сором за ці перев'язані руки. Було мерзенне відчуття, що він когось перехитрив, виміняв своє життя на Петрусову смерть. Він навіть не подякував Тіні за кмітливість, за порятунок, цілий день пролежав мовчки, а ввечері сказав їй, що вже зовсім видужав.

– Поможі мені добратися до Мокрої Калигірки, – попросив він.

– Куди-и-и? – здивувалася Тіна. – Тобі ще треба піддужати.

– Та я здоровий, як бик! – він сердито скочив із ліжка й випростався на повен зріст, трохи не дістаючи головою стелі. Але похитнувся, взявся за металеве бильце, яке ледь не зігнулося в його руці.

– Ну. І що далі? – знизу вгору дивилася на нього Тіна.

– Далі? Я починаю нову війну. І тут мене ніхто не спинить. Навіть ти, моя пташко. Чуєш? Я починаю нову війну.

Він і цього разу не попросився з нею по-людському. Пішки, обминаючи села й гамірні місця, добирався додому. По селах чулася безладна стрільянина, моторошні крики, голосіння жінок і валування собак. Уночі небо палахкотіло загравами пожеж – здалеку було видно, де порядкують московські каральні загони.

У Лисячій балці, недалеко від Мокрої Калигірки, його перестріли козаки Семена Гризла і привели до отамана – перевірити, хто такий. Кремезний, хоч і приземкуватий, Гризло здивував насамперед своїм убранням: синій жупан, розшитий жовтими позументами, шаровари, козацька шапка-бирка, з-під якої над чолом стриміло пасмо русявого чуба. Гострі кінчики вусів були хвацько закручені вгору, що надавало обличчю отамана веселого молодечтва.

– Відкіля будеш? – зміряв він Чорновуса очима. – Тіки не крути хвостом, бо моя шабля зразу чує брехню.

Чорновусові не було чого кривити душею, і Гризло йому повірив. Та і як не повірити землякові, якщо отаман навіть пригадав його батька – знав-ся-бо чи не з усіма лісниками в окрузі.

– Приставай до мого коша, – запропонував Гризло.

– Я не проти, – відповів Чорновус. – Але дозвольте, пане кошовий, спершу провідати рідних, а тоді вже порадимось, як бути далі.

Гризло похитав головою.

– Що то за козак, який журиться за домівкою? Нема коли радитися. Вчора в Мокрій Калигірці більшовики розстріляли сорок наших людей та ще й повісили п'ястих жидів, які шили нам одяганку і чоботи. Треба негайно поквитатися.

– Треба, – сказав Чорновус, розглядаючи отаманів жупан ще з більшою цікавістю. Не вірилося, що таку жупанину могли скроїти калигирські жиди.

– Ми повинні показати кацапам і нашим селянам, хто тут господар, – вів далі Гризло. – У містечку стоїть чимала частина, та якщо вдарити знагла, то можна її втовкти. Я вже сьогодні можу виставити три сотні кінних.

– Уночі! Треба вдарити вночі, пане отамане, – втрутився у розмову козак із широко ошкіреним ротом, з якого визирали чималі ікла.

– Цей любить воювати тіки вночі, – поблажливо осміхнувся Гризло. – Чезре те й назвали його Вовкулакою. Не переживай, буде тобі і вночі.

Гризло вислав до Мокрої Калигірки стежі на вивідки. Саме була неділя, базарний день, і Чорновус, перевдягнувшись у жебрака, теж сховався у містечко, яке трохи знав. Ще змалечку їздив сюди з батьком на олійню, до млина, на базар, де батько завжди купував йому маківники, золотисті медяники-коники й довгі м'ятні «кумхвети» в позлітках по два за копійку, від яких язик прилипав до піднебіння. Але найцікавіше було, коли після базарування вони заходили до Беня в оранду-корчму. Тут стояв такий дух, що відразу туманіло в голові і щипало в очах. Назустріч їм виходив Бень у довгополому лапсердаку, горбатий, з рудою борідкою, проте милий і чемний жид, який мав лісника Чорновуса за великого приятеля. «Гой, Якове, – казав він, ставлячи перед батьком пузату зелену пляшку, – який славний у тебе мальчик. Такий міг вирости хіба в лісі». І тут Бень, мов штукар, діставав із-за спини, з-під свого горба в'язочку бубликів, таких твердих, що не вкусиш, їх доводилося смоктати, як і ті «кумхвети», подавав малому, а в другій руці корчмаря вже невідь-звідки з'являлася низочка чехоні для батька.

Вони вдвох випивали по чарці, до столу підтюпцем дріботіла заклопотана Бениха, по-чудернацькому закутана в чорну хустину так, що стирчали рожеві вуха, й ставила на стіл курячі тельбушки, смажені на гусячому смальці, – страву для дорогих гостей.

Бениха теж не забувала про «мальчика», наливала йому смачнючого вишневого ситра, яке шпигало в ніс і поколювало в роті.

Потім Бень приносив коробочку з намальованою грайливою дівчиною, що смоктала довгого цибуха, відкривав ту коробочку і, заплющивши очі, гучно втягував носом повітря. Це був дорогий тютюн, батько любив подиміти. «Від фабрики Когана!» – хвалився корчмар, хоч сам не курих. Коли батько починав збиратися додому, Бень просив посидіти ще, бо ось-ось має надїхати Рефуль із Звенигородки, він приїде з дванадцятьма музикантами, і тут буде такий «маюфес»⁷ що всіх накриє курява. «Та я й так бачу, які тут маюфеси крешуть», – казав батько, показуючи на встелену соняшниковим лущпинням долівку з глибокими виямками від закаблуків.

Чи міг тоді бідолашний Бень передбачити, який «маюфес» влаштують йому червоні головорізи?

Опираючись на сучкуватий костур, Чорновус шкутильгав безлюдною вулицею до базару (хоч давно зрозумів, що базару сьогодні не буде, – люди сиділи по хатах), поглядав спідлоба туди-сюди, поки й побачив розгромлену оранду. Чорні діри вибитих вікон, навіть рами потрошені, двері зірвані із завісів, під облупленими стінами – бите скло, черепки, розвіяне пір'я...

Невдовзі він угледів і Бень – на шибениці серед повішених перед базаром упізнав його по рудій борідці та горбатій спині, яку не випростав навіть тягар смерті.

Чорновус пошкандибав у бік млина, і тут на греблі його перестрів кінний роз'їзд.

– Кудя, старче, путь держіш? – спитав вухатий москаль, такий п'янючий, що однією рукою тримався за повід, а другою вчепився у гриву коня.

– Іду на багатие сьола.

– А не скажеш, іде здесь веселье девкі живут?

– Я человек не здешній.

– А випіть хошь?

– Не, мне би покушать.

– Тагда держі, – вухатий дістав із кишені штанив цукерку. – Паабедаеш!

Він зайшовся таким божевільним реготом, що ледве не випав із сідла.

Це була м'ятна «кумхвета» із Беневої корчми.

Зате щедрим виявився Гризло. Того вечора він подарував Чорновусові рушницю Манліхера, кольта, дві «кукурудзи», а насамкінець підвів коня-дончака, на якому грав кожен м'яз.

– Не знаю, як він і зветься, – сказав, ніби виправдовуючись, Гризло. – Позичив в одного рогатого, та забув спитати ім'я. Ет, нехай буде хоч і Мудей, аби добре носив.

– А хто такий Мудей? – схвильовано спитав Чорновус, беручи коня за вуздечку.

Гризло низав плечима.

– Хто його знає. Мудей, та й усе. На ось, візьми ще нагайку.

Кінь був гінкий, довгоногий – отаман знав, для чийого зросту його під-

⁷ Маюфес – жидівський танець.

биров. Чорновус не міг вгамувати тремтіння в руках, коли мацав себе по кишенях. Нарешті знайшов цукерку, розгорнув, підніс на долоні коневі.

Від дотику шовкових губ лоскіт пробіг аж у грудях. Серце його заспівало. Він притулився лицем до шиї коня і не бачив, як засвітилися очі у Гризла.

Операцію розпочали о четвертій ночі, коли п'яна москальня захропла найміцнішим сном. Спершу тихо, без писку, вкоськали застави, прибрали стійки біля школи та цукроварні, а потім ударили з усіх сил. Москалі вискакували з дверей та вікон у самій близькі, спросоння тікали навпрошки хто куди бачив, миготіли кальсонами через тини, перелази, городи, садки. Але ж якою доброю мішенню були ті кальсони вночі! І як злагоджено стукотіли «максими» та «лойси», як весело репалася «кукурудза», як тонко й заливис-то тьохкали кулі! Злякано іржали коні, багато їх уже без вершників тупотіли темними вуличками, збиваючи з ніг своїх і чужих. Зойки, стогони, прокльони, брудна московська лайка злилися в суцільний лемент, що дражливо пах ворожою кров'ю.

Коли потрохи розвиднилося, вони побачили, якого чосу завдали москалям. Містечко було всіяне трупами, що, розпластані й зкоцюрблені, валялися в пилюзі, в бур'янах, попідтинню, на городах, левадах. Один неборака звисав із плоту в таких загиджених кальсонах, що бридко було дивитися, інший десь по дорозі загубив свою голову (видно, наткнувся на шаблю) й захолов у калюжі смолянистої крові, ще один лежав на купі гною з випущеними кишками.

Чорновусові сподобалося, як його новий товариш Мудей спокійно переступає ворожі трупи – тривожно форкнув тільки тоді, коли вгледів перед собою вбитого коня. Обминув його, відвернувши голову, й далі пішов твердим, пружним кроком.

Попрацювали вони, як добрі молотники, але Гризлові було мало.

– Хлопці, це ще не все! – кричав він, змахуючи кров із розбитої брови. – Їх багацько розбіглося по кущах! Виловимо всіх до одного. Чуєте? Всіх!

Та козаків не треба було підганяти. Розгарячілі від бою, збуджені запахом чужинської крові, вони розсипалися полем, балками, перелісками, заглядаючи в кожну шпарину. Як не тут, то там виринав Гризло, і над полем розлягався його радісний крик:

– Усіх до одного! Чуєте, хлопці?

Правий вус отамана, почервонівши від крові, що стікала з брови, опустився вниз, але молодецтво так само вигравало на його розпашілому виду. Чорновус аж рота розкрив, коли Гризло витяг з кущів зіщуленого москаля і так рубонув його навхрест, що голова відлетіла разом з плечем та рукою.

«Добре, батьку!» – крикнув йому Чорновус, завертаючи коня у виярок, порослий низькими кущами ожини. Він уже спустився вниз, як раптом Мудей зупинився і сторожко поворушив вухами. Чорновус шарпнув за повід, цмокнув, та кінь тільки мотнув головою і подивився у бік вузьенького рівчака. Саме туди він пішов охоче.

У рівчаку причаїлося двоє. Чорновус одразу впізнав вухатого москаля, який учора тицьнув йому для насмішки «кумхвету», а біля нього трусилася напівгола дівка. Ряба з лица, зате тілиста, повногуба й така гаряча, аж парувало з неї.

Ти ба, стерво вухате, – під ним земля западається, а воно ще й курву за собою тягне. Що ж вона собі думала, ця телиця намахана? Чорновус так і спитав, зводячи кольта:

– Що ж ти собі думала, коли тікала з оцим вуханем?

– Він мене силою поволик.

– Неправда, ана сказала, що любіт мене, і сама пабежала, – зацокотів зубами вухатий. – Не стреляй, ми с неї паженімся і уедем в Пензу.

– Поїдеш, – сказав Чорновус. – Тільки далі. Спасіба тебе, радімий, за канфетку.

Кольт підстрибнув у руці, але куля пішла бездоганно – якраз у те місце на лобі, де дідько припечатуге москалям зірки.

– А ти, шльондро, йди сюди і задирай спідницю, – наказав Чорновус. – Всиплю тобі по сраці, щоб пам'ятала.

Дівуля вилізла з рівчака, підійшла до нього й, нагнувшись, слухняно задерла спідницю, під якою світилося голе-голісіньке тіло.

Він замахнувся нагайкою, та Мудей зненацька зірвався й помчав угору – мабуть, подумав, що вершник підняв трійчатку на нього. Чорновус зупинив коня й озирнувся на дівку, яку все-таки мусив полюскотати нагайкою. І тут він розсміявся глухим, розкотистим сміхом. Хвойда блискала п'ятами вже по той бік виярка – пригнувшись мало не до землі, вона, як вепр, розсікала ожинові зарості, аж галуззя летіло над нею.

Слава про перемогу повстанців у Мокрій Калигірці миттю облетіла довколишні села. До Гризла почали сходитися селяни зі всієї Звенигородщини. Несли зброю, харчі, приводили коней.

Отаман хотів наставити Чорновуса начальником штабу, та згодом усе повернулось інакше. Партизанити краще малим загonom: зручніше маневрувати, переховуватися, уникати переслідувань, та й харчуватися легше. Що більше перебувало людей, то все це давалося тяжче і тяжче. Гризло вирішив розділити свій кіш на два загони – з одним Чорновус відійде до Лебедина. А як буде треба, зійдуться до купи і ще разом підуть на Київ.

Коли Чорновус формував свій відділ, до нього попросився нічний одчай-дух Вовкулака. Гризло не образився.

– Так – то й так, – погодився він. – Жаль мені розлучатися з таким коза-рлюгою, але для початку це тобі буде добра підмога.

Отаман трішки спохмурнів, та потім загадкова усмішка заграла в його закручених вусах.

– А знаєш, чого Вовкулака пішов до лісу?

– Ну, як чого... – не зрозумів Чорновус.

– Начитався Шевченка. Я часто питаюся у новачків: чого ти до мене при-йшов? І чую: в того москалі хату спалили, того пограбували, у того дівчину зівалтували... У нас завсігди так було – поки заброда не залле сала за шкуру, ми нічирк. А цей мені каже: прочитав «Кобзаря». Ти таке чув коли-не-будь? Щоб чоловік прочитав Шевченка і став «бандитом»? От де сила! Це я до того, аби ти знав, що треба часом почитати козакам уголос. Краще за всяку муштру.

І ще одну пораду дав Гризло: якщо Чорновус ступив на повстанську стежку, то мусить узяти нове ім'я, інакше москалі помстяться на його родині. Він, Гризло, цього не зробив, бо на Звенигородщині його знають усі як кошового Вільного козацтва. Кожен сірко вам скаже, хто такий Гризло і з ким він б'ється.

Був жовтень 1920-го. Стояло бабине літо. У повітрі яситіло павутиння.

Чорновус поглянув у сине-синюше небо. І побачив на вершечку граба великого хижого птаха, такого чорного, аж синій відблиск пробігав по ньому.

– Чорний Ворон, – сказав він. – Як почуєш, батьку, щось про Чорного Ворона – то буду я.

ПУБЛІЦИСТИКА

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ

До України його голос

(З нагоди ювілею Петра Засенка)

Це – про поета Петра Засенка. Про його поетичний голос, який Україна чує вже понад шість десятиліть. Чи почув цей тихий, образно виразний голос Павло Тичина, коли звертався до молодой, звияжної генерації поетів у статті «До молоді мій голос»?

У цій статті, яка з'явилася друком 24 травня 1967 року, славетний творець «Соняшних сонетів» писав: «Питатимуть колись праправнуки про нас: а чим же ми жили, та що про себе думали, та як високі ідеали розуміли? Хто ж їм про це розповість? Наша література – то література гордих і прекрасних ідей та образів, то література людяності, – а це ж так прекрасно!».

Павло Тичина відзначив тоді в числі молодих поетів, які образно виражали нове світорозуміння і своїм творчим девізом обрали людину і її драматичну долю, Івана Драча. Звернення, що його записав у щоденнику Павло Тичина: «Товаришу поете! Прийме він ваші твори, ще й буде ними гордитися!», адресувалося не тільки автору поеми «Ніж у серці» та збірки «Соняшник», але й творцям нового поетичного мислення, нового світосприйняття – поколінню шістдесятників.

Перша поетична збірка Івана Драча «Соняшник» з'явилася 1962 року. У цьому ж році відбувся поетичний дебют його однолітка Петра Засенка під назвою «Зірниця». Якщо Іван Драч вражав незвичними тропами і метафорами, фантастичними образами і алегоріями, філософськими узагальненнями, то для Петра Засенка передусім важило вивістити тихим, негучним голосом неспішне усвідомлення себе в історичному бутті, відкритися своїм болем і співпереживанням драматичної долі звичайної людини та сумовитої і гордовитої долі України.

Ось чому звернення Павла Тичини до тих, хто творить «літературу людяності», відлунує в поезії Петра Засенка. У вірші «На ярмарку вітрів» поет вітри, мов коней вибирає, сподіваючись набути творчу «прадавню силу – ще Стрибожу»:

Я маю волю молоду,
Прийду до нашого Тичини,
На гриву руку покладу
Стрімкому вітру з України.

Слово Петра Засенка щире, правдиве, сповідальне, живописне, ощадливо метафоричне, «приземлене», звернене передусім до звичайної сільської людини, із якою його єднає важка народна доля.

Село моє – самовоскресла сила,
Мій рід з тобою зрісся прадавню...

Він рідний «хаті білобокій», калині-Україні, «коровам сонним, коням і ко-там» травам і деревам, вербі-сестрі – колгоспниці, «скрипучій хвiртці, сте-жечці до хати...». Головне для Засенка-поета говорити українській людині правду, висловлювати свою морально філософську позицію – несхибну віру в незнищенність рідного народу, якою б не була геноцидна сваволя москов-ського окупанта.

Звертаючись до України, до її доблесних героїв-українців, поет вірить в переможну силу рідного народу, який непохитно протистоїть агресії путін-ської росії: «московський дух не владний над тобою».

Поет закликає вдихати в «наші душі прозрілі» дух відваги і звертається до цієї «приблудної сестри» – росії:

Зневажаєш усі чистолюдські святині,
Служиш Богу своєму – кривавій війні...
Українською кров'ю заюшена нині,
Тільки праведну кров ти не змиєш.
Ой, ні!..

Нам у спину ввігнали ножа московити,
У брехливе братерство минулася гра.
Не минає пора Україною жити,
І любити Україну не минає пора.
(«Не минає пора Україну любити»)

Сповідальне слово поета Засенка звернене також і до тих, які вже дав-ним-давно «на Чумацькім гомонять українською мовою, // Білим цвітом ка-лин опадають на Землю слова», до предківської героїчної звитяги та «не-божителів нашої нації» – до них рано чи пізно полине душа.

І настане пора: на світанні село позіхатиме,
Закуриться туман по моєму земному сліду...
Я тоді, як вони, крадькома промайну поза хатами,
У безлюднім степу на Високу могилу зійду.

Звідтіля – до небес до свого
українського племені –
Прилучусь назавжди до сільських
найрідніших родин...
На Чумацькім шляху я читатиму
вірші приземлені,
А на Землю слова упадуть білим цвітом калин.
(«На Чумацькім шляху»)

Петро Засенко з тієї легендарної когорти шістдесятників, яка виступила проти зловісного московитського «порядку» й зуміла збудити дрімаючі на-родні сили до духовного і громадського спротиву. Він був у дружніх і твор-чих стосунках з багатьма шістдесятниками, передусім із Володимиром Під-палим, Василем Симоненком, Григором Тютюнником, про що свідчать живі проникливі рядки його віршів, які увійшли до цього ювілейного видання. Ось поетичне звернення до Володимира Підпалого, чию збірку «Тридцять літо» редагував Петро Засенко.

Володю, знаєш... Цензор, як погонич,
Гонив слова... Погода вже не та...
Драй-Хмара, Зеров, Плужник і Антонич
Нам відкривали зболені уста.

У перелічених іменах знакових поетів, твори яких редагував Петро Засенко, – ключ до розуміння стилістично-образного сприйняття світу поезій самого Петра Засенка. У вірші «Дієслово» вчуваються інвективи Миколи Зєрова.

Дієслово – слово діє –
Значить, тлінь йому чужа.
І пручається,
Й людніє,
Любить,
Ріже без ножа.

У чудовому образному малюнку: «сидять коти на призьбах, наче маги, із місяцями жовтими в очах» вчувається відгомін образно-фантазійного Богдана-Ігоря Антонича; у болісному зізнанні «Чи дарма гули гармати, чи дарма гримлять бої?... Україну забувати учать нас чужі й свої» – інтонація Євгена Плужника. Але все це неповторно побачене й образно відтворене очима Петра Засенка. Про це він потужно і зболено висловив у вірші «Очима Тараса».

Вже думали: з порогів... без весла!
Але Його очима подивилась –
Прозріла... встала... із Дніпра умилась –
І непокору в серці понесла.

Шістдесятники так зуміли вигартувати свій погляд на Україну, її історію та майбутнє, вибухово підірвавши мертвотний застій громадської думки та літературного процесу. Поезія Петра Засенка має свій тембр, неповторні голосники материнського співу, шовковистість весняної трави, теплий подих рідної хати. Власне, вони відкривають ті незвичайні оазиси українського національного характеру, який можна зігнути, але не зламати. Можна сказати: тиха вода греблі рве, як підказує нам народна мудрість. Усе це знаходимо в поезіях «Вмочає день окрайці теплі», «Давно те небо одлетіло», «Маную, привидами, чарами», «Час крила склав», «Материні гуси», «Після дощу», «Пісня моєї матері».

Вишколені московською креатурою ідеологічні цербери відчули своїм вовчим нюхом тиху, але духовно потужну силу засенківської поезії, її закоріненість у народну основу, звичаї й традиції народу. Цього було достатньо, щоб знищити вже надрукований наклад збірки Петра Засенка «Князівство трав», звинуватити автора в «ідейній незалежності» та «націоналістичному збоченні» й внести його ім'я в «чорні списки».

Але вірші з «арештованої» збірки зажили своїм життям – у 2006 році тернопільське видавництво «Тернограф» перевидало «Князівство трав». Та й хіба не могли лягти на душу такі рядки.

У яблульки потріскалися губи
Тремтить в екстазі ледве-ледь жива.
І дівчина під яблунею з любим
Меди кохання нахильці спива.

Саме в цьому ключі висловив своє творче кредо Петро Засенко: «Село моє – самовоскресла сила» І ось це його бачення своїми очима тих оберегів нашого національного кореня зумовило негolosну, але виразну, емоційно завітчану силу поетичного бачення.

Багато в чому завдяки «самовоскреслій силі» українського села і української людини піднімалася на творчі крила когорта шістдесятників, наповнюючи своє образне слово вболіванням за народну долю, яку так жорстко деформував більшовицький тоталітарний режим. Петро Засенко, як і його побратими Василь Симоненко і Григорій Тютюнник, перебували в духовній єдності з українською людиною, були споріднені з нею важкою повоєнною долею, повоєнним голодом, колгоспною каторгою...

У своєму вірші «Пам'яті Григора Тютюнника» Петро Засенко сказав:

Бачите, згорблені гноми
І потаємні убивці, –
Два напрацьовані томи
Стали на вічній полиці.

Ця незнищенність вистражданого поетичного слова звучить у творчості Петра Засенки. Нею він захищає свою країну і себе у час страшного випробування – рашистської навали на Україну.

О, Україно, і мечем і словом
Твоя відвага нелюдів карає.
Сьогодні йдеш ти у вінку терновім
Вінок лавровий Доля виплітає.
(«Як до своєї матері»)

«Самовоскресла сила» поета Засенки вбирає в себе всю палітру емоційно-образного ладу, неповторність стилістичного малюнку. Саме в цьому сила і життєствердність його поезії, яка вміє молодіти на вітрах сучасності, бо її основа там, «де предківські лежать материки». Там, поет уявляє себе яблуною в цвітінні:

Свічусь у сотні білих свіч, бо я –
Я яблуна, лиш яблуна – в ходінні,
Думання поета яблуневі:
Сто сот хотінь, сто сот моїх болінь,
Немов той квіт, цвітуть на кожному нерві,
свої боління він передає в медові яблука:
На осінь, знаю, яблука віддам
І вчую в тілі втоми прохолоду...
Цвіту на подив зимам і вітрам,
І лихоліттям мого народу.

Багатолітнього яблуневотворчого цвітіння Тобі, Поете!..

Василь Шкляр відзначає 75-річчя

Свій 75-річний ювілей святкує один із найвідоміших, найчитованіших та найвпливовіших сучасних українських письменників, політичний і громадський діяч Василь Шкляр. Його справедливо називають «батьком українського бестселера», адже кожна його книга стає культурною подією та збирає сотисячні накладі. «Главком» зібрав найцікавіші факти про життя і творчість видатного письменника.

Біографія творця

Василь Шкляр народився в селі Ганжалівка Лисянського району на Черкащині, де й пішов до початкової школи. Пізніше родина переїхала до міста Звенигородки, де Василь Шкляр закінчив 10-річну школу зі срібною медаллю (1968), а відтак вступив на філологічний факультет Київського університету.

На другому році навчання Шкляра хотіли вигнати з університету за те, що під час трудового семестру в колгоспі він бавився бомбою, але йому вдалося уникнути відрахування шляхом тимчасового переїзду у Вірменію, куди він поїхав, аби навчатися за студентським обміном в Єреванському університеті.

Згодом Шкляр згадає цей випадок зі свого життя у своїй ранній повісті «Стоноюю дощик іде». У Єреванському університеті Шкляр студіював вірменську мову й літературу аж до 1972 року і, за власним зізнанням, зміг добре вивчити вірменську мову вже за два місяці.

Після повернення в Україну Шкляр у 1973-му році закінчив навчання у Київському університеті.

Журналістська та літературна кар'єра

Після закінчення університету Шкляр почав працювати журналістом.

Паралельно з журналістською роботою пише свої перші літературні праці, зокрема, у 1970-1980-х роках вийшли друком його перші дорослі збірки повістей та оповідань:

- «Перший сніг» (1977),
- «Де твій Остап, Соломіє?» (1979)
- «Живиця» (1982).

У період з 1988 по 1998 роки Шкляр займався політичною журналістикою, бував у «гарячих точках». Цей досвід, зокрема, подробиці операції з врятування дружини Алли та родини генерала Дудаєва після його загибелі Шкляр згодом відтворив у романі «Елементал» (2001)

Популярність як письменника прийшла лише у 1999 році з виходом роману «Ключ», який зібрав низку нагород та був неодноразово перевиданий у різноманітних українських видавництвах. Це був перший твір автора після тривалої паузи – з початку 1990 років. Сам Шкляр пояснив таку тривалу паузу «зміню епох». Шкляр розпочав написання роману ще 1998 року, перебуваючи у лікарні, куди він потрапив зі смертельним діагнозом на лептоспіроз.

Справжнім літературним вибухом у його житті став роман «Чорний Ворон. Залишенець» (2009 рік). Книга, що розповідає про запеклу боротьбу повстанців Холодного Яру проти більшовицької окупації у 1920-х роках, повернула з історичного забуття імена тисяч українських героїв. Роман був успішно екранізований і став пророчим для сучасної України.

За цей твір письменникові у 2011 році присудили Шевченківську премію, від якої він принципово відмовився на знак протесту проти українофобської політики тодішнього міністра Дмитра Табачника.

Політична кар'єра

У 1991 Шкляр став членом Проводу та пресекретарем Української республіканської партії і пробув у лавах цієї партії до 1998 року. У березні 1998 був кандидатом в народні депутати України від виборчого блоку «Національний фронт».

У вересні 2015 року Шкляр знову спробував себе в українській політиці, увійшовши до проводу новоствореної партії УКРОПі пробув у лавах цієї партії аж до її закриття 2020 року.

Цитати Василя Шкляра про війну, Росію та націю

Слово письменника сьогодні звучить як потужний маніфест. З початку повномасштабного вторгнення Росії Василь Шкляр активно підтримує українських захисників на фронті, займається волонтерством і надихає мільйони українців своєю безкомпромісною патріотичною позицією:

– «Ця війна триває не з 2014 чи 2022 року. Вона триває сотні років. Просто раніше її маскували під «братні обійми», а тепер маски зірвано. Це екзистенційна битва за наше виживання».

– «Наш ворог не міняється століттями. Росіяни приходять на нашу землю з однією метою – знищити українську ідентичність. Але сьогодні вони натрапили на покоління, яке не вміє і не буде рабами».

– Найвища нагорода для мене сьогодні – це коли хлопці з передової надсилають фото моїх книг із бліндажів та окопів. Це означає, що моє слово воює разом із ними».

«Перемога – це не просто повернення кордонів. Це повне ментальне відмежування від імперії. Ми маємо випалити з себе будь-який слід «руського міра».

Шкляр часто чує від читачів, що в його творах багато передбачень, однак сам стверджує, що не знає, як це народжується: «Ще десь в 2011 році, незадовго до початку війни, я їхав на презентацію книги «Чорний ворон» і мені художник на моє замовлення зробив афішу, де стою у вогні, а позаду гасло: «Спинимо окупанта!» Як народжуються такі фрази, я не знаю...».

На запитання, що чекає Україну далі у війні, Шкляр каже: «Я знаю, що сьогодні багато крові проливається марно. Але втрати – це гнітить. У мене такий склад організації душі, що не можу нині працювати, в мене зовсім змінилося життя... Але є дуже багато оптимізму та впевненості у нашій перемозі, тому що цьому сприяє дуже багато факторів. Могло б все повернутися у тих 20-х роках по-іншому, якби ми мали стільки союзників, як сьогодні. А тоді в нас нічого не було, ми були в повній ізоляції. Коли армію УНР косив тиф, нам із-за кордону відмовилися продати ліки. І недуга перекосила більше наших військовиків, ніж зброя. Я думаю, що як і роман, так і фільм «Чорний ворон» став воїном у теперішній ситуації. Це фільм про ту історію, яка триває сьогодні, і він ще раз переконує, що ми переможемо».

Лариса ГОЛУБ.
(glavcom.ua)

МІЛІТАРНА ПРОЗА ПЕТРА ХОДАНИЧА

(До 75-річчя від дня народження)

У червневі дні 2026 року святкує своє 75-ліття Петро Ходанич – знаний український письменник, автор кількох десятків книг оповідань, повістей, романів та наукових праць, кандидат педагогічних наук, доцент, а ще – відомий різьбяр по дереву, заслужений майстер народного мистецтва України.

Кажуть, що коли стріляють гармати, музи мовчать... Коли стріляють гармати, музи знаходять набубнявілі кров'ю слова, щоб вони zostалися пам'яттю, щоб вони запали глибоко в людські серця і заставили людські голови думати про мир. Виглядає так, що сьогоднішня російсько-українська війна – це не лише смерть, жах, біль, руйнування, а ще й потужний каталізатор для розвитку літератури. На сучасному видавничому ринку спостерігається серйозне поживлення літератури на воєнну тематику: протягом останніх років вийшла друком велика кількість різноманітних видань про події на Сході країни. За підрахунками дослідників воєнної літератури,

на сьогодні в Україні видано близько 2000 унікальних книжкових видань про російсько-українську війну, починаючи з 2014 року. З цієї величезної кількості мілітарних текстів аналітики та бібліографи виділяють книги від безпосередніх комбатантів (написані професійними письменниками, військовослужбовцями, ветеранами, військовими журналістами, капеланами та пресофіцерами, АТОвцями, спостерігачами тощо); твори різноманітні за родами й жанрами (поезія, проза, щоденникові нотатки, кіноповісті, боевіки, мелодрами, комікси, дитяча література про війну, нон-фікшн репортажі, мемуари, пісні, наукова фантастика тощо); художньою якістю (як книги «високої полиці», так і масове читиво), мовою написання (українською, російською, англійською, польською), способом видання (паперові, електронні, самвидав). Серед тих, що варто згадати: «Тамплієри» та «Інтернат» Сергія Жадана, «Довгі часи» Володимира Рафеєнка, «Літо-АТО» Олафа Клеменсена, «Укри» Богдана Жолдака, «Позивний Бандерас» Сергія Дзюби та Артемія Кірсанова, «Чорне сонце» Василя Шкляра, «Доця» Тамари Горіха Зерня, «Сліди на дорозі» Валерія Маркуса, «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко, «Оголений нерв» та «Повернутися дощем» Світлани Талан, «Аеропорт» Сергія Лойка, «Повернутися з війни» Наталії Нагорної, «Точка нуль» Артема Чеха, «Сапери» Сергія Гридін, «Вірші з війни» і «Блокпост» Бориса Гуменюка, «Діалоги з «нулів»» Константина Машовця, «Сліди на дорозі» Валерія Ананьєва, «Життя P.S.» Валерії Бурлакової, «Іловайськ» і «П'ять секунд, п'ять днів» Євгена Положія, «Соняхи» Андрія Зелінського, «Глибина різкості» Ірини Цілик, «Небратні» Макса Кідрука, «Абрикоси Донбасу» Любові Якимчук, «За Перекопом є земля» Анастасії Левкової, «Битва за Ірпін» Петра Щербини, «Дім для Дома» Вікторії Амеліної та багато інших.

Що це? Спекуляція на темі? Швидка орієнтація на час з бажанням бути поміченим? Один із способів заробляння коштів?

Є всякого.

Але найперше, це – творення повноцінного літературного тематичного пласта, шліфування нової якості української воєнної літератури, якщо хочете, реакція на час: потреба зафіксувати епоху, травми, героїзм, біль втрат та надію, формуючи колективну пам'ять нації. І взагалі, теперішня російсько-українська війна вже давно обросла великою кількістю цікавих та унікальних історій, але далеко не всі вони розказані. Тому й з'являються – і, певно, будуть з'являтися – нові видання. Так, в закарпатоукраїнській літературі в 2021 році за сприяння управління інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Закарпатської обласної державної адміністрації в межах програми підтримки видань закарпатських авторів вийшов у світ роман «Втеча, або Тиха моя Вітчизна» Петра Ходанича.

Письменник увійшов у літературу на початку 80-их років минулого століття як прозаїк, хроніст часу, і до нині успішно працює у цьому терені. Серед його творів: книги оповідань, повістей, художньо-документальних нарисів «Тиждень у горах» (1983), «Степанова земля» (1988), «Портрет орендаря» (1992), «Міст через Тису» (2001), «Знак дракона» (2005), «Косіння трави» (2011), «Руки для майстра» (2018); книги драматичних творів «Свобода під заставу» (2012), «Будителі, або Віват імператор!» (2017), «Віденське дзеркало» (2018), книга статей та есеїв «Шляхом пізнання» (2011), монографії «Педагогічна та культурно-освітня діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті у міжвоєнний період (1919-1939 рр.)» (1999), «Педагогічна освіта на Закарпатті» (співавтор В. Гомоннай) (2004), «Дерев'яна пластика Закарпаття» (співавтор М. П. Ходанич) (2020) тощо.

В одному зі своїх інтерв'ю письменник зізнається: «Моє життя – життя дитини космічного віку, наївного романтика. З часом я збагнув, що не кожен камінь наріжний – щоб збудувати хату, окрім нього, потрібні купи звичайного каміння, яке ляже у стіни, не дарма ж нарекли мене petros – Петро – скеля, почуваю себе одним з камінців у великій стіні українського національного буття». Звідси абсолютно логічним видається з'ява в його творчості такого епічного полотна, як роман «Втеча...».

В основу роману лягли справжні події, що відбуваються на Сході України, про які автор довідався від свого племінника: «Друга світова війна тривала 6 років, а ми боремося проти ворога вже 7 рік поспіль. Мій племінник перебуває у зоні АТО/ООС, розповідає часом про те, що там відбувається. Свого героя я відправив у реальні події і місця, де перебував мій родич», – зазначив письменник, презентуючи свою книгу.

П. М. Ходанич визначає жанр твору як «дорожній роман», очевидно, через те, що основні події з головним героєм Іваном Єлісеїчем відбуваються «в дорозі». Це його – Івана Єлісеїча – сприйняття/фіксація часу і розуміння/переосяснення себе в часі. На наш погляд, тут можна віднайти ще кілька смислів: по-перше, Іван Єлісеїч як по«дорожній» у цьому житті йде ним [життям], як вміє, його доля – хроніка «долання перешкод» на шляху до себе, це – його дорога життя; по-друге, ліричний герой як типовий образ таких по«дорожніх», які, тримаючись якнайдалі від політики, мимоволі опиняються в самому її центрі і, йдучи дорогами «братньої» війни, починають усвідомлювати себе громадянином держави; по-третє, як роман-«дорожніх» воєнних нотаток перетворення етнічного росіянина в українця «по духу»; врешті, по-четверте, це – істинні дорожні нотатки російсько-української війни, її перебіг з одного і з іншого боку.

Промовистою є сама назва роману – «Втеча, або Тиха моя Вітчизна». Пер-

ша частина її стає зрозумілою вповні після прочитання роману. Втеча – кого й від кого? Можливо, головного героя **від** розуміння по-справжньому життя. А можливо, **для** розуміння по-справжньому життя. Від самого себе, щоб врешті віднайти **себе**. Епіграфом і другою частиною назви твору (звучить занадто промовисто) П. Ходанич взяв слова із вірша «Тихая моя родина» російського поета Миколи Рубцова:

*Тина теперь и болотина
Там, где купаться любил...
Тихая моя родина,
Я ничего не забыл.*

Протягом тексту автор ще кілька разів навернеться до геніально-трагічної постаті Рубцова, вкраплюючи окремі факти його біографії та цитуючи ці й інші поетичні рядки із згаданого вірша, прозора натякаючи на якесь дивне російське безголов'я/безталання, втоплене в горіліці й ледарстві, акцентуючи на тому, що «тиха його Вітчизна» стала ліричному герою чужою, незрозумілою й неприйнятною, навіть ворожою.

І справді, головний герой Іван Єлісеїч Рябов, росіянин за національністю, інженер-металіст за фахом, пенсіонер за статусом, «нічого не забув» і часто згадує свою малу батьківщину – «посьолок Мітіно», родину, яка там залишилася, сумує, що через війну не може їх відвідати. А сьогодні – так склалися обставини (вмовили діти: син Олег і невістка Еріка) – везе на Донбас, де уже вирує війна, медичне обладнання для госпіталю, потрапляє під обстріл і отримує важке поранення в спину. Повернувшись додому, в закарпатське село під Ужгородом, до своєї теперішньої дружини Марії (першу дружину Фаїну Василівну звела в могилу хвороба), заліковує рани. Телеграма про смерть рідної сестри Настуні змушує його, ще не зовсім здорового, поїхати на похорон. Це й стає зав'язкою роману. Далі дія розгортається «на тихій його вітчизні»: з пригодами добирається в село, протилежні почуття розривають серце ліричного героя. З одного боку – радість і щастя, що знову в рідних місцях, де провів безтурботне дитинство, а з іншого – розруха, виродження, спустошення, вимирання: «...було село – стало решето». Сестра виявилась живою (хтось випадково надіслав телеграму – поки причина не відома), ну, тож не їхати назад – залишився трохи погостювати. Першим ділом – іде на кладовище впорядкувати могили, далі – ставить великий хрест при вході на цвинтар, ремонтує дах на дідовій хаті, врешті, ховає утопленика Веню, згодом – господарює у сина Павла, зокрема, на дачі вправно виготовляє ворота, насамкінець не знаходить порозуміння з сином, який викликав батька фальшивою телеграмою, щоб успішно «відбілити» свою біографію і отримати генеральську зірочку на погонах (кульмінація), відчуває, як зусібч оточує його брехня, а його правда нікому не потрібна, тож герой повертається на Україну (розв'язка). Класичний твір написаний у стилі напореалізму з однією сюжетною лінією Івана Єлісеїча, проте, має чимало розгалужень і відгалужень: читач довідується і про першу дружину Фаїну Василівну, і про кожного з синів, і про родину Рябових, і про діда Веню, і про Сан Саніча і т. д. Звичайно, чекати від автора глибокого розкриття кожного з характерів – годі. Усі вони «працюють» на поглиблене розуміння поведінки головного героя. У романі немає батальних воєнних сцен (крім кількох сторінок про волонтерство і поранення головного героя), події відбуваються на Закарпатті, потім переносяться в Мітіно і Пензу, натомість багато емоційних розмов, надричних сперечань довкола російсько-української війни. Головний герой виступає стри-

маним, толерантним, чесним, патріотичним, відданим українцем. Зрозумівши, як підло з ним повівся син Павлуша, як використовує його з корисливою метою, Іван Єлісеїч розриває з ним стосунки. Як зазначає газета «Голос України», «...письменник розкриває процес творення міфів про «поганих» українців, «бандерівців», організацію російської псевдоінформації, фейків, які викривляють правду про війну і виправдовують агресію. Іван Єлісеїч стає свідком гонити власного сина за військовими почестями і званнями, які дають за «повернення Криму», війни на Донбасі та в Сирії».

Батько і син стають мимовільними ворогами. Слово правди про Україну не хочуть розуміти найближчі колись люди. Для Єлісеїча «тиха вітчизна» стає справжньою тюрмою. Врешті він втікає від сина, назавжди полишає малу батьківщину». Воїстину: «Хто взяв меч, від меча й загине» (Новий Завіт (Мм. 26. 52)). Автор показує не тільки війну на полі бою, а й наголошує на тому, що не менш кровопролитною і страшною є війна в людських душах, когось вона веде до прозріння, а когось – до фанатизму. Людське життя одне, а якщо в ньому присутня війна, то тілесні рани – найменше зло, набагато болючіші рани душевні, коли руйнуються сім'ї, розчаровуєшся в дітях, втрачаєш через безглузду смерть друзів...

Є потреба наголосити на мові роману. Автор індивідуалізує мову кожного персонажа, вводить чимало русизмів, діалектизмів, розмовно-побутової лексики з метою якнайповніше передати колорит життєвих, з першого погляду, побутових ситуацій. На наше переконання тут маємо ще один важливий момент: автор з боєм демонструє асиміляцію українців, підкреслює ту думку, що достатньо забрати від народу мову – і поступово зникає сам народ.

«Війна на Донбасі, – зауважував Тарас Возняк у доповіді, виголошеній на відкритті конференції «Війна. Травма. Зцілення. Міфи та реальність посттравматичного синдрому», – це тільки одне коліщатко, це як війна в Ефіопії у 1930-х роках. Її місце можна зрозуміти коли співставити з іншими війнами: в Грузії, Газі, Сирії, Курдистані. Наш східний фронт – це маленька частина великого протистояння, загострення якого нам, напевно, ще слід тільки чекати». Це загострення явно відчув і розуміє письменник Петро Ходанич. Протягом всієї своєї творчості він чутливо ставився до доби, вмів написати твір потрібний саме тепер, як зазначає критика, «завжди намагався зрозуміти суть соціально-історичних вимірів часу, в якому йому випало жити». У випадку з «Втечею...» це йому вдалося.

Петро Ходанич – один з небагатьох закарпатоукраїнських письменників, чії герої – наші сучасники, часто містяни. Писати про сучасність вельми складно, позаяк можна помилитися у виборі теми, а тим більше – в оцінці подій, що відбуваються тут і тепер.

Як засвідчують книги останніх років, письменник намагається відчути імпульс нинішньої доби, проинятий кривавою війною, що вже триває на наших теренах тринадцятий рік, розв'язана путінською росією. Невже досвід Другої світової, криваві часи сталінських репресій нічому не навчили людство?

До проблем сучасності, зокрема до проблеми, яку умовно можна сформулювати «Жінка і війна», звертається письменник і в новому романі «Жінка в зеленій сукні».

Це глибоко продумане поліфонічне полотно українського життя від кінця 1980 до нашого сьогодення з великою кількістю незалежних голосів. Фабула роману формується довкола родини офіцера – прикордонника Віталія Гришка і його дружини Василини, сюжет постійно доповнюється новими героями,

які дозволяють відобразити різноманітні події, характери, письменник уміло поєднав елементи роману любовного і соціально-побутового, політичного і військового.

Зображуваний у творі час – понад тридцять років, а простір – від Ужгорода до шахтарського містечка на Донбасі, а ще Чернігівщина, Волинь, Одеса, Буковина, Слобожанщина, куди приводить героїню доля дружини офіцера. І тут автор, як влучно зауважила завідувачка кафедри української літератури УжНУ Оксана Кузьма, виступає справжнім соборником. «У романі застосовані реалістичні принципи. «Петро Михайлович працював у творі не лише як письменник, але і як літературознавець, навантажив образ кожного персонажа особливою роллю. У романі не літературні ходи, а живе життя. І на кожній сторінці бачимо долі тих, кого знаємо. Головна героїня втратила зовнішнє, але не втратила внутрішнє», – коментує літературознавиця. Проте порівнювати її долю, скажімо, з долею героїні Флобера «Пані Боварі», не варто, бо це не жіноча проза у її певному розумінні.

Наскрізна ж ідея твору П. Ходанича – становлення України як суверенної держави, і головна героїня – учасниця різноманітних подій, одна з мільйонів, що творять національну історію. Людину творить час і середовище. Василина – кохана дружина, часом ревнива, як кожна жінка, зі своїми «витребеньками», мати двох дітей, людина зі стійким і волелюбним характером.

Попри чисельні негаразди, пов'язані з постійними переїздами родини на нові місця служби чоловіка, вона – щаслива людина. Василина вірить у майбутнє держави і своїх дітей, залишається мужньою жінкою, людиною з бажанням жити, не дарма в назві твору закладено колір символу життя – зелений: «Жінка в зеленій сукні».

Ту зелену сукню Василина купила на ужгородському базарі, щоб піти на концерт у філармонію, куди її запросив колишній коханий Іван. Ця сукня символізує і повернення до нового життя жінки, яка втратила у пекельному вогні від російської ракети чоловіка, рідну хату, нажите майно.

Перша частина твору присвячена складним політичним перипетіям кінця вісімдесятих, коли зароджується рух за Незалежність. Василина – студентка, закохана в поезію і аспіранта – історика Івана. Відмінниця, а, виявляється, вона так мало знає про рідну літературу і своє місто, таємниці якого відкриває дівчині Іван. Під його впливом приходить розуміння, що її вчать дозованій правді, але протистояти радянським міфам молода людина безсила. Іван спробував – і правдолюба відрахували з аспірантури. Врешті, це стало причиною розриву між закоханими: принижений і ображений Іван стає празьким каменярем, але не покидає досліджувати історію рідного краю. А Василина, між тим, отримує направлення на вчителювання в шахтарське містечко.

Донбас – земля українська, та вчорашня ужгородка опиняється в середовищі, де не чути українського слова, вона мусить захищати право на власне ім'я, доводити вчителям, що вона не Васіліса, як і не Васьок для закоханого в неї офіцера Віталія.

У протистоянні гартується характер героїні, Василина щира і рішуча. Усе життя в містечку крутиться довкола шахти, тут панує насилля, з ним доводиться зустрічатися героїні, як і зі специфічною ментальністю: сусіди мають за розваги посиденьки за пляшкою, співають російських пісень, сквернословлять і дивуються її українській мові і пісні. А молода вчителька тим часом може зробити зауваження завучу школи – жінці, якій «фсьо равно, на какой мове разговаривать», врешті, до слова Василини прислухаються вчителі. Молода вчителька стає учасницею мітингів за Незалежність у шахтарському містечку.

Нарешті за околицями містечка постає кордон з Росією. Україна стала незалежною. У вирі подій появляється Віталій Гришко, офіцер-прикордонник, він закохується у Василю. Кохання окрилює дівчину, одруження стало своєрідним спасінням для неї, хоча у споминах упродовж усього життя – Іван.

Життя офіцера – це одвічні мандри від гарнізону до гарнізону, відірваність від цивілізації, а для дружини – невпорядкований побут, часом безробіття, що призводять до сімейних конфліктів. Щастям молоді родини стало народження Семена та Ірини.

На тлі життя офіцерської родини автор показує широку палітру політичних, соціальних, військових, культурних проблем, які постали перед Україною у перші десятиліття Незалежності. На сторінках роману постають президенти й депутати, герої неупереджено обговорюють закони і військові справи. Господар дому полковник Гришко і його друзі офіцери Чоботар, Огризко, як і син Гришків Семен, зображені активними будівничими нової оборонної стратегії України. Вони висловлюються проти ядерного роззброєння, непродуманих військових реформ, вбачають потенційну загрозу з боку росії. Врешті, стають учасниками боїв за визволення Донбасу. Перше поранення полковник Гришко отримує під Ілловайськом, розчарований вчорашнім однокурсником, який опиняється в російській армії, він ще більше переконується у необхідності спротиву окупантам.

Попри всі негаразди, родина Гришків знаходить сили виживати і радіти життю. Але все змінилося, коли зимової ночі на Харків, де мешкає родина, полетіли російські ракети. Розділ роману «Харків у вогні» – це своєрідна повість про героїчне місто, яке постало форпостом на шляху російського агресора. Знову на фронті полковник Гришко, працюють у госпіталі його донька Ірина і зять Мишко. Під щоденними ударами ракет і бомб Харків не втратив себе. Автор описує бої, руйнування міста, мужність містян, які йдуть на допомогу один одному, як Василина і її подруга Зінаїда. Водночас місто живе своїм духовним життям. Головна героїня працює редактором у престижному видавництві і стає учасником процесу формування новітньої української літератури, відстоює правду життя в літературі. Це новий етап у її громадянському поступі, автор немов застерігає, що побудова держави – це насамперед надійні духовні скриньки нації, зафіксовані у слові.

Рідна земля не зрадить тебе у найважчу хвилину. Вже як біженка повертається Василина до рідного міста, її вперше ніхто не зустрічає, нема вже батьків, нема рідної хати. Але є добра Ержі-нейні, є згорьована мати зниклого безвісти на війні сина, колишня однокласниця Анночка, сили додають рідні вулиці і площі, річка Уж. Сьогоднішній Ужгород під пером письменника оживає звуками і фарбами, новобудовами, співами у храмах, тобто автор його по-особливому трансформує від провінційного до європейського. Важливу роль у романі відіграють своєрідні історичні новели, як-от про родину виноробів у розповіді Ержі-нейні.

У пошуках житла Василина випадково зустріла свою колишню любов, Іван нині будівничий. Обое вже вдівці, в обох дорослі діти, але у серцях ще жевріє надія на щастя. Читач, певне ж, очікує на щасливий кінець, але останній епізод роману – це ніч у лікарні, де лежить непритомний після інфаркту Іван, а в коридорі в очікуванні кращого чекає його син і жінка в зеленій сукні, Василина. Що їх чекає?

Але, як уже було зазначено, роман «Жінка в зеленій сукні» не тривіальна жіноча проза, це твір про відродження української нації, яку чекає щасливе

майбуття. І воно в людях. Пророче звучить останній абзац роману: «Василині прийшла коротка есемеска від Ірини: Мамо! Передчасні пологи. 2850 і 52 см. Василенка!» Отже, рід Гришків продовжується в часі, він один з тих, що творитимуть нову Україну. Саме через утвердження й постання масштабного образу України, репрезентованого в образах звичайних людей, котрі живуть, працюють, гинуть на рідній землі, розгортається націософська візія мілітаної прози Петра Ходанича. Тож, якщо порівнювати обидва мілітарні твори Петра Ходанича, є підстави вважати роман «Втеча, або Тиха моя вітчизна» романом-прозрінням, а «Жінку в зеленій сукні» – романом-вірою».

Твори прозаїка, що закорінені в українське воєнне буття, спроектовані та націлені на відродження дійсності, відновлення національного тут-буття. У їх художньому вимірі герменевтично вичерпно реалізується розуміння України у значенні батьківщини як фундаментального екзистенціалу, особливо загостреного в кризові, воєнні, періоди національного існування. Для нього важливо було декодувати в романах перехід від одного світу – затьмареного сьогодення – до іншого – щасливого майбуття. Цьому сприяють яскраво виражені виразно-зображальні засоби: кольористика, асоціативність, символізм.

Щоб переконатися – читайте Петра Ходанича.

Наталія РЕБРИК,

*доцент кафедри педагогіки і психології Закарпатського інституту
післядипломної педагогічної освіти, кандидат філологічних наук.*

Його поезії – гуцульський дух (Василію КУХТІ – 70)

Згусток інтелектуальної поезії... Так свого часу охарактеризував творчість закарпатського поета і публіциста, есеїста і перекладача Василя Кухти відомий український інтелектуал і літературний критик Сергій Федака. У цих трьох словах, кожне з яких має креативність, важливість, неабияке смислове значення і відповідну вагомість, дано високу оцінку його віршуванню. У поезії, яка орієнтована на елітарного, мислячого, вдумливого і мудрого читача, який здатний розгадувати складні метафори та культурні коди, домінують роздуми, філософські концепції та складні асоціації, а не просто вираження емоцій.

Душевні пориви в поетичних рядках Василя Кухти пропущені крізь фільтр розуму, душі і серця, спонукають читача до розбору підтекстів та аналізу ідей. Автор не просто радіє життю, показує його таким, яким воно є насправді, а й осмислює цей стан. У його поезії філософська глибина фокусується на пошуку сенсу буття, етичних дилемах та світоглядних питаннях, місце лю-

дини у Всесвіті. Кожен твір уособлює певну соціальну або інтелектуальну концепцію, яку автор розкриває через образи.

Василь Кухта народився 23 квітня 1956 року в м. Рахові в робітничій сім'ї. Під час навчання в Рахівській середній школі №2 був наймолодшим учасником літстудії «Світанок», яка діяла при редакції районної газети «Зоря Рахівщини». Найбільший вплив на початкуючого поета мала сімейна бібліотека, що формувалася кількома поколіннями. У ній зберігалися недоступні для читацького загалу твори Павла Тичини, Олекси Стороженка, Зореслава, Юлія Боршоша-Кум'ятського, Марійки Підгірянки, Андрія Ворона, журнали «Пчілка» та «Наш рідний край».

Почав писати ще в шкільному віці. Перші поетичні рядки з'явилися на сторінках обласних газет «Молодь Закарпаття» та «Закарпатська правда». Із дитинства мав намір пов'язати своє життя із журналістикою. Але мрії судилося збутися лише після служби в армії – звільнившись в запас, вступив на факультет журналістики Львівського державного університету імені Івана Франка. За зошит солдатських віршів прийнятий до університетської літстудії «Франкова кузня». В студентські роки поезії Василя Кухти друкувалися в республіканській періодиці, а практичних навичок журналіста набував в редакціях часописів Львова, Ужгорода, Києва.

Василь Кухта, не побоюся цього сказати, щасливчик долі. Йому просто везе по життю. Так, по закінченню університету за призначенням потрапляє у редакцію газети «Молодь Закарпаття». Колектив молодіжки очолював досвідчений редактор Василь Горват. Навколо нього гуртувалися здібні і талановиті майстри пера – Мирослав Дочинець, Василь Нитка, Віталій Яцищак, Василь Зубач, Іван Чоповдя... Майже всі вони, крім основної роботи, писали щось для себе, для душі. Десь півстоліття тому із рукописом казок я й завідав до редакції і познайомився із Василем Кухтою. Він тоді працював там завідуючим відділом. Дуже працьовитим, старанним і наполегливим був. Таким я запам'ятав його на все життя. До речі, ми дотепер підтримуємо з ним тісні зв'язки, часто передзвонуємося.

А тоді, в 1989 році, в республіканському видавництві «Карпати» виходить в світ перша поетична збірка Василя Кухти «Дрібка солі». Передмову написав маститий київський критик Анатолій Макаров. Він дав високу оцінку творчості молодого автора. У передньому слові перший поцінювач творчості акцентував увагу на своєрідності поетичного таланту автора. Він проорокував юнаку велике майбутнє.

Поет і публіцист Василь Кухта чи не один із найцікавіших і найглибших сучасних майстрів слова, широко визнаний пишучими авторитетами України. Ось як про нього відгукнувся поет, лауреат Шевченківської премії Василь Герасим'юк: «Цей поет мені по-справжньому близький. На диво, хоч це «диво» має чітку генетичну мотивацію. І причина не тільки в тому, що ми – гуцули, хоч це дуже важливо. Власне, все починається з того, що для нас із Кухтою важливо. Як відомо, є гуцули буковинські, галицькі і закарпатські. Останніх найменше – серед горян за перевалом це тільки мешканці Рахівщини. Та якби вони проживали лише в селищі Ясіня, де сто років тому було проголошено незалежну Гуцульську республіку (проіснувала з осені 1918-го до літа наступного року), то це було б дуже відчутно не тільки для галицького Космача, де таку ж незалежну республіку проголошено взимку 1944-го.

Одне слово, симетричні речі спостерігаються не тільки на близьких теренах, але й у творчості окремих близьких віршувальників. Насамперед – у біографічних фрагментах».

І тут В. Герасим'юк, для порівняння, наводить початок свого і Кухтово-го вірша. І справді, є у них щось спільне, подібне, загальне, що об'єднує.

І до всього цього Василь Герасим'юк додає, що це спільність самого «внутрішнього узору», як мотивів сухої гуцульської різьби в наших різьбарів. Вже з першого прочитання (моє знайомство із Василевою лірикою почалося з його третьої збірки «Гуцульські душі») вразила фактурна, точна, повнокровно і повносило явлена його образність (часто різка і контрастна), що надовго «не відпускає». Справді різьба. А ось із «Притчі про чорно-білу писанку»:

*Вдихнув сюжет, що чимсь містичним мучить –
Смереки чорні на верхах сліпучих...*

І далі. Василь Герасим'юк зізнається, що він особисто не сприймає поезії без таємниці і вкотре повторює, що загадку можна розгадати, а таємницю – ні. Та й чи варто, – задається непростим питанням. Коли хочеться не розгадувати, а слухати. Як музику. Саме в цьому напрямку й творить уже десятки літ поспіль Василь Кухта.

Втім, один з віршів Василь Кухта присвятив саме Василеві Герасим'юку («Зімкнули гори вічі кам'яні»).

*Зімкнули гори вічі кам'яні...
Пред космосом нічним я си не таю:
До краплі... до зернини пам'ятаю
Все, що було відібрано мені.
Тут я літав не лише уві сні...
Коли втомила серце сатьяграха,
Я меч уззяв... Пласке обличчя страху...
Напасник втік... Не прощено мені.
На чакрах днів, століть жертовнім лоні
Налиті сяйвом золотим долоні –
Я не благаю силу повернуть!
Хай іншому дістались жезл і митра,
Шепочу слово, як молитву: «Вінра...»
Без нього Всесвіт утрачає суть.*

Щоразу, коли перечитуєш поезію Василя Кухти, знаходиш для себе щось нове, досі незвідане. І це цілком закономірно. Як сказав Олександр Дюма, твір, який читають, має сучасне; твір, який перечитують, – має майбутнє. Має майбутнє і поезія нашого ювіляра. Бо вона для нього, як хліб насущний. Кожне слово, кожен рядок просякнуті гуцульським духом. А гуцульський дух – це дух вільної людини, збереження давніх традицій, храм душі, який зводився віками.

Високу оцінку творчості Василя Кухти дав відомий український поет В'ячеслав Левицький. Завзяття Кухтиного поетичного «я» буває настільки непоступливим, каже він, що виміряний, близький авторові устрій доводиться реконструювати «від зворотного». Блискучим прикладом цього прийому є вірш «Паво опришківських сивих крисань...», де читач зіштовхується з незavidним пророцтвом: «Радість безплідна, без виміру – мста//»,

Люди без суті...». Щоб зрозуміти, в ім'я чого «на ліве сідає плече // Пава повстання», слід на мить уявити «обрїї навкруги «закарпатського Антея».

В'ячеслав Левицький переконаний, що «цитати й посилання на призабуті пісні, звичаї, словесні звороти виринають у вільних віршах, покидаючи «терени оратора». Практично всутолоє із ученням про архетипи їхній прихід промовляє про значні небезпеки... Якщо Павло Вольвач у «Трибі» прагне утвердити «Вічну Мужність», тут на увічнення претендує тривога. Вона стає близькою до невтоленної «всесвітньої туги»: «Гірка тобі судилася пропажа: // Де марево, мов ріща, голубе...» («Гірка тобі...»).

На думку В'ячеслава Левицького, є ще одне зіставлення. Якщо ліричний персонаж Василя Герасим'юка у верлібрі прощається із «шандериком» на кахлі, то частинка вбереженого декору у Василя Кухти, здається, сама проводить довколишніх. «Тісно... тісно у... рамках догми». – Не тот потужний, хто б'є, а тот, хто відержит!...»

Серед тих, чисєю творчістю захоплюється Василь Кухта, уже впродовж десятиліть залишаються Іван Франко, Євген Маланюк, Богдан-Ігор Антонович, Павло Тичина, Тарас Мельничук... Однак він нікого з них не повторює і не наслідує, але творчо бере на «озброєння» їхній багатий досвід і продовжує творити поезію.

В. Кухта знаходить поезію у всьому, у речах найбуденніших і навіть, сказати б, антипоетичних.

Про це зокрема свідчить хоча б вірш для українських малят», епіграфом до якого стоїть телевізійно-бурлескна репліка діда Панаса (Петра Весклярова) «Отака х..., малята». Про це пише у своїх літературних дослідженнях «На галерах духу» відомий український поет, критик і літературознавець Петро Сорока.

Чи не в кожному віршованому рядку Василя Кухти простежується гуцульський дух. Його «поезія, – стверджує П. Сорока, – виражено архетипна, і це її найвища якість». І тут же він додає: «архетипне те, що духовне. Своїм корінням вона сягає не лише в трипільські, язичницькі, княжі, санскритські часи, а й (принаймні так він це відчуває) у древню Атлантиду і Гіперборею. Звідти її таємнича невпізнана сила, космічна стихійність і особлива музика мови, з отими численними діалектизмами-перлинами: «бануші», «милай», «топанки», «коршма», «мештер», «канони», «няньо», «бутини», «пацьорки», «бокончі»... Із топографічними пунктирами – «Кути», «Микуличин», «Дора», «Рахів», «Сігет», які можна без кінця нанизувати як коралі на нитку. Архетипна мова неймовірної глибини ніби матеріалізується, вибудовуючи перед внутрішнім зором слухача зриму картину».

Петро Сорока називав Василя Кухту майстром ліричної мініатюри і широко закроєного епічного полотна, жанровий діапазон його творчості об'єднує молитви і притчі, концонетти і балади, сонети і ліричні мініатюри, екзистенційні рубаї і езотеричні життєписи, фрески і ескізи.

В. Кухта – поет-філософ. Він повсякчас задумується над непростими питаннями сьогодення: куди прямує наш вік? Що чекає нас у недалекому майбутньому? Що робити і чому не йде апостол правди і науки? Як нам вистояти на галерах духу? Але готових відповідей-рецептів не дає, і це зрозуміло, бо пише не футуристичний чи політичний трактат, а творить справжню поезію.

Талант Василя Кухти визнаний, а поет – упізнаваний. Його ім'я добре

знають далеко за межами Срібної Землі. Свого часу він редагував журнали «Карпатський край», «Тису», а тепер – «Зелені «Карпати». Він – лауреат обласної літературної премії імені Федора Потушняка, всеукраїнських – імені Б. Нечерди та імені П. Тичини, а також відзначений міжнародною премією «Лицар слова» (Румунія). Його твори перекладено румунською, словацькою, угорською та російською мовами.

Письменник постійно у творчому пошуку. Його поезія затребувана. Вона дає сили до життя. Слова самі нанизуються у рими. У кожному рядку простежується біль, страждання і переживання за долю України-неньки, її синів і дочок-захисників.

Поезія Василя Кухти перебуває на передньому краї боротьби. Вона спонукає до роздумів, надихає на Перемогу.

Із ювілеєм Тебе, Василю!

Василь ШКІРЯ, Іршава.

Бенкет уяви під час тортур

**(МИХАЙЛО ДРАЙ-ХМАРА, КВІТЕНЬ-ТРАВЕНЬ 1938-ГО,
КОНЦТАБІР В ОРОТУКАНІ НА КОЛИМІ)**

Працюючи над біографією Драй-Хмари та його добою (моя книжка «Михайло Драй-Хмара, лебідь зі сузір'я неокласиків» з'явиться друком у видавництві «Дух і Літера» у серії «Постаті культури» на початку 2026 року), я був вражений історією, чи, радше контекстом знаменитого опису в листі до дружини Ніни з російського концтабору на Колімі розкішних обідів у Тростянчику на Гайсинщині. Цей опис – чи не єдиний у світовій літературі запис голодних марень письменника під час пережитих ним фізичних тортур, мордування голодом і холодом – щоб зламати в'язня на допитах у справі нібито його участі в контрреволюційній організації на Колімі. Водночас цей опис – маленький мистецький шедевр, свідчення жорстокого ставлення російського НКВД до українського в'язня.

Життя Михайла Драй-Хмари – незатертий слід в українському письменстві та літературології. Він – один із тих, чия мистецька і наукова творчість могли б бути особливими символами устремлінь української культури у лихолітті ХХ віку. Якщо б поет не написав нічого іншого, окрім драматично-оптимістичних «Лебедів» та пронизливо-трагічного ступання по межі невороття «І знов обвугленими сірниками...», ці дві терпкі поезії та ще опис у листі з російського концтабору марень про бенкети і їжу, написаних під час жорстоких допитів і катувань, коли в'язневі не дозволяли спати, морили голодом, тримаючи без даху над головою на 30-градусному морозі, ці твори залишилися б особливим мистецьким проявом трагедійності буття України ХХ віку, української культури та письменства в лабетах московитського поневолення.

Кілька тижнів у квітні-травні 1938-го із трьох літ, проведених ним у російських концетраційних таборах (1936–1939), були жахливими – навіть у страшних умовах його ув'язнення на Колімі.

У листі з концтабору на ріці Нерезі (Нерізі), написаному 16 квітня 1938 року, мистець-в'язень описує галюцинації людини, що, важко працюючи, живе надголодь: «Мені часто сняться смачні речі, і більш за все я про їжу думаю. Йду до праці і згадую, що я їв: зупа, картопля, компот. І кожного дня нічого не змінюється у цих спогадах: зупа [баланда. – Авт.], картопля, компот. Картоплю до нас привозять замороженою, і компот не зовсім солодкий, а зупа найчастіше ріденька». А далі – ніби розпачливий зойк гордої людини: «Раніше я думав про філософські матерії, а тепер думаю про шлунок, – так усе міняється».

І, як ще один крик відчаю у тому ж листі: прохання до родини з України надсилати щомісяця маленькі посилки для нього: «Якщо вони не підтримають мене тепер, то в майбутньому допомагати мені не доведеться».

А наступного дня, 17 квітня, його раптово етапом відправили до Оротукана, й чергового свого листа він зможе написати із концтабору на ріці Утіная аж 2–10 червня. У цьому листі є ледь уловимий натяк на таємницю перебування в концтаборі в Оротукані:

«17 квітня [1938 року] я неочікувано пішов із Нерезі на етап і потрапив в Оротукан, де пробув 11/2 місяця (17/IV – 30/V). У цей час я не міг написати вам нічого...». І далі – приховане свідчення того жаху і катувань, яких він тоді зазнав: «Що вам написати про цей відтинок мого життя? На жаль, не можу нічого, крім побутових дрібниць». Зауважмо, що автор листа двічі повторює, що він не мав можливості написати листа з Оротукана, і, повернувшись звідти, теж не може написати правди про перебування там. Він лише повідомляє: «Мене весь час мучило безсоння – не спав упродовж трьох тижнів, тому що не мав ні місця, ні постелі, а було зимно в неопаленому наметі; надворі стояв 30-тиступневий мороз, і вітер часто потрясав дірявою покрівлею та підлизував нижні краї намету, обдаючи крижаним подихом груди тих, що спали, розмістившись на підлозі. Сидів я на харчуванні *świętego Antoniego*, одержуючи його один раз на добу (400 гр. хліба, 50 гр. риби й черпак так званої баланди)...».

Автор листа натякав на святого Антонія Падевського, що помер у 1231 році, за вісім століть до Драй-Хмари, від утрати сил через важку працю, мізерне харчування й відмову від відпочинку.

Не пояснюючи справжніх підстав перебування в Оротукані, Драй-Хмара лише натякає про якісь неназвані причини його «безсоння», його жахливих страждань від голоду, які власне й породили його галюцинації-мрії про їжу.

Насправді ж, мистець перебував тоді під слідством і московити його жорстоко катували безсонням, холодом і голодом!

22 квітня 1938 в Оротукані його, в'язня, заарештували знову. Описані вище оротуканські часи – це час допитів. Його звинувачували у тому, що він належав до контрреволюційної організації, яка діяла на Колімі. Її проводирем нібито був директор оротуканського тресту «Дальбуд» Євгеній Берзін. У листі Драй-Хмара завуальовано натякає на ці події, що він їх не може описувати.

27 травня, після інтенсивних допитів-катувань, утримування арештантів у наметі при морозах, позбавлянні їжі, Драй-Хмару нібито знову засудили – на наступних десять років концтаборів. Документів, які б підтверджували це засудження, віднайти не вдалося. Швидше за все, слідчим НКВД не вдалося його зламати (як і під час слідства, після якого його було засуджено в 1936 році), і тому його не змогли долучити до цієї оротуканської справи.

31 травня, після тортур і допитів, його перевели у концтабір на річку Утіную («...це дійсно річка, маленька, гірська, бурхлива, яка впадає в Колиму. Навколо неї, як і на Нерезі, як і на «Партізані» [попередні концтабори, де перебував поет. – Авт.] – сопки, сопки і сопки...», а над сопками – «голубе, майже українське небо...»).

Опис марень в'язня (які, як пише він, «снилися мені під час 11/2-місячного посту»), що балансує на межі жахливих страждань від катувань, пронизливого холоду, а, водночас якому не дозволяють спати – це страхітливий мистецький документ. Він уявляв собі стіл, «повний найсмачніших, найясніших, масних і солодких страв із гострими, пряними приправами, з запашними сосами, зі свіжими овочами, і натуральними виноградними винами. Я часто згадував мамусині [мами дружини. – Авт.] обіди у Тростьянчику. Який смачний був короп, фаршований або в маринаті! Тільки й об'їдатись! А борщ зі сметаною! Я таких борщів потім не їв. Правда, пісний борщ, з грибами, маслами і вушками ще смачніший від скоромогого. А які смачні мариновані груші, яблука, сливки і вишні подавалося у мами на стіл до пряженої качки або до котлет! Я вже не кажу про мамалигу, яку я любив їсти з молоком. Але гречаних лежнів зі свіжим сиром, ледве підрум'янених з одного боку, та ще зі сметаною, я й згадувати не можу. Ах, як часто я їх в уяві їв, нудьгуючи в проходах, набитих людьми, що вешталися доколя! Не забув я і маминих сирних пасок, ванільної та шоколадної, ані мазурок її та баб, таких запашних, що впрост у роті танули, коли їлося їх до чаю, наполовину заправленого ромом або вином. Згадую я і колеґіятські обіди [себто під час навчання у колеґії Павла Ґалаґана і Києві. – Авт.], і наші, на Садовій [у Києві. – Авт.], що рясніли городиною з фаршом (кабачки, помідори, сині баклажани, голубці і т. п.), молочними стравами, що я їх так люблю, та солодкими бабками зі сметаною і варенням, киселями та компотами. А на столі у нас завжди пінилися великі келихи з пивом. Як смачно воно пілося після поросяти з хрінном або після пилава, цебто, жирної баранини з рижом! Згадую і канівецькі [у Малих Канівцях на Золотонощині, де народився поет. – Авт.] прості, невибагливі, сільські страви, в яких усе ж багато своєрідного чару та ориґінальності. Та більш за все запали мені в пам'ять іменинні вечері. Ось великий, важкий дубовий стіл, покритий білим обрусом, а на ньому у симетричному порядку горілки, настояні на цитринній або помаранчевій шкоринці, на кориці або гвоздиці, на шафрані або ванілі, зубрівка, гірський дубняк, англійська гірка, коньяки різної кріпкості, спотикач, наливки (вишнева, слив'янка, чорнопорічкова, малинова, вина, солодкі, кислосолодкі і кислі, портвайн, мадера, малага, токай, мускат білий і рожевий, барзак, шатоікем, кахетинське, столове, рислінґ і т. п. Спочатку накуштуємося холодних закусок. Ось дунайський оселедець або керченський, із цибулькою, з перцем, із помідорчиками; ось баклажаний кав'яр; ось мариновані грибки; ось севрюжка вуджена; ось баличок осетринний; це – скумбрія маринована, вуджена і свіжа пряжена; це навага з цитринкою, далі жирні шпроти, бички в томаті, гострі кільки і солодкі ніжки крабів. Тепер холодна м'ясна закусочка: холодна телятина з яйцем та зеленою цибулею; шинка, ковбаса краківська, московська, українська, мілянська; паштет, холодець із ніжками і хрінном, холодець зі судаком. По маленькій перерві наливається карафки горілкою, наливками і винами та подається гарячі страви: бульйон із піріжками, або проціджений гороховий суп із сухариками; пряжена індичка з печеними яблуками; ковбаски з тушеною капустою і гірчицею; біфштекс зі смаженою картоплею та огірками; смажені карасі у сметані; пельмені гарячі; пудинґ; бабка саґова або рижова з цукром або варенням; мус вишневий; компот ананасовий; диня і кавун. Знов маленька павза, подається піріґ солодкий і чай. До чаю цитрина, сир швайцарський і голландський, сирки шоколадові й ванільні, ром, тістечка, торти сливкові і мікадо, цукерки, лікери і овочі: яблука, грушки, виноград, помаранчі, мандарини, банани, ананаси, ґранати, морелі і т. п. Усе це можна запивати сидром, крішоном, оранжа-

дом (цитринад із вином, овочами і крижинками). Наприкінці морозиво – тутті фрутті та абрикосове...» (Переклад із російської – Юрія Клена).

Такі сновидіння наяву описав Зиґмунд Фройд у «Вступі до психоаналізу»: «Спостереження на в'язнях, яких морили голодом, і на людях, що в подорожах та експедиціях зазнавали всіляких злигоднів, показують, що за таких обставин їм увесь час сниться, що вони задовольняють свої потреби». Фройд цитує книжку шведського дослідника Нільса Отто Густава Норденшельда «Антарктика». Той описував поведінку невеликої команди, що зимувала разом із ним на межі 1902–1903 років у важких умовах холоду і голоду: «Наші сні дуже виразно свідчили про наші найпотемніші думки; ще ніколи наші сновиддя не були такі яскраві й численні, як тепер. Навіть ті наші товариші, котрим звичайно сні снилися дуже рідко, тепер щоранку, коли ми обмінювалися останніми здобутками в тому світі фантазії, розповідали довгі історії. В усіх сновиддях ішлося про зовнішній світ, що лежав так далеко від нас, але часто траплялись і такі, які стосувалися теперішніх наших обставин... їжа й питво були зрештою вісью, круг якої найчастіше оберталися наші сновиддя. Один із нас, котрому вночі найбільше щастило ходити на пишні учти, страшенно тішився, коли вранці міг розповісти нам, що спожив обід із трьох страв». Тому «неважко уявити, як чекали ми сну, бо кожному з нас він пропонував те, чого ми найдужче прагли».

Після цього в'язень Драй-Хмара проживе ще трохи більше, ніж пів року. Останні жажливі листи поета, вислані в Белебей до дружини, не збереглися. У них, за спогадами, – жажливі описи знущань над хворим в'язнем. Коли у нього опухали ноги і він не міг підніматися до роботи, російські наглядачі його катували, змушуючи працювати. В останньому листі були рядки: «Я не можу тобі писати... Якщо я не відпочину, я падаю на роботі, і тоді мене підвішують... Ноги опухли...».

На основі листів та документів, які дружина Драй-Хмари вивезла з Києва до Праги, Юрій Клен почне писати знамениті «Спогади про неокласиків». Увесь жах страждань, туги і безнадії трьох літ Драй-Хмариного невільничого життя він передасть і в поемі «Попіл імперій» – у дантівській зустрічі зі своїм побратимом:

Десь за горами край землі – Камчатка.

Ось Колима і приїск Ор[о]тукан.

О, тут блакитно квітне тільки згадка

про те, що є на світі рідний лан,

та згодом пориви приспить навіки

північний, вітром гойданий туман...

Завершує цю уявну зустріч друзів-неокласиків переспів рядків із втраченого останнього листа каторжника:

Коли мені служить не хочуть ноги,

мене підвішують на мотузках,

і працювати мушу до знемоги.

Тепер я замкнений у клітку птах...

В описі уявних бенкетів мистця-невільника у російському концтаборі поєднуються й алюзії до бенкету Трімальхіона в античному «Сатириконі» Петронія Арбітра, й до ренесансного «Гаргантюа та Пантаґрюеля» Франсуа Рабле, і до барокової енциклопедії наїдків і напоїв «Енеїди» Івана Котляревського. Однак для Драй-Хмари – це оповіді снів наяву, як він це назвав, «згівалтованої уяви» – не для творення мистецької дійсності. Це мистецьке долання мук голоду, бруталного, смертельного буття знеболювальними уявними бенкетами...

Іроп НАБИТОВИЧ.

(г. «Українська літературна газета», ч. 1/2026)

Нове про тріску в чужому оці...

19 червня 2026 у Польщі сталася подія, яка засвідчила українцям глибоку неадекватність нинішнього президента Польщі Кароля Навроцького щодо України, яка шокувала адекватну частину польського суспільства та здивувала європейських політиків. Очільник Польщі заявив, що відбирає у Президента України Олександра Зеленського найвищу польську державну нагороду Орден Білого Орла. Це сталося через два дні після того, як два великі польські державні мужі – президенти Польщі Александер Квасневський та Броніслав Коморовський висловлювали надію, що Навроцькому вистачить глузду, аби не робити безглузлого вчинку з відбиранням у Президента України польської найвищої державної нагороди, не компрометувати себе і Польщі. З такими ж заявами-пересторогами виступали також очільник уряду Польщі Дональд Туск та його заступник, міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський. Однак не їх послухав Навроцький, а неадекват, пенсіонера польської політики, речника інтересів Москви Януша Корвіна-Мікке, який у відеозверненні закликав Навроцького не йти на жодні компроміси з Україною, а її «дотиснути».

В ганебній і для Польщі, і для Навроцького (польський публіцист і блогер Томаш Вейський після рішення про відбирання ордена назвав його «warchoł w pałasi» – шибеник у палаці) ситуації виразно «стирчать вуха» Корвіна-Мікке. 29 травня 2006 року Президент Польщі Кароль Навроцький на пресконференції перед приміщенням президентського палацу заявив, що підтримує ініціативу депутата Сейму Польщі, обраного від де-факто проросійського, євроскептичного міжпартійного угруповання Конфедерація «Воля і Свобода» Гжегожа Плачека про позбавлення Президента України Володимира Зеленського польської найвищої державної нагороди – Ордена Білого Орла. Однак, чи дійсно була це ініціатива Плачека, чи, може, прихована ініціатива президента – є поважні підстави для сумніву. Тим паче, що за словами президента Польщі Александра Квасневського, першим публічно з «ідеєю» відбирання у Зеленського ордена виступив колишній прем'єр-міністр Польщі Лешек Міллер, якого Квасневський називає «підпалючем» «хрестових походів» проти України. Він то, себто Міллер, «вбиває» в голови полякам, що Україна винна в тому, що Росія на неї напала...

Плачек міг грати роль прикриття для Навроцького. Входить він до дуже вузького президентського кола. Очолує незрозумілу, створену у січні 2026 року президентом Навроцьким 7-особову консультативну Раду парламентаріїв при Президенті Польщі. До неї входять лише депутати з опозиційних до уряду політичних сил.

Нинішній прем'єр-міністр Польщі Дональд Туск заявляє, що головною ціллю нинішнього президента є повалення Туска як прем'єра і як політка та повернення до влади політичного середовища Ярослава Качинського – партії «Право і справедливість». Вона нині продовжує «воювати» з УПА, зі Степаном Бандерою та з українським червоно-чорним прапором. Робить вона це незважаючи, що цей стяг став нині одним з символів нескореності українців перед Росією і майорить на площах усієї України.

Президент Польщі та підтримувана ним партія «ПіС» намагається створювати альянси з радикальними силами, які атакують ЄС, називаючи його «євроколгоспом», загрозою незалежності Польщі та стараються нав'язати

польському суспільству міф, що головною причиною сучасних польських бід є Україна та мільйони українців, які нині вимушено перебувають у Польщі. Хоч правда така, що при величезному відпливі польської робочої сили до західних багатших країн саме українці тримають польську економіку на плаву.

В історії з «ініціативою» про відбирання у президента України найвищого ордена польської держави є одна цікава деталь: і депутат Плачек, і інші польські українофоби вийшли на найвищу політичну орбіту з політичного середовища вже згадуваного сумнозвісного українофоба Януша Корвіна-Мікке. Ця особа, яка в середині 1990-х декларувала велику прихильність Україні, в 2014-му була «спостерігачем» на путінському «кримському референдумі» та всюди – у Польщі й у Європейському парламенті – заявляла про законність анексії Росією українських земель. Ця одіозна особа до моменту його витіснення з політики у жовтні 2022 року поводити себе як дресирована собака Кремля. Вона доводила, що вторгнення війна Росії проти України є «самозахистом» Росії. Переконавала, що не можна дозволити Україні перемогти Росію, бо в разі перемоги України вона неодмінно почне війну проти Польщі... І хоч ті, хто витіснив Корвіна-Мікке з політики, таких ідіотизмів публічно не виглошують, проте активно форсують, наслідуючи Трампа, популістський штамп про «невдячність України» за допомогу, яку їй нині надає Польща...

І цей штамп поважно деформує свідомість суспільства. При підготовці цієї статті натрапив на цікаву деталь. Політичний спадкоємець одіозного Корвіна-Мікке – Славомір Менцен (він фігурант сайту «Миротворець», занесений туди за пропаганду російського фашизму, нацизму, за участь в антиукраїнських пропагандистських заходах, за посягання на суверенітет та територіальну цілісність України) на якомусь з публічних заходів «екзаменував» приблизно 10-річного хлопчину на предмет «невдячності» України. Хлопчина виявився досить мудрим. Не звинувачував він усіх українців, як це чуємо з уст багатьох дорослих, у тому числі й політиків найвищого рівня, а лише «деяких». На запитання Менцена хлопець відповів, що знає про це з соціальних мереж, з преси та з розмов дорослих. Себо це яскравий приклад як можна через активно нав'язувані штампи домогтися потрібного комусь суспільного світосприйняття. Цей «хтось», у першу чергу, резидентура Росії. Вона через соціальні мережі настільки глибоко вбила в голови поляків далекі від реальної історії штампи, що навіть прем'єр-міністр Туск перебуває під їхнім впливом. Хоч у травні 2019 року, ще як голова Європейської Ради, говорив він, що людство увійшло в дуже небезпечний час, оскільки сучасними інформаційними технологіями – телебаченням та соціальними мережами, можна докорінно змінити світобачення цілих народів...

Звичайно, що спільним «коником» Навроцького, Качинського та молодих вихідців з гнізда Корвіна-Мікке є «боротьба» з УПА. Президент Польщі, ображений на президента України за добре слово про УПА, 29 травня завив, що уже звернувся до Ради кавалерів (поляки цей орган на церковний лад називають Капітулою) ордена, який хочуть відібрати у Президентка України, за порадою, що йому робити з орденом Зеленського. Навроцький сказав, що після 8 червня він прийматиме рішення стосовно Зеленського незалежно від постанови Ради кавалерів. Що врадили, там залишається загадкою, бо постанова засекречена. Однак президент Квасневський в інтерв'ю заявив, що за його інформацією рада кавалерів Ордена не підтримала «ідею» Навроцького. Європа або не захотіла, або не змогла його переконати, що такі дії – повне безумство. А переконати його нині непросто. Після поразки Орбана на парламентських

виборах в Угорщині Трамп призначив Навроцького головним союзником США у Центральній Європі. Нинішньому Президентові Польщі таке призначення дуже імпонує. Він не полишає найменшої нагоди аби заявити, що виправдає довіру Трампа...

Що ж так завело поляків, що наприкінці травня відбувся новий вибух українофобії, який багатьма інформаційними вкидами Росія нахабно готувала? Останніми імпульсами для того вибуху стали дві події – перепоховання в Україні праху полковника Андрія Мельника, одного з творців українських збройних сил часів Першої світової війни, політичного в'язня польського міжвоєнного режиму. Та присвоєння Президентом України Володимиром Зеленським почесного найменування «імені Героїв УПА» Окремому центру спеціальних операцій «Північ» Сил спеціальних операцій ЗСУ.

З проводу перепоховання полковника Мельника, то на знак протесту проти цього перший президент посткомуністичної Польщі Лех Валенса скинув з себе значок солідарності з Україною. У народі у подібних випадках кажуть: «Силувана молитва Богу не мила». Впевнений, що Валенса так і не знає, ким був полковник Андрій Мельник. Його біографія дуже подібна до біографії великої «ікони» польської історії – першого головного коменданта Армії Крайової генерала Стефана Ровецького, з яким Андрій Мельник та Степан Бандера сиділи у німецькому концентраційному таборі в Заксенгаузені. Головна відмінність між Мельником та Ровецьким у тому, що Ровецький, не визнаючи гітлерівського окупаційного режиму, боровся проти нього зі зброєю в руках. А Мельник не визнавав польського окупаційного режиму та боровся з ним словом. Очолювана Мельником УВО інформувала уряди Європи про злочини польського окупаційного режиму на українських етнічних територіях, що були складі Польщі. Чи Валенса, скидаючи значок солідарності з Україною, цього просто не знав, чи з якихось міркувань не хотів знати? Він то людина специфічна. У грудні 1991 року, вже після історичного референдуму про незалежність України, після офіційного визнання Польщею незалежності України, в інтерв'ю для центрального телебачення СРСР закликав Україну приєднатися до пропонуваного Горбачовим нового союзного договору...

Гадаю, що всі ті, на чолі з Качинським, хто нині у Польщі репетує «геть з Бандерою» – не дуже хочуть знати біографію Бандери. Їм бо не вигідно казати, що керівники українського національного руху сиділи в одному концентраційному таборі з великою «іконою» польської історії – уже згадуваним очільником АК Ровецьким. І не просто сиділи, а Бандера та Ровецький дійшли до порозуміння, що післявоєнна Польща не може претендувати на непольські етнічні території. Однак тим силам у Польщі, хто будує політику на боротьбі з українською історією, з українським «тероризмом», не вигідно про це казати. Адже може ненароком десь проявитися, що інша велика «ікона» польської історії та політики першої третини ХХ сторіччя – Юзеф Пілсудський – був класичним терористом. Про це пишуть не лише окремі історики. Про те сказано у книжках про Пілсудського, виданих в 1919 році! Там тероризм Пілсудського обґрунтовується національними інтересами польського народу. І коли б це ненароком виплило на широкий загал, то тоді всі польські розмови про «український бандитизм» стануть примітивною демагогією.

На жаль, у тому плані з першого дня президенства тон задає обраний 1-го червня очільником Польщі історик та спортсмен за ментальністю Кароль Навроцький. З приводу указу Президента України про присвоєння найменування «імені Героїв УПА» Президент Польщі сказав, що для Поль-

щі неприйнятна, як вони кажуть, «глорифікація», себто возвеличення «бандитів». І ультимативно, у стилі Трампа, попередив, що цьому питанні немає простору для дипломатії... Навроцький не бажав чути не тільки українську сторону, а й відповідальні за долю демократичні сили. І під оплески Москви прийняв фатальне, перш за все для Польщі, рішення. Українська відповідь на нього є достойною. Умотивована відмова усіх живих Президентів України від польської найвищої державної нагороди стала для поляків неочікуваним кроком. Польські «корисні ідіоти» Кремля на кшталт Міллера стали репетувати, аби Україна повернула їм танки та літаки. А інші, що живуть нав'язаним шарлатанами від науки міфом про 100 тисяч невинно вбитих на Волині поляків, продовжують стару «пісню» про недопустимість «глорифікації» Україною «бандитів». По-перше не людині, а Богові судити, хто із тих, хто впав на полі бою, був бандитом, а хто захисником рідної землі... А по-друге, Навроцький вважає себе зразковим християнином-католиком. І навіть виголошує у храмах проповіді. В латинському Богослужінні є слова: «Моя провина, моя буде велика провина». Чому ж Навроцький та йому подібні, виходячи з храму, тут же забувають ці слова і шукають вини в інших?..

Як публіцист, тісно пов'язаний з українським національно-демократичним середовищем, з повною відповідальністю заявляю, що для України також неприйнятне «возвеличення бандитів», про яке нині багато говориться у Польщі. Добре з юності пам'ятаю схвильовані розповіді старших поколінь, народжених на історичному Надсянні, про дикі звірства, які в Галичині творили так звані «галлерчики», себто солдати сформованої у Франції польської армії під командуванням генерала Галлера, які топили в крові незалежність ЗУНР. Хоч французи давали згоду та гроші на створення польської армії для придушення нею лєнінського державного перевороту в Росії...

Нині, коли у Польщі ставлять пам'ятники чи то генералу Галлеру, чи іншим польським полководцям, які в українській історії записалися як кати – українцям вистачає мудрості не піднімати з цього приводу крику, не ставити ніяких ультиматумів. Мудрі люди розуміють, що криком минулого не зміниш, лише запаскудиш дорогу в майбутнє. Чи не найвищий рівень мудрості – вміння чути і поважати іншу думку. У сучасному світі багато хто цього дару позбавлений... До них, на жаль, належить і нинішній президент Польщі. Він не визнає інших думок, окрім своєї не лише у питанні погляду на історію України, а й у багатьох питаннях польської внутрішньої політики. Його все частіше у ментально глибоко поділеній Польщі називають генератором хаосу та конфронтації.

Від того у Кремлі, з його хворими бажаннями «підпалити Європу», добряче веселяться та складають химерні плани на розпад Європейського Союзу через вимоги Польщі. Один з путінських пропагандистів, як зафіксувала білоруська опозиційна «NEXTA», з екранів російського «телебачення» назвав поляків «тупими пшеками», по яких треба бити «орешніками». Великий сумнів, чи ці зневажливі антипольські випадки та погрози припиняться після того, як президент Польщі підтримав ініціативу представника проросійської «Конфедерації» (або не менш одіозного Міллера) про позбавлення Президента України польського Ордена Білого Орла. Росіяни – майстри гри на спровокованих ним протистояннях. Мабуть, не без підстав прем'єр-міністр Польщі Туск ледь не щодня говорить, що ситуація у Польщі та навколо Польщі усе більше загрозлива. У Польщі на листопад 2027 року намічені нові парламентські вибори. Росія, хоч сама на грані розпаду, вже нині у Польщі нагнітає ситуацію, аби наступного року взяти реванш за розгромний програш на виборах в Угорщині...

На жаль, у вище наведеному зневажливому вислові фашистської москальні про поляків є маленька частка правди! Серед сучасної польської політичної еліти є багато таких, кого у народі називають недоумками! Для них польський «гонор» стоїть вище моралі та розуму. Тому вони шалено сваряться між собою. Це не тільки польська особливість, а загальна тенденція моральної та інтелектуальної деградації світу.

А був час, коли здавалося, що після падіння комуністичної системи прийде велике моральне відродження поневолених російським імперіалізмом народів. Ми з уже покійною дружиною особисто в це дуже вірили... Були на це міцні підстави!

Добре пам'ятаю першу – історичну, кількогадинну зустріч у кінці червня 1989 року в помешканні на піддашші на варшавському Жолібожі двох відомих постатей сучасної історії – колишніх політичних в'язнів – обраного від «Солідарності» депутата Сейму Польщі Яцека Куроня та тоді ще дисидента, співзасновника історичної УГС, згодом члена українського парламенту Богдана Гориня. Обидві знакові, нині легендарні, постаті сучасності в далекому – історичному 1989 році прийшли до одностайної думки, що усякі спроби різних «гарячих голів» перенести у майбутньому історію до політики неодмінно закінчиться трагічно для обох народів.

Особливо насичена міфами, часто написаними у Кремлі, є польська історія. Поляки вперто не хочуть бачити і пам'ятати своїх гріхів, мовчать про страхіття «галлерчиків». І у той же час з маніакальною завзятістю шукають чужих провин! Себто це дуже поширений у наші часи випадок пошуку тріски в чужому оці. У Євангелії з цього приводу наводяться різкі слова Ісуса: «Лицеміре, ви-йми перше колоду із власного ока, а потім побачиш, як виийнати скалку з ока брата твого!». Себто така поведінка відноситься до важкого переступу закону Божого. Але хто ж нині зважатиме на закон Божий, коли треба мобілізувати на свою підтримку емоційно заряджений, в основному бездумний люмпен? Нові вибори – не за горами...

Нині на тлі антиупівської істерики, яка нині у Польщі підживлюється Кремлем та розкручується різної масті недоумками, ми повинні пам'ятки про польські злочиння, вчинені на українських етнічних територіях. У перші роки після Першої світової війни одним із місць мучеництва волелюбних українців були сумнозвісні львівські «Бригідки», себто дуже важка чоловіча тюрма у колишньому жіночому монастирі святої Бригіди. Звичайно не для помсти маємо пам'ятати про драму «Бригідок» та інших польських катівень, про пролиті там сльози про обірвані там життя, а для перестороги прийдешнім поколінням, щоб подібне не сталося у майбутньому...

Помста – це сліпе жадання нікчем та безумців. Вона ніяк не заспокоює скалічену душу. Вона підпалює полум'я нових трагедій. Жива пам'ять як про великі звитяги, так і про безвинні жертви, понесені на шляху до здійснення найбільшого прагнення вільного духом народу – свободи, є ґрунтом, на якому формується патріотизм. Без нього усі розмови про мораль індивідуума та про моральне здоров'я народу як запоруку свободи – великий фальш.

Страшний переказ про «бригідську» сторінку польської культури й моралі на основі свідчень в'язня «Бригідок» Степана Телішевського зберігся в родині моєї, уже покійної, дружини. Вона подбала, аби цей переказ став свідченням часу: «Жертвами великої польської брехні та підступності стали мій дідуся Іван Телішевський та його молодший брат Степан. Хоч на могилі мого дідуся на Янівському цвинтарі Львова є напис «стрілець УГА», насправді нитка його

життя не обірвалася на полі бою, а у львівській польській катівні «Бригідки».

Мого дідуся мобілізували до армії Австро-Угорської імперії в перші дні Першої світової війни. Його вже не було вдома, коли 21 серпня 1914 року його батька – Олексу Телішевського за фальшивим провокативним доносом у причетності до москвофільства заарештували з подальшим ув'язненням у сумнозвісному концентраційному таборі смерті Талергоф. У родині довгий час побутував переказ, що донос зробили заздрісні сусіди неукраїнці, надіючись, що самотні дві жінки не впораються з великою господаркою, з прибутковим млином та змушені будуть їх за безцінь продати.

Мій дідусь Іван Телішевський, виснажений війною та полоном, повернувся додому щойно зимою 1919 року. Ця виснаженість була чи не найголовнішою з причин, що дідусь не вступив до лав української армії, яка відбивала польський наступ на українську частину Галичини. У міру того як польська армія окупувала усе нові території Галичини, поляки сіяли в українських душах капітулянтські настрої, мовляв, українська справа вже програна, то ж чи є сенс вмирати за явно безперспективну справу?.. Не пригадую, аби в домашніх розмовах згадувалося, чи хтось з чоловіків, що взимку 1919 року повернулися з війни, пішов до українського війська.

Пам'ятаю розповіді дідусевого сина, мого вуйка Максима, що польська влада, яка почала вкорінюватися в наших краях, оголосила, що для всіх українців призовного віку треба пройти спеціальну реєстрацію. В нашому селі були голоси-попередження, що це великий польський обман, що не можна йти на ніяку реєстрацію, бо це привід для арешту людей, зданих стати на захист своєї землі. На тому дуже наполягав молодший, 19-річний брат дідуся – Степан, який воював у лавах УГА. Він на собі відчув, що означає польське «слово честі».

Однак після чергового ультиматуму польської поліції, що ті, хто не пройде реєстрації, будуть заарештовані, після умовлянь старших сестер братів Телішевських – Марії та Агафії, що була заміжні за поляками, на другий день Зелених свят – 9 червня 1919 року 38 кнісільських чоловіків, у тому числі й брати Іван та Степан Телішевські усе ж так пішли у поліцейську дільницю у Нових Стрілищах аби «зареєструватися». Того дня на «реєстрацію» прийшло чимало законслухняних чоловіків з інших сіл. На місці збору ніхто не збирався нікого реєструвати. Усіх лєкковірних українців оточили озброєні караули, арештованих вишикували четвірками та 14 кілометрів погнали пішки до Ходорова до залізничної станції. Звідтам залізницею їх повезли до Львова до сумнозвісних «Бригідок».

Там адміністрація катівні «зустрічала» нову партію арештантів жорсткими побоями та вигуками: «отримуйте, хами, кабани, свою самостійну Україну». При розподілі до переповнених камер бідолашних бранців окупаційного режиму чекала «прописка» в новій «оселі» – нова порція побиття палицями, батогами, сплетеними з тонкого дроту. «Інструменти» катування залежали від міри озвіріння тюремних наглядачів, які в основному походили з середовища «батарів» – глибоко люмпенізованого прошарку Львова. Нове «поповнення» в прямому розумінні втрамбовували у камери. Вони настільки були переповнені, що годі було нормально стояти. Адміністрація «Бригідок» тим анітрохи не переймалася, бо знала, що вже до ранку звільниться «трошки місця». Кожної доби помирало від кількох до кільканадцятьох в'язнів – від антисанітарії, від голоду, від непосильної фізичної праці, від побоїв наглядачів. Закатованих в одній лише спідній білизні, наче якихось собак, кидали на підводи та вивозили на найближчий від «Бригідок» Янівський цвинтар і хоронили

як безродний соціальний маргінес на тоді найдальшій частині кладовища.

Бранцям тої катівні їсти давали лише один раз в день. Був це капуста з гнилої капусти з довгими, наче папіроси, хробаками. Деяку полегшу в катуванні голодом мали ті в'язні, рідні котрих могли приносити їм з дому харчі. До них належали брати Телішевські. Їхня сестра Ганна, та, що умовляла братів не йти на ніяку реєстрацію, носила братам пішки з віддаленого від «Бригідок» понад 50 кілометрів Кнісела хліб і до хліба.

Я не пригадую, аби хтось у родині згадував, чи сестри, котрі намовили братів йти «зареєструватися», хоча б раз ходили до ув'язнених братів. Спроби найменшого протесту проти «порядків», які панували у «Бригідках», проти вбивчих харчових «норм», закінчувалися жорстокими побоями. Били в'язнів за українську мову, за спів українських пісень, за невиконання норм важкої фізичної праці, яку змушені були виконувати ув'язнені українці. Жорстоко били за «симулювання» хвороби. А інколи били в'язнів просто для розваги. У тому дуже «спеціалізувався» одноокий садист, якого в'язні називали «сліпим», втіленням чорта в людському тілі.

У тих нелюдських умовах, без елементарної медичної опіки, мій дідусь за-разився тифом. Поки він ще міг стояти на ногах, великі «спеціалісти» від медичних справ – тюремні наглядачі – вважали його здоровим, симулянт, ви-магаючи від нього виконання норм праці. Оскільки дідусь вже не був у стані виконати норму, то якийсь катюга, можливо, що й навіжений «сліпий», побив його настільки жорстоко, що після того «лікування» на другий день дідусь уже не міг підвестися з долівки. Тюремні санітари виволокли його до вмиральні – спеціально відведеної кімнати, у якій без допомоги лікаря загасала свічка життя українських бранців польського окупаційного режиму. Мій дідусь у великих муках, з високою температурою, без жодних ліків і навіть без можливо-сті аби хтось подав йому ковток води з загального для всіх хворих відра, всім днів пролежав в тій умиральні. На 44-й день від злощасної «реєстрації», а на-справді підлого обману з метою зламати дух української свободи, у львівській катівні обірвалася нитка життя мого дідуся, якого я знала з розповідей моєї його дружини – бабусі Катерини.

Я про трагедію «Бригідок», зрозуміло, знаю не з книжок, а з домашніх розповідей. Як я вже казала, мій дідусь пішов на ту злощасну польську «ре-єстрацію» разом з молодшим, 19 річним братом Степаном, учасником поль-сько-української війни. Довірливих, з чистими намірами учасників тої «ре-єстрації», вражені бацилею великодержавності «од можа до можа» нікчеми підступно арештували та запроторили до катівні «Бриїгдки» аби замкнутим там для «перевиховання» потенційним оборонцям України «вибити» з голо-ви самостійну Україну. У ході того «вибивання» мого дідуся умертвили. Його братові пощастило повернутися з тої проклятої «реєстрації». Пішов він на неї здоровим, бравим легінем, а повернувся додому калікою. Після «досвіду» «Бри-гідок» життя його погасло, коли йому було трошки більше 30-ти... Проте устиг він розповісти рідним та односельцям про пережите у пеклі «Бригідок», про муки у неволі людей, одержимих великою ідеєю незалежності України.

А ми, внуки мучеників шовіністичного божевілля, мусимо берегти для пере-стороги народну пам'ять про ті страждання невинних людей. Коли б мені хтось чужий розповідав, що в далекому 1919 році коїлося у польських «Бригідках», то не вірилось би, що там було таке страхіття, яке виходить за межі здорового глузду»...

Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ.

Війна і мобілізація

Мобілізація – призов військовозобов'язаних на службу в діючу армію у зв'язку із запровадженням воєнного стану.

Вікіпедія

Військкомат і ТЦК: знайти різницю

Сім десятиліть тому Євген Маланюк, колишній старшина Армії УНР, поет і публіцист, літературний критик, звернувся до нащадків із нагадуванням про причини поразки українців у Визвольних змаганнях: *«Були величезні склади зброї. Був багатий людський матеріал. Була територія. Але ми програли Визвольну Війну. Ми її майже не «грали» – ми не хотіли воювати. <...> ми не захищали цієї країни, бо ми її майже не захищали. Не можна жити «на дурничку». Не можна довго існувати «в кредит». <...> Ми програли Визвольну Війну. <...> Винна – вся генерація, і винні в ній, саме, найліпші. Чому про це згадуємо? Для того, що без усвідомлення всього цього – немає майбутнього».*

Однією з причин поразки Армії УНР стало масове дезертирство (СЗЧ, по-сучасному, – самовільне залишення частини). *«Селяне! Гоніть з села ДЕЗЕРТИРІВ – ВОНИ зрадники РІДНОГО краю. Всі до війська для захисту Землі і Волі».* Це текст листівки, випущеної 1919 року тодішньою українською владою, яка розпачливо апелювала до найбільшого соціального прошарку УНР: *«Селяне! Повикопуйте рушниці і набої, дайте їх українському козакові на боротьбу з Денікіним та комуністами».*

Листівки, заклики і звернення не допомогли. Пасивність, вичікувальна позиція громадянства призвела до втрати державності, до масових розстрілів національно свідомих українців, до Голодомору і ГУЛАГу, до мільйонних втрат серед цивільних і мобілізованих до чужинецької армії під час Другої світової війни...

Степан Кость у статті «Герої, ухилинти і ars moriendi» розмірковує про обов'язок, дух боротьби і страх смерті: *«Небажання воювати не завжди зумовлене політичними, світоглядними (пацифістськими, наприклад), етичними чи релігійними міркуваннями. Це небажання зумовлене і елементарним страхом смерті, смерті свого тіла. Ухилинтами не народжуються. Ними стають ті, чия вітчизна – не Україна, а там, де добре, вигідно, безпечно. Ухилинти не роздумують над проблемою духовної деградації чи моральної смерті, як і не вагаються відмовитися від свого конституційного обов'язку як громадянина держави захищати її. <...> Але нині на шальках терезів, з одного боку, доля держави-нації (своїєї родини теж), а з іншого – життя тих, хто зобов'язаний воювати (ї, може, загинути). В ухилинтів страх смерті домінує. Інші (і їх більше) цей страх долають. <...> Нинішня російсько-українська війна дає дуже багато прикладів самопожертви: хтось пішов добровольцем, хтось загинув, рятуючи побратимів, хтось разом із собою підірвав міст, щоб затримати наступ російського війська. А скільки наших героїв полягло за невідомих обставин...»*

З листа, оприлюдненого в соцмережах друзями госпітальєрки Олександри Мульткевич, яка загинула в серпні 2024 року: *«...більшого щастя не знаю, як по-*

мерти в бою... Мені пощастило народитися в найкращій країні світу – Україні. За яку і честь померти»...

30 березня 2021 року Верховна Рада ухвалила Закон № 1357-IX, який на законодавчому рівні закріпив створення Територіальних центрів комплектування (ТЦК) та соціальної підтримки (СП) замість військових комісаріатів. 23 лютого 2022 року Кабінет Міністрів затвердив остаточне Положення про ТЦК та СП, що завершило перехід до нової системи по всій країні. Так, завершило формально, але уповні проблему мобілізації військовозобов'язаних в реальних умовах війни не розв'язало.

19 грудня 2023 року на пресконференції Володимир Зеленський повідомив, що до нього на Ставці звернулися військові, які пропонували мобілізувати близько 500 000 людей. А день перед тим Головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний на запитання, як вплинуло звільнення обласних воєнкомів на ефективність мобілізації, відповів, що **«це були професіонали, вони знали, як це робити, а їх немає»**. Річ у тім, що на тлі скандалів зі статками деяких керівників обласних ТЦК президент України влітку ухвалив рішення **оговльно звільнити всіх обласних воєнкомів** (<https://interfax.com.ua/news/general/954894.html>). У висліді призов на військову службу по суті був зірваний. Влада опинилась у стані цугцвангу – послаблення примусу означає брак людей на фронті, а посилення може призвести до соціального конфлікту.

Проблеми довкруг ТЦК значною мірою породжені відсутністю чіткої та прозорої комунікації з населенням, браком логічної аргументації. Все це породжує стан невизначеності, який лякає і деморалізує. Бо для будь-якої інтелектуальної системи найважчим станом є саме стан невизначеності, спричинений поєднанням двох чинників: потребою ухвалювати рішення та дефіцитом інформації, необхідної для виконання задуманого. Відсутність можливості ухвалення рішення в ситуаціях того чи іншого чи ступеня важливості, в доленосних ситуаціях породжує страх. Приміром, скорочення видатків на закупівлю озброєння посилює стан невизначеності і водночас деморалізує. Досить згадати перенаправлення 40 млрд гривень до Резервного фонду...

Між молотом і ковадлом

На початку 2026 року в Україні зафіксовано масштабну кризу мобілізації: близько 2 млн громадян розшукують територіальні центри комплектування, 200 тисяч самовільно залишили військові частини. **«У нас мільйони людей – ухилянти. Чомусь ніхто про це не хоче говорити, – визнав экс-начальник ГУР МО, керівник Офісу Президента України Кирило Буданов на 18-му щорічному Київському безпековому форумі 23 квітня 2026 року. Він зазначив, що «якщо не буде людей, впаде фронт, не буде України», що без мобілізації доукомплектувати лави війська неможливо, оскільки в країні, яка довго перебуває в стані війни – «усі бажаючи вже давно добровільно пішли або не пішли [на фронт]».**

Слід зазначити, що крім пояснення причин СЗЧ через фізіологічний страх, існують й інші фактори, які негативно впливають на бажання виконувати конституційний обов'язок захисту вітчизни: у значної частини суспільства нинішня адміністративна система мобілізації довіри не викликає, засадничо сприймається як несправедлива – у війську воюючої країни трапляється чимало прикладів nepoтизму, здирництва, фаворитизму, фінансових махінацій і зловживання владою. Саме тому виникають конфлік-

ти між державою (ТЦК) і громадянами. Через недбалість і упередженість ВЛК на фронт потрапляють мобілізовані, непридатні для служби. Хворі й поранені через суди змушені домагатися справедливості – належного лікування, догляду й грошової компенсації. Хибність і поспішність в ухваленні багатьох рішень за бюрократизованими структурами (цивільними і військовими) діє деморалізуюче, підриває довіру до державних інституцій, нівелює патріотичну ідею почесного обов'язку захисту батьківщини.

Результати соціологічного опитування, проведеного українським аналітичним Фондом «Демініціативи ім. Ілька Кучеріва» напередодні широкомасштабної агресії московитів, більш ніж промовисті: 20% українців відповіли, що воюватимуть, 40% сказали, що допомагатимуть війську всім, чим зможуть. Решті громадян було байдуже.

Україна занурюється у штучно організований хаос – політичний, економічний, мобілізаційний, воєнний, який загрожує самому існуванню держави. У висліді психічне і психологічне роздратування громадян, викликане поєднанням різноманітних факторів, часто спрямовується не на окупанта, а на державні інституції, зокрема ТЦК.

Більш ніж промовисті заголовки статей про гучні викриття зловживань посадовців ТЦК і ВЛК на корупційних оборудках, перевищенні повноважень і навіть рекеті: «Посадовців ТЦК викрили на схемі для «ухилянтів»»; «На Рівненщині затримано чоловіка, який стріляв у військових ТЦК та поліцейського»; «Зловживання ТЦК під час мобілізації»; «На Київщині начальника районного ТЦК підозрюють у вимаганні \$4 тисяч хабаря»; «Шалені хабарі» в ТЦК: допис зробив військовий»; «Інформація про хабарі в ТЦК викликає серйозну стурбованість у командування ЗСУ»; «ДБР розслідує 260 кримінальних проваджень щодо працівників ТЦК»; «У Білій Церкві на хабарі затримали представників ТЦК»; «Працівники ДБР повідомили про підозру групі військовослужбовців одного з районних ТЦК у Харкові, а також військовим інших підрозділів, які діяли спільно»; «Військових ТЦК, які побили ветерана у Києві, переведуть у бойові підрозділи»; «В самому центрі Дніпра! Жінки пішли проти ТЦК!»; «Викрито посадовців ТЦК, які «мобілізували» померлих та ув'язнених заради статистики»; «Війна для бідних»: офіцер ЗСУ вибухнув гнівом через вибірковість ТЦК»...

Стаття 11 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», яка чітко визначає повноваження Президента України відповідно до повноважень, визначених Конституцією: здійснює загальне керівництво у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації держави; визначає мету, завдання, вид, обсяги, порядок і строки проведення мобілізаційної підготовки та мобілізації; забезпечує через Раду національної безпеки й оборони України координацію діяльності органів виконавчої влади, інших державних органів, Збройних Сил України, інших військових формувань у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації; визначає структуру та затверджує мобілізаційний план України на особливий період, Положення про мобілізаційну підготовку Збройних Сил України, інших військових формувань тощо.

Можна припустити, що хибі в організації процесу мобілізації викликані й суперечливим фрагментом біографії діючого Верховного головнокомандувача – у квітні 2019 року Міністерство оборони України, відповідаючи на депутатський запит, повідомило, що під час мобілізації Володимиру Зеленському надсилалися три повістки у 2014 році і одна – у 2015, які він проігнорував (<https://www.5.ua/polityka/zelenskyi-4-razy-ukhyliavsia-vid-pryzovu-zmi-190454.html>).

Мобілізація культури й ідентичності

Невеличкий екскурс в історію. З вибухом німецько-совєтської війни уряд СРСР у стислі терміни розробив програму перетворення країни в єдиний бойовий табір, підпорядкований єдиній меті – перемозі над нацистами. Комуністичні функціонери дуже добре розумілися на важливості та ефективності візуалізації пропагандистського механізму як ідеологічного чинника. Про смертельну небезпеку, яка нависла над країною, совєтським громадянам нагадували пропагандистські гасла: «У праці – як у бою!», «Фронту треба – зробимо!», «Нещадно розгромимо і знищимо ворога!», «Будь пильний!» тощо. По всій країні розклеювались плакати з різноманітними патріотичними сюжетами і гаслами. Мільйонні наклади різноманітних агітаційних матеріалів, створених талановитими художниками-плакатистами, справно виконували свою мобілізуючу функцію. Професійно створені узагальнені образи героїв-захисників і підступних ворогів у максимально дохідливій формі пояснювали, підтримували і мотивували народ у боротьбі з брутальною навалю.

Чи ведеться в Україні широкомасштабна, цілеспрямована пропагандистська кампанія проти московських окупантів?

«Патріотичне виховання не має бути абстрактним і спиратися лише на вивчення історії й літератури. Уже в школі треба вивчати основи військової справи й надання першої медичної допомоги, а в університетах поєднати це із вивченням військово-політичної думки. Може, є сенс відновити військові кафедри. Практичними мають бути регулярні військові збори (чи як їх назвати), упродовж яких можна вдосконалювати своє знання і вміння у певній воєнній спеціальності. Це міркування не спеціаліста, але я знаю інше – всі повинні вміти воювати і готуватися до війни. Оскільки ми – Воююча Україна» (Степан Кость).

Яскравим підтвердження існуючої проблеми культурної ідентичності в умовах війни є, приміром, суперечлива історія встановлення на площі імені Євгена Маланюка (цитованого на початку статті) у центральній частині Львова алегоричної скульптури композитора Франца Ксавера Моцарта, сина геніального Вольфганга Амадея Моцарта. Прикметно, що саме в цей час українську ідентичність, український культурний простір завзято боронять наші героїчні воїни. До речі, на яких ідеологічних засадах упродовж останніх трьох десятиліть будувались/будуються українські партії?..

Попри існуючі в суспільстві протиріччя (політичні, економічні, світоглядні), в час повномасштабної воєнної агресії нація має демонструвати всебічну організованість й злютованість. Кожен, хто ідентифікує себе українцем, має усвідомлювати свою відповідальність за оборону власної держави. Тому обурюють як неправомірні дії окремих представників ТЦК, так і несприйняття мобілізації частиною громадськості. Боронити країну, допомагати фронтові аж ніяк не означає обов'язково перебувати у шанцях чи в траншеях. Головне – посильна участь кожного в захисті країни.

24 лютого 2022 року до Верховної Ради України був внесений Проєкт Закону № 7114 (визначений Президентом як невідкладний) про оголошення стану війни – перше і головне політичне рішення, що мало визначити мобілізацію всієї держави для досягнення перемоги. Та замість оголошення стану війни Указом Президента №64/2022 в Україні був введений воєнний стан з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. На офіційному сайті Парла-

менту згаданий Проект Закону № 7114 відсутній. Але він зберігся у web-архіві (https://web.archive.org/web/20220413044605/http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73873)...

На жаль, говорити про відповідальність влади, про її неупереджене ставлення до захисників Української держави проблематично. Так, з незрозумілих причин гарант дотримання Конституції (**Sic! Президент не є гарантом Конституції, а гарантом її дотримання**) і не підписує, і не ветоє **сорок чотири** законопроекти, ухвалені Верховною Радою. Серед них вкрай важливий Законопроект №9110, який розширює соціальні гарантії для військових, що зазнали поранень під час обстрілів навчальних центрів (досі, зокрема, відсутні правові підстави для видачі сім'ям загиблих документів про безпосередню їх участь у заходах забезпечення оборони України, та відповідно надання статусів осіб з інвалідністю внаслідок війни), був направлено на підпис Президенту України 14 липня 2023 року.

Досі **не підписаний** ухвалений Верховною Радою ще у березні 2022 року законопроект №7180 щодо вдосконалення засад організації та ведення руху опору та уточнення повноважень Сил спеціальних операцій ЗСУ в інтересах організації, підготовки, підтримки та ведення руху опору, а також осіб, залучених до конфіденційного співробітництва з ними...

Цьогоріч, 23 квітня, на Телеканалі Прямий генерал-майор запасу Сергій Кривонос висловив слушну думку: *«Проблеми фронту треба вирішувати в глибокому тилу. Тому і фронт тоді буде стояти якісніше й ефективніше, коли тил на чолі з президентом України з підпорядкованим Кабінетом Міністрів буде **опрацьовувати мобілізаційний план**»* (<https://www.youtube.com/watch?v=mMee2Y-a2gk>).

Про соціальний капітал і довіру

Треба визнати, що існують політичні рішення, які шкодять загальній концепції оборони та мобілізації. Не можна не погодитись з позицією Юрія Бутусова, відомого журналіста, нині командира взводу 13-ої бригади НГУ «Хартія»: *«Я не розумію, яка була логіка дозволити виїзд за кордон громадянам до 22 років... Найкращі пілоти, наприклад, на FPV-дрони, це молоді люди. У них прекрасна моторика, у них прекрасні рефлекси, у них здорові очі, у них великий ступінь концентрації, уваги. І тут керівництво країни каже, що нам не треба молодих воїнів... **Треба зараз, у цьому році, опускати призовний вік до 23 років**».*

Народний депутат Вадим Івченко стверджує, що в деяких навчальних центрах середній вік людей навіть не сорок років. А на фронті треба виконувати різноманітні завдання й накази: проповзти чималу відстань, пройти кільканадцять кілометрів з повною викладкою, «зачистити» посадку, швидко зайняти позицію, окопатися тощо. Війна не для 60-літніх. **Висновок тривіальний: мобілізації передусім мають підлягати 25-50-річні чоловіки, а не ті, кому під 60** (<https://tsn.ua/ukrayina/iakyy-seredniy-vik-mobilizovanykh-nardep-shokuvav-danymy-deiakykh-vch-3066197.html>). Втім экс-начальник ГУР Кирило Буданов (інтерв'ю NYT 15 травня – <https://www.youtube.com/watch?v=7ZZ7qLD455g>) виступає проти мобілізації **18-25-літніх юнаків**. Мовляв, це може знищити майбутнє держави. Але ж **юнацький вік у хлопців в Україні охоплює період від 17–21 років...**

10 квітня в інтерв'ю Укрінформу Кирило Буданов визнав, що ухиляння від мобілізації є серйозною проблемою, яка може мати наслідки як під час війни, так і після її завершення: *«Ви подивіться, у нас страшенна проблема в суспільстві.*

У нас герой – той, хто воює зараз реально на фронті, проливає кров. Усі стають на коліна, коли несуть труни. Й у нас так само герой, який записує відоси-ки, «як я, вибачте, послаб на три букви ТЦК» чи «як я перебіг «зеленку» через кордон» – а ви тупі отут от лишайтеся. І вони обидва – герої одночасно! Це страшна проблема. Вона показує відсутність єдності».

Держава має захищати себе, має ухвалювати закони, згідно з якими має про-водитися загальна мобілізація – процес призову громадян до військової служби для захисту країни в умовах війни чи загрози національній безпеці. Мобілізація – це можливість зберегти державу. Безумовно, це обов'язок для всіх громадян (передусім чоловіків), придатних до військової служби. У нас, на жаль, нехту-ють розумінням обов'язку. Одна з причин – брак справедливості з боку держави. Справедливість в розумінні мобілізованого – це коли отримує повістку з ТЦК хтось з найближчого оточення президента чи владної верхівки. Таких прикладів в історії чимало. Під час Другої світової війни воювали діти членів совєтської партноменклатури. Воював син У. Черчіля. Діти Ф. Рузвельта воювали. Воював і майбутній президент США Д. Кеннеді...

Наразі діяльність Верховної Ради по суті паралізована. На тлі парламентської кризи десятки нардепів од «Слуги народу» готові скласти свої мандати. Чинних парламентарів регулярно викривають на незаконному збагаченні.

«Стан українського суспільства можна визначити як ірраціональний. Тобто, використання чинників, які унеможливлюють досягнення бажаного результа-ту. Наприклад, хочеться добробуту, але не хочеться працювати. Хочеться європейських стандартів життя, але визнаємо російські моральні цінності. Те ж саме стосується і керівників держави. Їхня поведінка настільки ірраціо-нальна, що результат може набути будь-якого значення. Незаперечним фак-том є те, що стабільність в ірраціональному суспільстві при ірраціональних лідерах неможлива». Так окреслив основні причини виснаження найважливіших джерел стійкого зростання Української держави один із читачів у своєму відгуку на вміщену в інтернеті мою статтю, в якій йшлося про **руйнування людського і соціального капіталу**.

Держава має поважати свого громадянина, його гідність. Без гідності не існує справедливості, не існує довіри. **А без довіри не існує країни**. Коли говоримо про безпеку держави, то розуміємо, що насамперед йдеться про довіру до пре-зидента, до прем'єр-міністра, до політиків, до держслужбовців, до представників правоохоронних структур.

Що таке соціальний капітал? У найширшому сенсі – це політичне оточення, що формує соціальну структуру і полегшує, унормовує розвиток суспільства. Соціальний капітал включає формальні інституційні зв'язки і структури, такі як уряд, політичний режим, законність у суспільстві, судову систему, громадянські політичні свободи. Через брак соціального капіталу держава не здатна до роз-витку, до модернізації. Безумовно, найперше має починати з самої себе влада, демонструючи суспільству переконливі зразки взаємодовіри, взаємоповаги, вза-єморозуміння. Але для цього потрібен авторитет харизматичного лідера нації або ж авторитет групи осіб, яким беззастережно довіряють.

Зрозуміти систему

Автор загальної теорії систем Людвіг фон Берталанфі визначив систему як сукупність взаємодіючих елементів за умови, що вона розглядається в експери-менті або аналізі як єдине ціле. Для того, аби зрозуміти систему (це стосується

й інституції ТЦК), треба бути поза нею. Так стверджує славетна теорема Гьоделя, якщо її максимально популярно тлумачити. Інакше кажучи, **коли вивчаємо складну систему зсередини, то, керуючись лише логікою цієї системи, обов'язково натрапимо на істини, які не зможемо ні довести, ні спростувати.**

Те саме й з Україною. Якщо всередині держави не можемо дати собі раду, то мусимо знаходити своєрідного арбітра ззовні, який взяв би на себе місію наставити українців на путь істинний.

Геніальний художник Іван Марчук емоційно, але слушно радить: *«Треба найперше не красти, а по-друге – не ворогувати. Найкраще, щоб прийшли німці. Німці не дадуть погано жити, бо вони не дадуть красти. Вони просто зароблять чистою своєю працею. А українці ніколи не зможуть управляти державою. Бо Бог дав українцям рай, але забрав розум».*

Можливо, й справді доцільно запросити в Україну новітніх «варягів» – кілька сотень прокурорів, суддів, митників з цивілізованих країн з ретельно перевіреним послужними списком на професійну компетентність, доброчесність, моральність. Аргумент на користь цієї ідеї: через гострий дефіцит робочих рук в результаті воєнної агресії (зараз в Україні 6 млн внутрішньо переміщених осіб, кількість вимушених мігрантів – 7,5 млн) уряд розглядає пом'якшення правил в'їзду та легалізації робочої сили з країн Азії та Африки і спрощення процедур для Ця обставина у перспективі **може позначитися і на процесі мобілізації**, посилюючи в суспільстві стан невизначеності.

В Україні заговорили про **демобілізацію**. Але як її можна організувати при діючому законодавстві, якщо дискредитований процес мобілізації. Це ж тривіально – якщо людей забирають з передової, то їх треба кимось замінити.

Мобілізаційний план у державі, вочевидь, розроблений. У цьому документі має бути чітко визначена процедура залучення людських ресурсів на війну: ТЦК розсилають військовозобов'язаним повістки, залучаючи органи місцевого самоврядування; отримавши повістку, людина йде до ТЦК, проходить ВЛК і так далі. Якщо за викликом військовозобов'язаний не прийшов, його має розшукати поліція і доставити в ТЦК.

У жодній країні світу мобілізації без примусу не існує. Але. Чи повинні представники ТЦК і ЗСУ застосовувати брутальну фізичну силу до так званих «ухилянтів»?

В ідеалі мобілізація має здійснюватись шляхом персонального вручення повісток. Якщо, приміром, через Укрпошту, то з обов'язковим підтвердженням адресатом отримання документу. Не забуваймо про правоохоронну систему, судову систему.

Армії потрібні солдати. Військо перманентно потребує кадрового ресурсу. Рекрутингові центри постачають тільки 10 відсотків людей, а 90 – це мобілізовані. З їхньою підготовкою далеко не все гаразд. Бракує мотивації. Добровольців зразка 2022-го немає. На війну потрапляють демотивовані чоловіки, які живуть у полоні власних страхів, з бажанням утекти. Фронтowa статистика (з розповідей ветеранів) виглядає таким чином: з 10 «бусифікованих» щонайбільше двоє можуть перетворитися на ефективних бійців. Якщо їх бракуватиме, ми програємо війну, втратимо державу. Без фахових операторів дрони державу не врятують. Треба кардинально переналаштувати механізм мобілізації, розділяти примус і насиль-

ство. Примус – це створення таких умов, коли людина через «не хочу» таки змушена ЩОСЬ виконувати. У даному разі йдеться про виконання конституційного обов'язку – захисту батьківщини.

Українська держава має створити належні умови, які б заохочували молодь йти до війська добровільно. Але для цього насамперед потрібне привабливе й справедливе грошове забезпечення, преміювання, соціальні пільги, нульові кредити на житло. Має працювати система здорового глузду, система продуманої мотивації, лідерства. Солдати повинні довіряти своїм командирам. Мають вірити, що життям підлеглих командир марно не ризикуватиме.

Мобілізація в умовах війни має стосуватись усіх без винятку верств населення. Натомість влада перетворила українське військо значною мірою на робітничо-селянську армію, в якій, як розповідають фронтовики, часто відсутня соціальна справедливість. Дразлива проблема – відсутність чітко визначеного строку служби. Не може не обурювати наплювательське ставлення до ветеранів.

Чимало чоловіків у запіллі схильні думати, що війна їх не зачепить. Вони чомусь забувають, що ворог безжальний і зброю таки доведеться взяти в руки – в Україні триває екзистенційна війна, точиться війна когнітивна. У протистоянні з ворогом програє та сторона, в якій першим впаде запілля. Нині війну виграють технології. Військо потребує інтелекту молодих бійців, спроможних швидко навчатися комп'ютерним премудростям, фахово опановувати роботу з безпілотними системами.

Що далі

1921 року В'ячеслав Липинський зрозумівав: *«Владу українську треба допіру створити. А творити владу можуть тільки люди моральні, то єсть люди, які глибоко всіми фібрами своєї душі вірять, що те, що вони творять, єсть правда, єсть добро. <...> Чи маємо ми свою мораль? Чи маємо ми своє творче поняття про добро і зло? <...> Коли у нас єсть віра в правоту свого діла, коли у нас єсть мораль, справи бюджетові вирішаються просто. <...> Коли ж у нас віри і моралі нема, ми перетворюємось знов-таки в аморальну сучасну політичну партію, тобто в політичне акційне товариство, оперте на надії виграти на одній спільній політичній спекуляції».*

Немов про сьогоднішнє мовлено. Має бути довіра до влади та її інституцій: до влади місцевої, до народних депутатів, які ухвалюють закони у Верховній Раді, до Кабінету міністрів і до міністерств, які ці закони втілюють в життя, до Президента та його оточення. Жодного доленосного рішення суспільство не може ухвалити без громадської єдності, без прийнятного суспільного договору.

Після війни для України, вочевидь, проблема виборів буде не менш важливою, ніж питання відбудови держави. Можливо, треба обмірковувати запровадження обмеження у виборчих правах – застосувати віковий ценз для виборців. Історія президентських виборів 2019 року чи обрання «двічі не судимого» на найвищий державний пост підтверджують таку потребу. До речі, для чоловіків необхідною умовою просування службовою кар'єрою має стати обов'язкова служба у війську.

П'ятий рік жорстокої широкомасштабної агресії дається взнаки – це і втома, і роздратування, і надія, і зневіра. І цивільних, і фронтовиків демотивують розмови про переговори й вибори, дратують соціологічні опитування. Доводиться

утримувати два фронти: один зовнішній, другий у запіллі – боротьба з п'ятою колоною, ворожою агентурою, корупцією. Ці фактори, безумовно, впливають на мобілізацію, на діяльність ТЦК. Але при цьому обов'язково мають бути дотримані однакові підходи в мобілізації для всіх військовозобов'язаних. Не може бути «обраних» і ціпів-відбувайл, які мають віддавати своє життя за те, щоб інші жили у своє задоволення й нічим не ризикували. На фронт мають йти представники правоохоронних органів, судді й прокурори. Відчути запах пороху мають і народні депутати. Бодай на добровільній основі. Звісна річ, для всіх має бути рівність у питанні ротації. Належним чином мають запрацювати військові суди, військова поліція і військова прокуратура.

Наразі Міністерство оборони готує комплексний пакет реформ, який торкнеться роботи ТЦК, проходження ВЛК, формату повісток та умов демобілізації. Вже розроблено пакет із 30 проєктів, спрямованих на вирішення накопичених проблем, покращення умов служби та оптимізацію роботи ТЦК. Розглядається трансформація системи комплектування, включно зі створенням «Офісів призову» замість нинішніх ТЦК, щоб змінити підходи на більш гуманні, особистісно-орієнтовані. Втім, як повідомляє TSN.UA, омбудсмен Дмитро Лубінець жорстко розкритикував нову реформу мобілізації, назвавши її приреченою на провал без поваги до прав людини. Він наголосив, що попри обіцянки, представники ТЦК досі використовують балаклави, а системні порушення, як-от силові затримання та вилучення речей, тривають. Лубінець заявив, що довіра громадян неможлива, поки держава сама ігнорує закони, а реформа без дотримання прав людини є лише імітацією змін.

Попри складнощі й труднощі, альтернативи мобілізації немає, разом з тим чимскоріш мають бути вироблені чіткі й зрозумілі критерії призову на військову службу.

Українська держава – усе ще стратегічно спляча система. Їй, попри війну, все ще бракує розуміння того, що геополітична ситуація в світі вимагає стратегічного мислення. На це звертає увагу знаний американський історик Тімоті Снайдер: *«Війни не можуть вигравати люди, які не розуміють, що роблять, бо не мають жодної системи координат (як-от нація чи держава), окрім власних відчуттів».*

Ще одна вартісна цитата від знаменитого американця – Авраама Лінкольна: «Припустимо, ви вступаєте у війну, але ви не можете воювати вічно, і тоді, після того, як обидві сторони зазнали численних втрат і жодна з них не досягла успіху, ви припиняєте військові дії, і перед вами знову постає все те ж старе питання: на яких умовах будувати взаємини».

Так отож. 1 червня 2026 року керівник Офісу президента України Кирило Буганов під час виступу на форумі «Архітектура безпеки» підтвердив доручення від президента Володимира Зеленського спробувати припинити війну якнайшвидше: *«Це доручення президента якнайшвидше спробувати припинити цю війну. І я підтверджую, це насправді його намагання якнайшвидше бажано до зими припинити бойові дії. І я, як керівник офісу президента, точно буду робити все для того, щоб досягти мети, яку поставив президент України. На мій погляд, вона абсолютно правильна, вчасна і продумана».*

Щоправда формулювання досить дивне – **«бажано до зими припинити бойові дії»**. Як це – **«спробувати»**? Яким чином? Логіка підказує, що починати треба, мабуть, зі створення для ворога умов і засобів примусу до миру. Бо го-

ловна проблема в тому, що **«Росія є тільки одна – імперіалістична, і так буде доти, доки російський імперіалізм не буде дощенту розторощений, а російський народ не вилікується з нього через пізнання, що його імперіалізм приносить йому самому найбільше лиха – жертв, терпінь і падіння»** (Степан Бандера).

Буданов запевнив: *«Як керівник офісу президента, точно буду робити все для того, щоб досягти мети, яку поставив президент України»*. Але яким чином «досягти мети»? В ОЧІЛЬНИКА ОП Є КОНСТИТУЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ НА ПРИПИНЕННЯ ВІЙНИ? Повіримо? Згадалась сюрреалістична цитата щодо спецоперації «Авеню» («Вагнергейт») з інтерв'ю Кирила Буданова скандальному Олексію Арестовичу 19 серпня 2020 року: *«Я не бачу жодного сенсу у проведенні подібної операції таким чином. Проте я чітко бачу, кому така операція була вигідна. І тут у нас єдина країна – це Росія, Перше: створити прецедент. Друге: створити дипломатичне напруження в міжнародних відносинах, перш за все між Україною і Туреччиною. І третє: як завжди показати, що Україна планує і робить якісь дуже страшні напівтерористичні операції по всьому світі»*. Помовчимо.

В інтерв'ю телеканалу CBS News Володимир Зеленський повідомив, що бачить вікно можливостей для початку реальних переговорів з Росією щодо завершення війни президент України. Кілька днів переогом він заявив, що для завершення війни готовий на будь-який формат переговорів: *«І я готовий до прямих перемовин з Путіним, щоб завершити цю війну, аніж чекати в черзі, коли всі закінчать всі конфлікти в світі, а потім це дійде до нас»*.

Чомусь згадався указ про заборону переговорів з пуйлом. А ще згадався кооператив «Династія» та деякі його учасники...

Хай там як, але 4 червня на сайті Офісу президента було оприлюднене цілком слушне звернення Володимира Зеленського до кремлівського диктатора з пропозицією завершити війну: *«Україна пропонує закінчити війну у форматі між нами і вами. Я пропоную вам зустріч»*.

Наступного дня під час Петербурзького міжнародного економічного форуму кремлівський диктатор з напускним сарказмом, зверхньо відповів на відкритий лист українського президента: *«Сьогодні зранку мені Песков цей папірець підсунув. Я його подивився побіжно. Цей лист справді з елементами хамства»*. Відтак силувано зрезюмував, що **«не бачить сенсу у проведенні зустрічі»**. Чого й слід було очікувати.

Але. Згаданий лист, треба думати, передусім був адресований російським елітам, російському соціуму. Світові. І путін, схоже, це зрозумів. Тож занервував.

На жаль, війна триватиме. **Триватиме і мобілізація. Не щезне проблема мотивації населення і призову військовозобов'язаних, виразніше окреслиться тема підготовки населення до тривалої війни.**

Московити не зупиняться, йтимуть до кінця. Вони зі Швецією воювали 21 рік... Апелювати до російського суспільства відкритим листом, аби примусити його до миру замало. Це спроможна здійснити лише військова сила. Єдиний спосіб зупинити війну в Україні, запобігти Третій світовій і позбавити рашистських терористів ядерної зброї – це спричинити розпад ерефії. Третього не дано.

Пам'ятаймо непроминальне застереження Миколи Міхновського: **«Доки хоч на одному клаптику української землі пануватиме чужинець, доти всі покоління українців йтимуть на війну»**.

Як Україні співіснувати з російською цивілізацією?

Теперішня війна надзвичайно мобілізувала українське суспільство в антиросійському наставленні. Українська мова масово охопила велетенські суспільні пласти колись російськомовних соціальних пластів та регіонів країни. Однак в умовах надзвичайного розвитку масових телекомунікацій та інформаційних війн українське суспільство все ще залишається залежним від російського інформаційного тиску. І це виявляється на різних рівнях.

Такий факт є закономірним і об'єктивним з огляду на те, що Росія й надалі залишається євразійською імперією, яка здатна мобілізувати велетенські ресурси для своєї пропаганди й просування свого культурного продукту в надшироких і масових масштабах. Водночас в Україні залишаються мільйони людей, які впродовж десятиліть вбирали російську культуру й ментально залежать від російських соціально-поведінкових стереотипів. Потенційно ця частина українського соціуму в післявоєнний час виявиться готовою до різноманітних проросійських інтенцій в українській політиці та культурі. Це перша велика проблема.

З протилежного боку в українському суспільстві активно формується велика частина людності (переважно молодше покоління), яка цілком мало знає про Росію, її ментальність і культуру. Це стало наслідком поступового відходу України від спільного з Росією інформаційного простору, починаючи принаймні від 2-ї половини 1990-х років. Тобто потенційно така людноість може легко стати жертвою впливів російської масової культури передусім, через те, що не розуміє їхньої деструктивної дії і підступності. Коли ми подивимося на поведінку української молоді віком від 15-ти до 25-ти років, то побачимо, як легко й «зі смаком» вона перехоплює російську рок-музику, продукцію тік-току, російську молодіжну субкультуру, російський молодіжний сленг тощо.

Отже, обидва великі суспільні масиви України в умовах, коли моральне напруження російсько-української війни спаде, будуть піддані російським культурним й ідеологічно-ментальним впливам. Тому логічно вже сьогодні подбати про формування у цих суспільних верств критичного бачення як російської проблематики загалом, так і російських культурних тенденцій зокрема.

Для цього українським елітам вартує глибше усвідомити свою місію в приготування нації до цих викликів. В епоху інтернету й масових телекомунікацій ми не можемо сподіватися, що простими заборонами російських книжок, російської мови і російської культури ми розв'яжемо глобальну проблему цивілізаційного змагання з Росією. Спільні історичні джерела від періоду Київської Русі, спільне православ'я й духовні зв'язки, спільні й переплетені літературні традиції завжди будуть присутні в російсько-українських контактах. На цій основі Росія постійно буде відновлювати

агресивну візію «Нової Візантії», щоб стати цілковитим гегемоном Східної і Середньої Європи, оскільки саме це є її заповітною імперсько-геополітичною ідеєю вже понад 500 років. Натомість Україна буде змагатися за суверенність своїх культурних позицій, відчуваючи загрозу асиміляції з боку Росії, але ефективним це змагання буде тільки тоді, коли ми навчимося критично й правильно сприймати російську цивілізацію.

Історичні основи. У цій геополітичній темі варто усвідомити головне: Москва занадто глибоко прийняла політичний міф про «Третій Рим» від приблизно 1500-го року, тобто витворила собі сакральну візію панування над всім православним простором Східної і Середньої Європи – аж до мети захоплення Константинополя! Зовнішня експансивність стала для Московії нормою, формою історичного самоутвердження. На це спрямовані всі кластери московського ідеологічного та освітньо-культурного життя. Московські еліти не можуть відмовитися від експансії з тої простої причини, що вони історично були не навчені працювати і впливати на якість соціального життя, тобто розвивати свою країну. Їхнє право панувати виправдовувалося тільки страхами щодо зовнішніх загроз Росії, якими ці еліти регулярно лякали свій народ.

Російська цивілізація була створена на основі догматичного православ'я протягом XIV-XVI ст. Суттю політичного самоствердження московських еліт стало агресивне сприйняття Заходу, себто католицизму і протестантизму. На цій догмі були виховані кілька поколінь. Найбільшим викликом для Московського царства від початку XV ст. (доба правління князя Вітовта) стало максимальне розширення володінь Великого князівства Литовського. Метафорично саме невеликий литовський народ можна назвати найбільшим трансформатором Європи. Адже через розвиток Великого князівства Литовського надзвичайно розширилися межі Середньої Європи. Під Середньою Європою ми розуміємо простір на захід від Альп, заселений переважно слов'янськими народами, який постійно змінювався під позитивними цивілізаційними впливами Заходу. Від Заходу йшли надрозвинуте католицьке богослов'я, ренесансна культура, вишукана латинська мова як носій тисячолітньої мудрості й літературної вправності, університети, етика й філософія індивідуалізму, соціальна культура міст і міське право. Сумарно ці чинники створили модерну Європу. Власне ці чинники ми бачимо у просторі Великого князівства Литовського, яке прискореними темпами видозмінювали великі терени православного світу в Білорусі та Україні. Зрозуміло, що це усвідомлювали й на це з жахом дивилися московські еліти. Тому доглибинна боротьба із цими викликами, цим переможним наступом «ренесансної Литви» стала головним ідейним заповітом для Московії на віки.

І сьогодні Росія воює в Україні насамперед із «Середньою Європою», в тому значенні, що із її феноменами органічного засвоєння західних цивілізаційних впливів, бо, починаючи від XIV ст., коли передусім Галичина, а згодом Волинь, включилися в процеси засвоєння західних культурних віянь, в Україні й Білорусі розвинулися глобальні видозміни ментального, інтелектуального, мистецького, соціального характеру в дусі середньоевропейства. Образно кажучи, відтоді в просторі цих двох країн постійно триває внутрішнє змагання між «середньоевропейством» і «східно-

європеїзмом», тобто між духом екуменічної відкритості і духом православного фанатизму, оскільки саме православ'я стало тією «платформою», через яку згодом Московія міцно «прив'язала» Україну і Білорусь до своєї корми.

Дещо пізніше Московія пережила одну велику ментальну травму на самому початку XVII ст., коли в країну доволі легко увійшла кілька разів польська армія і посадила на престол свого царя – спочатку Лжедмитрія I, потім – Лжедмитрія II. Обидві ці історичні інтенції витворили в російській свідомості й підсвідомості глибоке почуття ненависті й протигаги до Заходу, до католицизму спеціально. Ця ненависть набула в росіян ознак параноїдальності.

Паралельно в Московії, від середини XV ст., з'являються візії про потребу об'єднання всіх православних руських земель як нібито «закономірної» спадщини саме московських князів. У XVI ст. ці візії набувають цілісної ідеології. У програмі цієї ідеології постає чітке розуміння, що головним простором, з якого для Москви йдуть загрози і водночас який дає Москві підстави для експансії на захід, є Середня Європа, тобто простір від Балтики до Балкан, головним репрезентантом якого виступала Польща або Річ Посполита, яка охоплювала всі православні землі білорусів та українців. Відтак цей геополітичний простір набуває в московській свідомості певної символічної заповітності: його треба здобути, щоб мати безпеку й розмах одночасно. І певної символічної заздрості, оскільки Москва розуміє, що цей простір є розвинутішим в усіх аспектах. Тому наступ на нього ведеться з планами нівеляції його визначальних цивілізаційних та ментальних ознак. У XX ст. ідеологія руйницького і космополітичного комунізму надавалася для цього ідеально!

Цілком закономірно, що головною війною XVI ст., яку веде Московія за Івана IV Лютого, стає тривала Лівонська війна 1558–1583 років, яка мала дати їй вихід до берегів Балтійського моря. Поразка й приниження в цій війні лише поглибили ментальні комплекси Москви перед Середньою Європою.

Вирішальний наступ Москви на Середню Європу почався після Полтавської битви 1709 року і завершився третім поділом Речі Посполитої у 1795-у році. Таким чином середньоевропейські цивілізаційні впливи були відкинуті на сотні кілометрів на захід, а два великі слов'янські народи – білоруси й українці – поставлені перед загрозою цілковитої асиміляції.

Ідеологічні сенси. У XIX ст., коли російський імперіалізм сягнув своєї вершини, Середня Європа продовжувала залишатися сакральним геополітичним бажанням імперії. В ідеології російських слов'янофілів – нових і дуже радикальних стратегів російського імперіалізму, які сформулювалися в 1820–1850-і роки, – простір, де проживали слов'янські народи – від Адріатичного моря до Балтики – почав вважатися вирішальним геополітичним фактором і водночас заповітною мрією Московії. Відтак зневага й ненависть до всіх, хто стоїть на перешкоді до володіння цим простором, стали в росіян нормою. В епіцентрі цієї ненависті стояла, зрозуміло, Австро-Угорщина, яка охоплювала своїми володіннями найбільшу частину Середньої Європи.

Це історіософське та геополітичне напруження довкола простору Се-

редньої Європи відображене в знаковому художньому творі російської літератури XIX ст. – в романі «Брати Карамазови» Федора Достоевського (1821–1881), в якому зосереджені всі ключові проблеми російського буття і російського імперіалізму. Як відомо, Достоевський був міфологічним автором і водночас автором надзвичайно політичним. Майже кожен його твір виражав якісь глибинні, ментальні інтенції російського соціуму. Літературознавці XX ст. зі школи архетипної критики описали міфологічний спосіб мислення багатьох літераторів, в тому числі й Достоевського. Тож головна героїня «Братів Карамазових», Грушенька – уособлення жіночної звабливості й краси – є водночас символом-архетипом слов'янської жінки-матері, сакральної жінки. У мисленні слов'янофілів – від Алексея Хом'якова до Ніколая Данілевського, – ідеї яких з пієтетом сприймав Достоевський, сакральним простором давніх слов'ян суть землі від середньої течії Дунаю до верхів'їв Волги, це терени первісного розселення слов'янства. Цей простір має повністю захопити Москва, щоб назавжди увібрати в себе історичну енергію всіх слов'ян. На перешкоді цього плану стоїть католицька, завжди прозахідна Польща. Тому поляки й Польща описуються в творах Федора Достоевського з такою неймовірною відразливістю і зневагою: це найгідотніші персонажі світової історії.

Нагадаємо, що за сюжетом роману «Брати Карамазови», Грушеньку одночасно обожнюють і сексуально шалено бажають два герої: батько Федор Карамазов і його старший син, Дмитрій. Письменник з неймовірною силою описує це хтиве бажання двох персонажів, перетворюючи його в гіпермотив твору, його мегатему. Але Грушенька належить якомусь полякові, з яким одружена законно. Тож Достоевський майже з такою ж художньою силою описує свою відразу до цього поляка, який володіє сакральною прекрасною Жінкою. Адже він бачив її оголене тіло, торкався його. І це найбільший злочин цього поляка. У реальній історії поляки-католики стали «найбільшими злочинцями» перед Москвою і «слов'янами» тому, що увійшли найглибше в лоно слов'янського сакруму – захопили білоруські й українські землі аж до Дніпра, принесли сюди «опоганену», себто овіяну духом католицизму, Середню Європу.

У такій алегоричній історіософії та геополітичних возіях ми бачимо реальні плани російських слов'янофілів: Грушенька – це звабливий і сакральний простір Середньої Європи, простір давнього розселення слов'ян, міфологічний простір, вічно мінливий і бажаний для росіян; вони воюють за нього вже кілька століть, а він вислизає з їхніх рук (бо Середня Європа не захоплена повністю!).

Ця геополітична проблематика описана Достоевським цілком відверто й реалістично у його «Щоденнику письменника», який він почав видавати якраз напередодні і вів в час написання свого ключового роману «Брати Карамазови» (кінець 1870-х років), і там можна прочитати в публіцистичному та ідеологічному оформленні про всі викладені нами вище думки найбільшого російського імперіаліста в художній літературі. Там, наприклад, є такі «чудові» слова: «МИ, Росія, справді потрібні й неминучі й для всього східного християнства, і для всієї долі майбутнього православ'я на землі, для об'єднання його... Одним словом, це страшне Східне питання (захоплення Константинополя і розгром Османської держави – О.Б.) – це

ледь не вся доля наша в майбутньому. У ньому вміщені ніби всі наші задачі і, головне, єдиний вихід наш у повноту історії. У ньому й кінцеве зіткнення наше з Європою, і остаточне єднання з нею, але вже на нових, могутніх, плідотворних основах... а Константинополь повинен бути наш і хоча б тільки в наступному столітті!» (Цит. за: Достоевський Ф. Дневник писателя за 1877 год // Достоевський Ф. Полное собрание сочинений в тридцати томах: Публицистика и письма. Т. 25. Ленинград: Наука. 1983. С. 74). Такими мріями про Константинополь, про ненависть до католицького Заходу, про зневагу до поляків як носіїв середньоевропейських ідеалів передусім сповнені багато сторінок цього найвідвертішого опусу російського імперіалізму, який займає більше трьох томів у цьому великому виданні.

Нинішня війна Росії в Україні є передусім війною за Середню Європу, яку Росія втратила внаслідок краху СРСР в 1991 році. Тому для росіян ця війна має винятково сакральні ознаки й виміри: це війна за те, щоб знову стати наддержавою світу.

Культурні сенси. Російська культура й література зокрема ще в XIX ст. сягнули рівня «великих». Це означення не вартує сприймати як перебільшення, оскільки є об'єктивні критерії визначення великих, середніх і малих культур/літератур. Великі літератури – це ті, що пережили тривалий період піднесення й утвердилися в цьому, що всебічно розвинули свою мову й художні стилі, що збагатилися широкою проблематикою, сповнилися високими ідеями, і завжди мали підтримку від своїх держав, вони постійно жили від своїх національних еліт. Такими по чергово ставали італійська, французька, іспанська, англійська, німецька літератури. У XIX ст. майже досягла їхнього рівня російська література, а в XX ст. такою стала американська література.

До середніх літератур варто віднести, наприклад, польську й угорську літератури, які мали свої періоди відставання й занепаду, чи шведську і нідерландську літератури, але які мали й цілу низку ознак великих літератур: зберігали свої національні еліти, плекали високі стилі, мали можливості для стабільного життя в культурі тощо. До малих літератур треба зарахувати літератури всіх довго бездержавних народів: від ірландців до литовців та білорусів. Зі зрозумілих причин їхні літератури не мали елітарної підтримки, не змогли засвоїти всіх естетичних відкриттів з інших літератур, розвивалися уривчасто, залежно від політичних умов. Тож маємо усвідомити, що в змаганні з впливами російської літератури (культури) ми стоїмо в слабшому становищі. Відповідно, в українському суспільстві завжди будуть з'являтися читачі, яких «вабитиме» з чіткої проукраїнської культурної орієнтації російська література і її багата естетична та ідейна парадигми. Прості заборони тут не завжди допоможуть.

У такій ситуації вартісними мали б стати такі два стратегічні кроки:

1) створення широкої академічної основи для переосмислення і критики російської з тим, щоб систематично пояснювати українським читачам, наскільки ця література була і є носієм імперських, шовіністичних ментальних комплексів росіян і водночас, наскільки її можна використати для націософської критики російського суспільства, російських політичних традицій та інституцій тощо;

2) Україна повинна по-новому подивитися на народи й культури сусід-

ньої Європи з тим, щоб якомога більше вбирати від них впливів, більше ідей та настроїв, щоб у такій співдії творити цілісний культурно-цивілізаційний простір, який буде мати більше спромог для протистояння настанню Росії і російської цивілізації.

Відповідно до цього вже зараз потрібними стають наступні плани. Українській державі слід подбати про створення:

- а) спеціальних Центрів з дослідження російської цивілізації (2–3-ох). У таких центрах мали б працювати кращі наші філософи, культурологи, літературознавці, політологи з тим, щоб виробляти на академічному рівні правильні бачення щодо проблематики розвитку російської ментальності, російського імперіалізму та культурних спроможностей. Такі напрацювання потрібні для того, щоб бути готовими до нових викликів ідеологічного, культурного, політичного змісту з боку російської цивілізації, щоб надати нашим політичним елітам аналітичні й теоретичні узагальнення про російське буття в найрізноманітніших аспектах.
- б) Відкриття спеціальних кафедр русистики чи спеціальних курсів у кількох важливих українських університетах з тим, щоб готувати свідомі й фахові кадри політиків, політологів, культурологів, економістів, дипломатів, які потенційно можуть співпрацювати із російським світом. Такі кадри нам потрібні, щоб на ширшому рівні протистояти можливим впливам російської цивілізації і культури. Нині наявні кадри фахівців-русистів, які навчалися в советську добу або в постсоветський період за освітніми лекалами російського культурного імперіалізму, цілком не годяться для такої роботи.
- в) Створення спеціальних культурно-видавничих програм, спрямованих на популярне вивчення російської філософської і політичної думки, російської літератури і культури з тим, щоб могли перевидавати ключові твори з цих галузей для масового ознайомлення в українському суспільстві. За допомогою передмов та коментарів до таких видань наші фахівці мають пояснювати всі особливості російського імперіалізму, політичного деспотизму, засвоєних історично, особливості російської культурної свідомості і критично оцінювати їх. Це потрібно для того, щоб українське суспільство на масовому рівні знало всі особливості російської цивілізації, розуміло її глибинну проблематику, уміло аналізувати російський світ із його специфічною, хай і дещо патологічною, ментальністю. Ми не можемо допустити такої ситуації (в післявоєнний період, зрозуміло), коли б мільйони українців, які або зазнали впливів російської культури (як старше покоління), або цілком є наївними щодо неї (як молодь), у різних формах виявляли б якесь захоплення російською цивілізацією «через її велику самобутність» і «православну духовність» чи некритично сприймали б її нові віяння на рівні популярної, масової культури.

Російська цивілізація як колос ще довго «нависатиме» над Україною, її впливи і віяння ще довго будуть пронизувати наш національний простір. Не треба мати ілюзії щодо швидкого звільнення від них. Боротьба тільки починається на культурному фронті. І до неї нам треба бути готовими у повному форматі.

РЕЦЕНЗІЇ

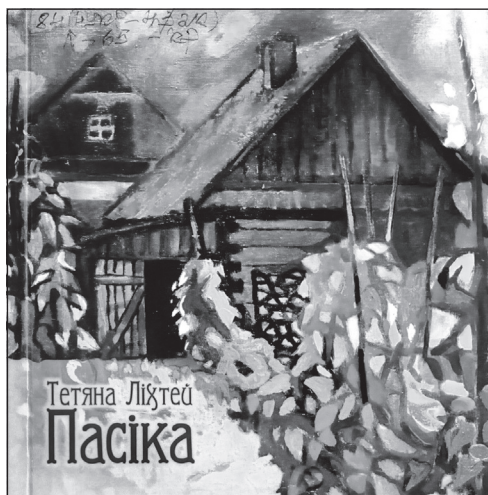
Пасіка Тетяни Ліхтей

Книжок з України до нас надходить дуже мало. Офіційної торгівлі книжками на державному рівні не існує. Книжки з України попадають до нас приватним шляхом через знайомства з українськими авторами і видавцями їх книжок із великим запізненням. Таким шляхом попала до нас збірка поезій Тетяни Ліхтей, яка має назву *Пасіка*.

Пасіка в українській мові має кілька значень. Головно це означення господарства для розведення бджіл і здобування меду, це й означення ділянки лісу, частини лісосіку, лісозаготівлі. Пасіка є й назва села, з якого походить поетка, авторка книжки. Відповідно до цього збірка її поезій є зібранням того, що вона старанно розводила й вирощувала у своїм внутрішнім мистецьким і філософським світі, на своїй пасіці, на своїй ділянці писання творів та одночасно є й мистецьким образом життя і подій її села та її краю.

Збірка поезій Тетяни Ліхтей *Пасіка* є своєрідною оригінальною книжкою поезій. Вона зладжена гармонійно і виступає гармонійно цілісною. У ній немає нічого такого, що випиналось би і переходило би за рамки прийнятого нею плану і задуму та що не узгоджувалось би із засадами і принципами її літературного і інтелектуального мислення. Образи і картини поетеси підвладні тому, що вона бачить у сучасній дійсності, що хоче сказати про неї та як це хоче сказати. Внаслідок цього село Пасіка в її зображенні є не лише картиною її рідного села, її краю, а є й образом і уособленням долі і стану всієї України. З її селом пов'язане походження літературного і культурного діяча XVIII сторіччя Григорія Тарковича, який

у 1805 році в Будині доглядав за передруком біблії, виданої в Києві в середині XVIII сторіччя. Він згадується в її вірші *Зелені Цегольня й Парцела*. Її село у воєнному вирі зазнало німців. Воно так само було полем, на якому відбувався голокост. Ці трагічні в історії людства події поетеса відтворює крізь призму того, що залишилося в людській пам'яті до нинішніх днів. Осмислення цих подій та їх виявів і картин помічаємо у її віршах *В кімнатці Люсі, як в храмі* та *Розквітла в пасіцькій керті*. Згідно з поетесою, нічого кращого, як людське співжиття і повага до інших. пошана до інших людей та до їх одининості й винятково-

Тетяна Ліхтей. *Пасіка: поезія*. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2015. – 42 с.

сті немає. В такому плані написані дальші її вірші. Ті, у яких йдеться про близькі взаємини і відносини між людьми. Виявлення їх взаємних емоцій і почуттів у своїх відносинах з навколишнім світом та навколишнім середовищем. Філософія такого мислення спостерігається в її ліричних віршах. Згадаємо кілька її віршів, як, наприклад, *Замотала нас буднів суета. Засмоктала блакить. Зассала. Розбився день об грубо склеєну раму. По вінця повні срібляні ковші.*

Малюючи образи свого своєрідного краю, Тетяна Ліхтей користується властивими йому і характерними для нього фарбами і кольорами. Їх арсенал складають одвічні звичаї та побутові звички її земляків, реалії їх щоденного життя й існування. До їх складу входять місцеві назви декотрих страв - *смачні хрумкасті фанки*, назви предметів домашнього вжитку - *у канчови налили узвару*, назви проходів через огорожу - *капурки смарагдова тотика*, назви предметів обставлення приміщення кухні - *годинка на креденсі*, місцева назва друга і приятеля - *стрічав його давній цімбор, перевірений афганом* та кілька інших.

Збірка поезій Тетяни Ліхтей *Пасіка* виявилась як одна із кращих збірок української поезії, які ми мали протягом останніх років у своїх руках. Від неї віє свіжістю і красою.

Йосиф ШЕЛЕПЕЦЬ.

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На обкладинці журналу твори українського художника

Олександра Архипенка (1887-1964)

На першій сторінці обкладинки: «**Дві постаті**», 1913; на другій сторінці обкладинки: «**Жінка з віялом**», 1915; на третій сторінці обкладинки: «**Жінка перед люстром**», 1916; на четвертій сторінці обкладинки: «**Клеопатра**», 1957.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

